TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ÂH

Essum ASLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ÂH

ESSUM ASLAN

Danışman: Prof. Dr. Haluk GÖKALP
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Yunus KAPLAN
Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Özkan UZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2017

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANSTEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Haluk GÖKALP
(Danışman)

Üye: Doç. Dr. Yunus KAPLAN

Üye: Yrd. Doç. Dr. Özkan UZ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.
…/…/2017

Prof. Dr. H. Mahir FİSUNOĞLU
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 27 / 12 / 2017

Essum ASLAN

ÖZET

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ÂH

Essum ASLAN

Yüksek Lisans Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Haluk GÖKALP
Aralık 2016, 217 sayfa

Klasik Türk şiiri aşk anlayışında, aşkın en önemli göstergelerinden biri "âh"tır. Çalışmamızın ana amacı, farklı yüzyıllardan seçtiğimiz on dört divandan elde edilen tanık beyitlerle âhın anlam dünyasını çözümlemektir. Beyit düzeyinde çokça karşılaştığımız, ilk anlamı ile bir nida edatı olan "âh" divan şiiri içinde tasavvuftan harf sembolizmine, teşbihten mecaza çok geniş bir anlam çerçevesi ve çağrışım dünyası ile karşımızda durmaktadır. Klasik Türk şiirini daha iyi anlayabilmek, şiirin ve şairlerin dünyasına yakından bakıp anlam kodlarını çözebilmemiz için diğer kavramlar gibi âh mazmununun anlam çerçevesini iyi belirlememiz gerekir. Bu çalışma böyle bir gayretin ürünüdür.

Anahtar kelimeler: Klasik Türk şiiri, mazmun, âh

ABSTRACT

AH IN CLASSICAL TURKISH POEM

Essum ASLAN

The Department of Turkish Language and Literature
Supervisor: Prof. Dr. Haluk GÖKALP
January 2017, 217 Pages

In understanding of classical Turkish poem, “ah” is one of the most important indicators of love. The main purpose of this study is analysing the meaning of “ah” by witnesses couplet that obtain from fourteen dewan, which are selected from different centuries. Facing a lot at couplet level, with its first meaning as exclamation and preposition but in classical dewan poem “ah” is standing against us with very extensive and deep meaning and connotation which are expanded from mysticism to symbolism of the letters, from simile to metaphor. We should determine the frame of meaning of “ah” as other concepts to deeply understanding of Classical Turkish Poem and decoding poem and poet’s insight world. This study is an effort to reach these purposes.

Keywords: Quisque, aliquam, tempor, magna.

ÖN SÖZ

Klasik Türk Şiirinde Âh adlı çalışmamızda, farklı yüzyıllardan seçilen on dört divandan yola çıkarak âh kavramını bütün yönleri ile incelemeyi amaçladık. Çalışmamız üç ana bölüm ve sonuçtan meydana gelmektedir.

Birinci bölümde konu ile ilgili problem, çalışmanın amacı ve önemi, çalışma sırasında karşılaşılan sorun ve sınırlılıklar belirtilmiştir. Tanımlar kısmında ise konu ile ilgili temel kavramların tanımı yapılmıştır.

İkinci bölümde ilk önce âhın sözlük ve mazmun anlamı kaynaklardan faydalanarak açıklanmış ardından âhın önemli vasıfları beyitler ışığında açıklanmıştır. Daha sonra âhın içinde geçtiği deyimler ve tamlamalar incelenmiştir. Yine bu bölümde, âh kelimesini oluşturan elif-he ( ) harflerinin remizleri, ünlem olarak âh ve âhın failleri ele alınmıştır.

Üçüncü bölüm âhın anlam çerçevesi üzerinedir. Bu bölümde âhın her zaman kesret ve şikâyet olarak görüldüğü tasavvufî bağlamdaki anlamı ve beddua anlamı incelenmiştir. Âhın sebepleri, etkileri, zamanı, rengi, sesi, ateşi ve dumanı yine bu bölümde yer alır. Âh şairlerin benzetme dünyasında geniş çağrışımlara açıktır. Zihinlerde daha somut hale getirmek için âh, tespit edebildiğimiz elli bir unsura şekil, renk gibi yönlerden benzetilimiştir.

Son bölümünde ise çalışmamızdan elde edilen sonuçlar on dört madde halinde sıralanmıştır.

Bazı bölümlerde konu ile ilgili tanık beyitler verildikten sonra konuyla ilgili diğer beyitler istenilen zamanda başvurulabilmesi için dipnotlarda gösterilmiştir.

Çalışmalarım sırasında maddi ve manevi desteklerini gördüğüm başta kıymetli hocam Prof. Dr. Haluk Gökalp'e, yardımlarını esirgemeyen diğer hocalarıma ve hayat arkadaşım, eşim Çetin Aslan'a teşekkür ederim.

Essum ASLAN

Adana / 2017

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
ÖN SÖZ ..... **vi**
KISALTMALAR ..... **xiii**

BÖLÜM I
GİRİŞ

1.1. Problem 1
1.2. Araştırmanın Amacı 2
1.3. Araştırmanın Önemi 2
1.4. Sınırlılıklar 2
1.5. Tanımlar 3

BÖLÜM II
KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ÂH

2.1. Âhın Sözlük-Mazmun Anlamı ve Genel Özellikleri 5
2.2. Deyim Olarak Âh 15
2.3. Âh ile Kurulan Terkipler 17
2.4. Elif-He Harflerinin (Âh) Remizleri 28
2.4.1. Âh-Allah 29
2.4.2. Âh-Mum 30
2.4.3. Âh-Yara 30
2.4.4. Âh-Ney 31
2.4.5. Âh-Gam 33
2.4.6. Âh-Mezar 33
2.5. Bir Ünlem (Nida) Sözcüğü Olarak Âh 34
2.6. Âh Edenler 38
2.6.1. Âşık/Gönül 39
2.6.2. Âşığın Halini İşitenler 44

2.6.3. Anber 45
2.6.4. Bülbül 45
2.6.5. Cem 47
2.6.6. Dağlar 47
2.6.7. Dert ve Hasret Ehli 48
2.6.8. Ferhâd 48
2.6.9. Garipler 48
2.6.10. Günahkârlar 49
2.6.11. Heveskâr İnsan 49
2.6.12. Kâğıt 49
2.6.13. Kandil 50
2.6.14. Karınca 50
2.6.15. Melek ve Beşer 50
2.6.16. Mum 50
2.6.17. Mecnûn 51
2.6.18. Ney 51
2.6.19. Oruç Tutan 52
2.6.20. Rakipler 52
2.6.21. Re'âyâ 52
2.6.22. Sabah 52
2.6.23. Tîşe-kâr 53
2.6.24. Yetim 53
2.6.25. Zahid 53

BÖLÜM III
ÂHIN ANLAM ÇERÇEVESİ

3.1. Tasavvuf Anlamı İle Âh 55
3.2. Beddua Anlamı İle Âh 72
3.3. Âhın Sebepleri 81
3.3.1. Aşk ve Sevgili 81
3.3.2. Sevgilini Gözleri 85
3.3.3. Sevgilinin Saçı 85
3.3.4. Sevgilinin Yüzü 88

3.3.5. Sevgilinin Nazı 90
3.3.6. Sevgilinin Dudağı 91
3.3.7. Sevgilinin Gamzesi 91
3.3.8. Sevgilinin Boynu 92
3.3.9. Sevgilinin Boyu 92
3.3.10. Günah ve İbadetsizlik 93
3.3.11. Ölüm 93
3.3.12. Talih 94
3.3.13. Cefa 96
3.3.14. Ayrılık 97
3.3.15. Gam 102
3.3.16. Rakîb 103
3.3.17. Zulüm 103
3.3.18. Gönlü Yumuşatma 104
3.3.19. Diğerleri 105
3.4. Âhın Etkileri 107
3.4.1. Gökyüzüne Etkisi 107
3.4.2. Sevgiliye Etkisi 117
3.4.3. Âleme Etkisi 121
3.4.4. Diğerleri 125
3.5. Âhın Zamanı 128
3.5.1. Seher 128
3.5.2. Gece 133
3.5.3. Her Zaman 136
3.5.4. Diğer Zamanlar 138
3.6. Âhın Rengi 140
3.6.1. Siyah 141
3.6.2. Mavi 145
3.6.3. Sarı 148
3.6.4. Kırmızı 149
3.7. Âhın Sesi 150
3.8. Âhın Ateşi 158
3.9. Âhın Dumanı 171
3.9.1. Duman-Sümbül 178

3.9.2. Duman-Yılan 179
3.9.3. Duman-Bulut 180
3.9.4. Duman-Servi 181
3.9.5. Duman-Bayrak 182
3.9.6. Duman-Gölgelik 182
3.9.7. Duman-Direk 182
3.9.8. Duman-Yelken 183
3.9.9. Duman-Kement 183
3.9.10. Duman-Micmer 183
3.9.11. Duman-Mürekkep 183
3.9.12. Duman-Tavus 184
3.9.13. Duman-Hatt 184
3.14. Âh İle İlgili Benzetmeler 184
3.14.1. Ağaç 186
3.14.2. Alış-Veriş 187
3.14.3. Asâ 187
3.14.4. Asker 187
3.14.5. At 188
3.14.6. Ayva Tüyü 188
3.14.7. Balta 188
3.14.8. Bayrak 189
3.14.9. Ceres 189
3.14.10. Cevher 190
3.14.11. Çiçek 190
3.14.12. Davul 190
3.14.13. Direk 190
3.14.14. Dize 191
3.14.15. Fidan 191
3.14.16. Gözyaşı 192
3.14.17. Havayi Fişek 192
3.14.18. Haydut 193
3.14.19. Hortum/Kasırga 193
3.14.20. İp 193
3.14.21. Kafile 194

3.14.22. Kazma 194
3.14.23. Kement 194
3.14.24. Kılıç 195
3.14.25. Kış Mevsimi 196
3.14.26. Kilit, Anahtar 197
3.14.27. Kilk, Devât 197
3.14.28. Kuş 197
3.14.29. Mancınık 198
3.14.30. Menfez 198
3.14.31. Meşale 198
3.14.32. Mum 199
3.14.33. Müzisyen 200
3.14.34. Ok 200
3.14.35. Pas 205
3.14.36. Pençe 205
3.14.37. Perde 205
3.14.38. Pevane 206
3.14.39. Postacı 206
3.14.40. Saz ve Ork 207
3.14.41. Sülün 207
3.14.42. Sünbül 207
3.14.43. Şebdîz 208
3.14.44. Şiîr 208
3.14.45. Şimşek 208
3.14.46. Tırnak 210
3.14.47. Tokat 211
3.14.48. Top 211
3.14.49. Yelken 212
3.14.50. Yelpaze 212
3.14.51. Zemzem 212

BÖLÜM IV

SONUÇ **213**

KAYNAKÇA **215**
ÖZGEÇMİŞ **217**

KISALTMALAR

age. : adı geçen eser

agm. : adı geçen makale

agt. : adı geçen tez

Ank. : Ankara

bk. : bakınız

Böl. : Bölümü

C : cilt

CBÜ: Celal Bayar Üniversitesi

ed. : Edebiyat

G.: Gazel

haz. : Hazırlayan

Hz. : Hazreti

İst. : İstanbul

K.: Kaside

MEB : milli Eğitim Bakanlığı

Msm.: Musammat

no. : Numara

R.: Rubai

S : Sayı

s. : sayfa

SDÜ: Süleyman Demirel Üniversitesi

TDK : Türk Dil Kurumu

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

Thm.: Tahmis

TTK : Türk Tarih Kurumu

Ünv. : Üniversite

V : Volume

vd. : ve diğerleri

Yay. : Yayınları/Yayınevi

yy. : yüzyıl

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem

Divan edebiyatı "Arap ve Fars edebiyatlarının kuvvetli tesiri altında müşterek medeniyetin son yaratıcı büyük halkası olarak teşekkül etmiştir" (Tanpınar, 2001, s.1). Divan edebiyatı; edebî formları, bilgi kuramları ve kaynakları, mazmunları ve bir medeniyeti meydana getiren kültürü çok iyi tanıyıp bunu eserlerine yansıtan sanatkârları ile tam bir gelenek oluşturmuştur. Şüphesiz divan şiirinin en temel konusu aşktır. Klasik şiirimizde âşık, sevgili ve ağyâr üçgeninde hem ilahî hem de beşerî aşk duygusu şairlerin dilinden eşsiz hayallerle bizlere sunulmuştur. Divan şiirimizde temelde âşığın ve diğer bazı unsurların içinde bulundukları sıkıntıları ve kederleri ifade etmeye vesile olan bir kavram da "âh"tır. Herhangi bir duygu, düşünce, olay veya nesne gibi âh da şiir dünyasına ve şairin hayaline girdikten sonra yaşadığımız hayattaki anlamıyla kalmaz; somuttan soyuta, gerçekten mecaza bir anlam genişlemesi yaşar. Bu noktadan baktığımızda beyit düzeyinde çokça karşılaştığımız, ilk anlamı ile bir nida edatı olan âh, divan şiiri içinde tasavvuftan harf sembolizmine, teşbihten mecaza çok geniş bir anlam çerçevesi ve çağrışım dünyası ile karşımızda durmaktadır. Klasik Türk şiirini daha iyi anlayabilmek, şiirin ve şairlerin dünyasına yakından bakıp anlam kodlarını çözebilmemiz için diğer kavramlar gibi âh mazmunun anlam çerçevesini iyi belirlememiz gerekir. "Eyvah, yazık" anlamında ortak bir sözcük olan âh, klasik Türk şiirinde beyit düzeyinde çok yaygın kullanılmakla birlikte Necati Bey, Cem Sultan, Sünbülzâde Vehbî, Enderunlu Vâsıf, Leyla Hanım ve Fehim-i Kadim örneklerinde olduğu gibi redif sözcüğü olarak da kullanılmıştır. Ancak âh redifli gazellerin geniş bir nazire geleneği oluşturduğunu söylemek mümkün değildir. Şeref Hanım'ın "âh fendim âh" şeklinde ve Esrar Dede'nin ise "âh âh" şeklinde hem ünlem hem de ikileme şeklinde redif sözcüğü yapması dikkat çekicidir. Her ne kadar âh redifli gazellere sık rastlanmasa da "âh" kafiye sesi olarak (siyâh, günâh, râh, mâh, şâh… gibi) gazellerde kafiye sözcüğü olarak çok sık şekilde kullanılmıştır. Söz konusu durum âhın kullanımını yaygınlaştırmıştır. Biz de divan şiirinde önemli bir mazmun olan ve tam anlamı ile araştırılmamış âhı bütün yönleri ile araştırıp aydınlatmaya gayret edeceğiz.

1.2. Araştırmanın Amacı

Divan şiirinde önemli bir mazmun olan âh geniş bir anlam dünyasına sahiptir. Bizim çalışmadaki ana amacımız, bu mazmunun bütün yönleri ile incelenip tahlil edilmesidir. Bu ana amaca ulaşmak için önce âhın divan şiirindeki genel anlamına bakılacaktır. Daha sonra her yüz yıldan seçtiğimiz divan şiirinin önde gelen şairlerinden yola çıkarak âhın tasavvufî anlamından bedduaya mecazdan teşbihe bütün anlamları başlıklar ve tanık beyitlerle çıkarılacaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Divan şairinin hayal dünyasında önemli bir yer edinen ve aşk acısının en iyi ifadelerinden biri olan âh, günümüze kadar tam anlamı ile incelenmemiştir. Bu konuda sadece birer şairle sınırlı iki makale çalışması vardır. Ayrıca divan tahlili çalışmalarında, aşk ve sevgili konulu çalışmalarda âh genel olarak ele alınmıştır. Ön çalışmamızda taranan divanlarda ah sözcüğünün ortalama elli ile yetmiş beyit arasında geçtiği görülmüştür. Sık kullanılan âh mazmununun klasik Türk şiirindeki kapsamında hakkıyla incelenmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu çalışma ile klasik Türk şiirindeki konuyla ilgili boşluk doldurulmaya çalışılacaktır.

1.4. Sınırlılıklar

Çalışmamızı klasik Türk şiirinin her yüz yılda önde gelen şairlerinden yola çıkarak şekillendirdik. Söz konusu malzeme ile amacımıza ulaşacağımıza inanmakla birlikte çok geniş anlam dünyasına sahip olan âhın başka şairler tarafından sık kullanılmayan anlamları olabilir. Ancak seçtiğimiz şairlerin dilinden âhın genel ve sık kullanılan anlamlarının çalışmamızın ulaşmayı istediği amaçlar için yeterli olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca âh sözcüğüne yer vermemekle birlikte âhın anlam dünyasında yeri olan beddua ve somutlaşmış feryat anlamı içeren beyitler çalışmamız kapsamında değildir. Çalışmamıza konu olan şairler her yüzyılda öne çıkan şairlerdir. Çalışmamızda inceleyeceğimiz 14 şairin listesi aşağıda yer almaktadır:

14.-15. Yüzyıl:

Ahmedî

Şeyhî

Necati Bey

Ahmet Paşa

16. Yüzyıl:

Fuzûlî

Bâkî

Hayalî Bey

Hayretî

17. Yüzyıl:

Nâbî

Nef'î

Şeyhülislam Yahya

Nâilî

18. Yüzyıl:

Nedim

Şeyh Gâlib

1.5. Tanımlar

Divan Edebiyatı: Türklerin Müslümanlığı kabul etmelerinden sonra İslam medeniyetinin bilim, inanç ve kuralları etkisinde ortaya koydukları edebiyat türü (Pala, 2003, s. 103).

Divan: Klasik Türk edebiyatı geleneğinde şairlerin şiirlerini mürettep veye gayr-ı mürettep topladıkları mecmua, defter.

Mazmun: Mânâ, anlam, kavram. Edebiyatta bazı özel kavram ve düşüncelerin ifadesinde kullanılan klişeleşmiş söz ve anlatımlara denir (Pala, 2003, s. 310).

Gazel: Kelime anlamı "kadınlarla aşk üzerine sohbet" demek olan gazel divan şiirinde genellikle 5-7 beyit arasında yazılan aşk konulu nazım şeklidir.

Kaside: Genellikle din ve devlet büyüklerini övme amacı ile yazılan divan şiiri nazım şekillerinden biridir.

Âh: Diller arasında ses taklidi müşterek bir kelime olan âh sözlüklerde şu anlamlara gelmektedir: "ilenme, beddua; sesin tonuna göre pişmanlık, öfke, özlem, beğenme, sevgi vb. duyguları anlatan bir söz; ağrı, acı duyulduğunda söylenen söz;

ilenme" (Akalın vd. 2005, s. 41); "kullanıldığı yere ve sesin tonuna göre bir acıyı, ağrı, ıztırap, pişmanlık, esef, acıma, özlem, yanıp yakılma, yeis, ümitsizlik, beğenme, hayranlık vb. duyguları ifade eder; feryat, inilti" (Ayverdi & Topaloğlu, 2007, s. 20); "âh, yazık" (Develliođlu, 2004, s. 14).

BÖLÜM II

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ÂH

2.1. Âhın Sözlük-Mazmun Anlamı ve Genel Özellikleri

Diller arasında ses taklidi müşterek bir kelime olan âh sözlüklerde şu anlamlara gelmektedir: "ilenme, beddua; sesin tonuna göre pişmanlık, öfke, özlem, beğenme, sevgi vb. duyguları anlatan bir söz ; ağrı, acı duyulduğunda söylenen söz; ilenme" (Akalın vd. 2005, s. 41); "kullanıldığı yere ve sesin tonuna göre bir acıyı, ağrı, ıztırap, pişmanlık, esef, acıma, özlem, yanıp yakılma, yeis, ümitsizlik, beğenme, hayranlık vb. duyguları ifade eder; feryat, inilti" (Ayverdi & Topaloğlu, 2007, s. 20); "âh, yazık" (Devellioğlu, 2004, s. 14); "maddi ve manevi bir his olundukta kullanılır; nedamet ve teessüf ifade eder; birine acındığında, keder vasıf edildiğine delalet eder" (Sâmi, 1986, s. 59); "edat-ı nida olup dert ve keder ve veca ve rencis ifade eder" (Remzî, 1887, s. 144); "vâh vezninde, bir kelimedir ki diriğ, hasret, nedamet, azap ve musibet vaktinde irad olunur" (Âsım, 2009, s. 11).

Divan şiirimizde temelde âşığın ve diğer bazı unsurların içinde bulundukları sıkıntıları ve kederleri ifade etmeye vesile olan bir kavram da "âh"tır. Herhangi bir duygu, düşünce, olay veya nesne gibi âh da şiir dünyasına ve şairin hayaline girdikten sonra yaşadığımız hayattaki anlamıyla kalmaz; somuttan soyuta, gerçekten mecaza bir anlam genişlemesi yaşar. Bu noktadan baktığımızda ilk anlamı ile bir nida edatı olan âh divan şiiri içinde tasavvuftan harf sembolizmine, teşbihten mecaza çok geniş bir anlam çerçevesi ve çağrışım dünyası ile karşımızda durmaktadır. Âh'ın kelime anlamının yanında divan şiirinde bir mazmun olarak hakkında kaynaklarda söylenenler şu şekildedir:

> Bir acı ünlemidir. Divân şiirinde âşıkın aşk ateşiyle gönlünden çıkan bir duman olarak düşünülür. "Âh" denildiği zaman, ağızdan çıkan buğu münasebetiyle hüsn-i ta'lîl sanatı kullanılır. Ağızdan çıkan buğunun göğe doğru yükselmesi nedeniyle "mazlûmun âhı yerde kalmaz / çıkar âheste âheste" atalar sözüne konu olmuştur. Böylece âh ateşi göklere yükselir ve Allah katına ulaşır. Âşık bazan öyle ateşli âh eder ki onun ateşinden gökde yıldızlar, ay ve güneş tutuşur, yanar. Nitekim bu nedenle parlamaktadırlar. Âh, bazan oka benzetilir ve bedduanın kısa zamanda yerini bulacağına işarettir. Bazan de bu ok ile sevgili denen keklik avlanmış olur. Yerine göre âh, namludan fırlayan bir top gibidir,

> her yeri yerle bir eder. Bazen bir bayrak olur, göklere çekilir. Bazen rüzgârın önüne katılıp sevgiliye âşığın durumunu anlatan bir tercüman olur. Ateşli âhların tesiri sevgilinin demir ve taş gibi olan gönlünü yumuşatır. Yine bu ateşler ile sevgilinin mahallesi tutuşacak ve âşığın gözyaşları seli ile söndürülecektir. Âh, sabahlara kadar sürer ve hatta bazen sabah ezanı sanılıp halkı uyandırır. Bütün bunlar karşısında sevgili yine kayıtsız kalır ve âşığa yüz vermez. Bu onun için gurur okşayıcı bir durumdur, devamını arzular. Âhın en önemli nedeni sevgiliye kavuşamamak ve onun özlemini duymaktır. Oysa küçük bir ihtimal ile âşık sevgilisine kavuşacak olsa bu ahlar yine devam eder. Çünkü âşık bu sefer de ayrılık ânını düşünerek âh edecektir. Bazen sevgilisi tarafından ayıplanmak korkusuyla âhını gizleyen âşık, bazan de âhların kötü netice vermesi sonucu feryadını arttırabilir. Divan edebiyatında âh ile ilgili birçok teşbîh ve mecazlar kullanılmıştır. Bir kaçını şöyle sıralayabiliriz: Rüzgâr, bâd-ı seher, hava, bayrak, mancınık, ok, ceres (çan), ra'd (gök gürültüsü), hurûş (çoşma, kabarma), râh (yol), ferrâş (süpürücü), mahrem, ûd, ateş, duman, çerhağ, şûle vs. "Âh" Arap harfleri ile yazıldığı zaman güneş ile güneşin yaydığı ışınlara benzetilir. Benzetmede, he( ) harfi güneş kursunu, elif ( ) ise ışınları karşılar." (Pala, 2003, s. 20).

Ahmet Talat Onay ise âh maddesinde şunları söyler: " Yeis, azap, hüzün, ızdırap gibi kalbî hallere delâlet eden bir edattır. Merhum Muallim Nâci'nin dediği gibi, hakikî mânâsını âh eden bilir." (Onay, 2004, s. 87). Âh ateş, duman ve yel ile birlikte, göğe yükselişi, ince ve uzun şekli, hızlı hareket edişi gibi hususlar ile renk ve şekil yönünden ele alınır. Âşık, sevgili için bilhassa ayrılık gecesinde âh u feryâd eder. O, gökleri tutar, hatta cenneti, cehennemi bile yakar. Bir ok gibi hızlı ve delicidir. Âşığın âh u figânından yıldızların bile göz yummadığı belirtilir (Kurnaz, 1996, s. 393).

Yukarıda sözlük ve mazmun anlamını verdiğimiz âhın incelediğimiz divanlardan yola çıkarak görebildiğimiz birçok genel özelliği vardır. Beyitlere baktığımızda âhın öne çıkan en önemli özellikleri "göklere çıkması, sert olması, demire ve taşa etki edebilmesi, etrafını bir mum gibi aydınlatması ve kalpten/gönülden çıkması"dır. Divan şiirinde âşığın, âşıklık konusunda en büyük alâmeti âh etmesidir. Âşığın işi devamlı âh etmektir. Âh etmek, âşık için bir meslek olmuştur. Ezelde âşıkların hissesine kısmet olarak dert ve âh düşmüştür. İnsan âşık olunca ayrılık ateşinin oluşturduğu yara ile kol kola, figan ile hem-nefes, âh ile arkadaş, derde de yar olur. Âhın arkadaşı da gözyaşıdır[1].

[1] Konu ile ilgili diğer beyitler: (Hayretî, G.250/2, s.287) (Hayretî, G.251/3, s.287) (Fuzûlî,Thm. 4 s.296) (Hayretî, G.162/1, s.234)

Şeyhî ezelce kısmet imiş sana derd ü âh
Dermâne nice erişesin zûr u zâr ile (Şeyhî, G 159/7 s. 255)

Yaşımdan ayrı âhıma hem-dem bulunmadı
Sâyemden özge sırrıma mahrem bulunmadı (Şeyhî, G 179/1 s. 275)

Ey gönül her mübtelâ kim 'âşık-ı dîdâr olur
Bağrı başlu gözi yaşlu işi âh u zâr olur (Hayretî, G.56/1, s.170)

Âh o kadar tesirlidir ki gönülden çıkan âhlar gökyüzünün en üst yerine çıkar hatta yıldızlara kadar ulaşır[2]. Sevgiliden ayrılık acısı ile çıkan âhın ateşleri Süreyya yıldızını üstüne kadar çıkar. Gece akan yıldızları gören şair yıldızların Süreyyâ'yı parçalayan âhının neticesinde oluştuğunu hayal eder. Yıldızlara kadar ulaşıp gökyüzünü yakan âhın sevgilinin sarayına ulaşmaması âşık için bir şikâyet durumudur:

Gice pey-der-pey şihâbı göricek itdüm hayâl
Bâd-ı âhum itdi kandîl-i Süreyyâyı şikest (Ş. Yahyâ, G 28/3 s.50)

Fürkatüñde âhum odı evc-i süreyyâya irer
Kan yaşum katresi çün mevc ura deryaya irer (Ahmedî, G 226/1 s.362)

Cigerden âşık âh eyler kimerde
Felek farkına râh eyler kimerde (Ahmed Paşa, G.265/1, s.294)

Divan şiirinde âhın bir özelliği de "sert" olmasıdır. Sert hem şiddetli hem de soğuk anlamına gelir. Allah kullarını imtihan için bu dünyada zorluklar yaratmıştır. Şair insanların başlarına imtihan için gelen hadiseleri "sert ve sıcak" olarak sıfatlandırmaktadır. Âlemin bu sıkıntılarını çekmeyen insan mıdır, diye soru sormaktadır. İşte âdem olanın başına gelen ve çekilmesi lazım olan şey ise aşktır. Aşk acısının sonucunda sert yani şiddetli ve soğuk bir âh ve sıcak gözyaşı kaçınılmazdır[3]:

[2] Konu ile ilgili diğer beyitler: (Bâkî, G 512/1 s. 299) (Nef'î, K 23/28 s. 119) (Hayretî, G.128/4, s.214) (Ahmed Paşa, G.131/2, s.206) (Nedîm, Mtl. 13 s. 345) (Hayretî, G.315/1, s.327) (Hayretî, G.315/2, s.327) (Ş. Gâlib, müseddes 8/2 s.356) (Nâilî, G 367/4 s.456) (Nâilî, G 369/4 s.457)

[3] Konu ile ilgili diğer beyitler: (Bâkî, G 516/3 s. 300) (Fuzûlî, G 64/2 s.162) (Ahmedî, G 632/4 s.568) (Nedîm, G 94/4 s. 301)

Germ ü serdin çekmeyenler `âlemün âdem midür
Vâ`izâ hiç sende eşk-i germ ü âh-ı serd yok (Ş. Yahyâ, G 181/4 s.206)

Dil-i pür-âteş-i âşıktır âh-i serd ile hoş
Olur bürûdete mâ'il tabâyi'-i mahrûr (Fuzûlî, K 2/4 s. 29)

Bu âh-ı serd-ile yaşum ne-çün ola tîre
Kamu suları çün ider dem-i hazân rûşen (Ahmedî, K 67/12 s. 170)

Sevgilinin siyah saçları, parlak ve gül rengindeki yanağına düşmüştür. Aşığın sert ahının korkusu bile yüzden saçı ayıramaz. Çok üşümüş birinin ateşten ayrılmadığı gibi saçlar da parlak ve güzel yüze yapışmış ayrılmaz:

Hirâs-ı âh-ı serdüm zülfin ayırmaz izârından
O sermâ-dîde gitmez muttasıl âteş kenârından (Nâbî, G 618/1 s. 926)

Âhın yanında âşıkların hatırını inciten gözyaşıdır. Gözyaşı sıcaklığı ile ön plana çıkarken âh serttir:

Sen de ey âhum olup eşk-i revânum gibi germ
İncidirsin hâtır-ı uşşâkı gâyet serdsin (Ş. Yahyâ, G 290/2 s.315)

Nâbî aşağıdaki beyitte devirden, zamandan şikâyet ederken zaman, devir ve âh arasındaki sertlik ve sıcaklığı beyitte işler. Bu devrin sıcaklık ve sertliğini anlamayan ateşler saçan âhı seher vaktindeki tatlı ve hafif rüzgâr zanneder:

Bu rûzgârun anlamayan germ ü serdini
Âh-ı şerâre-pâşı nesîm-i seher sanur (Nâbî, G 192/5 s. 604)

Şairin sıcak gözyaşı ve sert ahının sebebi ise gönlündeki aşk ateşidir. Eğer gönlünde aşk ateşi olmasa bütün bunlar da olmayacaktır:

Dökmez idi eşk-i germ itmez idi âh-ı serd
Sîne-i Yahyâ eger olmasa sûzân-ı `aşk (Ş. Yahyâ, G 178/7 s.203)

Gehî yaş dökerem geh iderem âh
Bu yoluñ bî-had olur germ ü serdi (Ahmedî, G 632/4 s.568)

Nedîm aşağıdaki beyitte sıcak havalarda soğuk kuyu suyu ile âhı benzetir. Gönül ehli insanlar gönlündeki aşk ateşini âh ile def ederler. Gönlün sıcaklığı ve âhın sertliği sıcak bir havada kuyudan çıkan sert su gibidir:

Âh ile def‘ eder erbâb-ı derun sûz-ı dilin
Serd olur germ havâlarda suyu çehin (Nedîm, G 66/4 s. 288)

Âşık, boyunu serviye benzettiği sevgilisine seslenir. Sevgilisine ahının yelinin kuvvetli ve sert olduğunu ve âhın ihtiyarsız şekilde çıktığını söyler:

Âhımın yeli yegindir ey boyu serv-i çemen
İhtiyârımla değildir âh u efgân eylemek (Necâtî, G 296/8 s.283)

Âh, gözyaşı ile birlikte âşıklık alameti olması ve “sertliği” birlikte artık âşığın tabi hali, işi ve adeta sanatı olmuştur. Sevgiliden ayrılık gibi bazı sebeplerden âşığın işi âh etmek olmuştur. Ayrıca muhabbet metaının ölçüsünü âh olarak gösterir[4]:

Yârün tamâm gelmege kadd-ı kabûlına
Endâzesidür âh metâ-ı mahabbetün (Nâbî, G 400/ 7 s. 761)

Olalı sen yâra ağyâr-ı bed-endişim yakın
Âh ü efgân oldu işim işidenlerden ırağ (Necâtî, G 265/2 s.269)

Âşığın âhı demirden ve taştan geçmektedir. Yani demire ve taşa bile etki ederken sevgiliye tesir edememektedir. Âşık bu durumdan şikâyet eder. Sevgiliye bu durumu anlayabilmek için kalbinin taştan ve demirden daha sert olup olmadığını sorar:

[4]Konu ile ilgili diğer beyitler: (Necâtî, G 266/1 s.270) (Necâtî, G 267/1 s.270) (Hayretî, Msb. 4, I)(Hayretî, G.162/1, s.234)

Seng ü âhenden geçer âhum sana itmez eser
Kalbün ey nâzük-beden taşdan demirden pek midür (Ş. Yahyâ, G 118/3 s.143)

N'ola âhen-dil isen Ahmed'in âhından usan
K'eridir sırça gibi âheni söyletme beni (Ahmed Paşa, G.307/5, s.322)

Felek divan edebiyatında hem gökyüzü hem de talih, kader, baht anlamında kullanılır ve şikâyetli söyleyişlere konu olur. Felek döne döne istediği kadar cevr ü cefa etsin buna karşılık aşığın elindeki en güçlü silah ise âhtır. Bu âh silahı ile tehdit eder. Bir zaman olup bir âh ettiği zaman nice tozlar kopmaktadır:

Felek döne döne şimdi cefâlar itsün ey Yahyâ
Ne tozlar kopara bir dem ola âh-ı cihân-gerdin (Ş. Yahyâ, G 200/5 s.225)

Elektriğin bulunmadığı, teknolojinin günümüz kadar gelişmediği dönemlerde insanların ihtiyaçlarından biri de aydınlanmadır. Âhın bir özelliği de mum gibi etrafını aydınlatmasıdır. Şair ayrılık gecesinde içinde bulunduğu derdi ve kasveti yazmak istemektedir. Sabah olunca bu işi âhın dumanı yapmaktadır:

Fürkât-i şebde derd ü gamum yazmag istesem
Subh irişince şu'le-i âhum dutardı mûm (Ş. Yahyâ, G 250/3 s.275)

Şair ayrılığın karanlığının gündüzleri geceye çevirdiğini söylemektedir. Bu hicran gecesinin tekrar gündüze çevirecek olan da âhın ışığıdır:

Şâm eyledi çün gündüzümüz zulmet-i hicrân
Ey şu`le-i âhum giceyi eyleyelüm rûz (Ş. Yahyâ, G 142/4 s.167)

Divan şairlerinin tabiplerle arası iyi değildir. Onların derdi aşk derdi olduğu için hekime ihtiyaç duymamışlardır. Fuzûlî bu beyitte âşık olarak kendi hastalığını teşhis ederek belirtilerini sıralar. Hekime seslenir, onun derdi aşk derdi, belirtileri de şiddetli âh, sarı yüz ve kanlı gözyaşıdır. Günümüzde doktorların hastalığın belirtilerini anlattığı gibi şairde aşk hastalığının belirtilerini söyler (Çakıroğlu, 2013, s. 1975):

Tabîbâ kılmışım teşhîs derd-i aşktır derdim
Alâmet âh-i serd ü rûy-i zerd ü eşk-i âlimdir (Fuzûlî, G 101/5 s.179)

Âşık, içine düştüğü ve her zaman ızdırab çektiği aşkı gizlemek ister. Ne kadar da pinhân tutmak istese ihtiyarsız olarak bu aşkın dışa vurumu âh gönüldeki acıyı açığa çıkarır. Aşkı açığa vuran âh ile birlikte diğer unsur ise aşığın gözyaşlarıdır. Aşkı rûşen kılan âhın kendisi olabileceği gibi âhın dumanı da olabilir[5]:

Mâdâm ki bu âh ile bu gözyaşı vardur
Âşık dimesün râzumı pinhân iderin ben (Ş. Yahyâ, G 256/3 s.281)

Aşkını gizleyem derim nideyin
İhtiyârım yok iken âh gelir (Şeyhî, G 75/5 s. 173)

Nef'î'ye göre aşığın bu aşkı saklamasına ilk çare bu âhı zabt etmesidir. Ama aşkın tabiatı ve âşıktaki etkisi nedeni ile âşık ahsız duramaz, isteği dışında âh eder:

Zabt-ı âh eylemedir âşıka evvel çâre
Ben ise âhsız ârâm edemem âh meded (Nef'î, G 28/3 s. 294)

Ben kasd ederim saklamga aşkınu ammâ
Gönlü talabır âh ü figân eylemek ister (Necâtî, G 148/4 s.216)

Takatsiz, düşkün aşığın âh etmekten başka çarsi yoktur. Nefesini tutmak ve yaka, paça yırtmak bir beladır. Âşık sevgilinin yolunda aşk âhı ile raks eder:

Âh etmemeğe çâre mi var âşık-ı bîtâb
Habs-i nefes ü çâk-ı girîbân ne belâdır (Nef'î, G 43/3 s. 301)

Yolunda âh-ı aşk ile raks eylesem nola
Sen bir gubârı bul ki anun meyli bâda yok (Hayâlî, G 257/5 s. 178)

[5]Konu ile ilgili diğer beyitler: (Ş. Yahyâ, G 104/5 s.129) (Fuzûlî, G 265/6 s.260) (Şeyhî, G 75/5 s. 173) (Hayretî, G.448/2, s.413) (Hayretî, G.398/2, s.380)

Aşığın aşk mücadelesinde elindeki en büyük silahı âhtır. Âşık veya âh eden kişi âhın etkisi ile tehdidini ortaya koyar. Bu işi yaparken karşı tarafa açıkça "hazer" etmesini sakınmasını söyler. Aynı zamanda bu tehdit ile âhın neler yapabileceğini söyler. Âhın bir kıvılcımı bütün dünyaya yetmektedir. Eğer dert ile bir kez aşk ile yanan gönül âh ederse bütün dünya bir kıvılcım ile ateşe gark olur:

Şâhum hazer it her şereri `âleme besdür
Âh eyleyicek derd ile bir sînesi sûzân (Ş. Yahyâ, G 267/3 s.267 s.291)

Âşık, yardan gelen eza ve cefa taşlarını kabul etmektedir. Bu eziyetler için âh etmek istemez. Çünkü bunun sebebi Allah'tır:

Yârden seng-i cefâ gelse niçün âh derin
Başumı yarsa da yâr yarıcun Allâh derin (Ş. Yahyâ, G 275/1 s.300)

Âh gece boyunca çekilen dertleri sabah olunca bütün dünyaya yayar:

Her gice neler çekdigimi künc-i belâda
Dünyâlara her subh yayar âh-ı sehergâh (Ş. Yahyâ, G 306/3 s.331)

Aşk, sahibini düşürdüğü haller bakımından çöle benzer. Âşık âh çektiği zaman çıkan kıvılcımlar kum fırtınası gibi bu çölü doldurur. Şair, aşk çölünün kızgın kumlarının bu kıvılcımlar olduğunu söyler:

Âh-ı şerernâk ider bâdiye-pûyân-ı aşk
Hep şerer-i âhdur rîg-i beyâbân-ı aşk (Ş. Yahyâ, G 178/1 s.203)

Âhın çıkış yeri daima "derûn" yani kalp ve gönüldür. Gönül âşığın aşkıyla ilgili her türlü gelişmenin algılandığı yerdir (Pala, 2003, s. 179). Şair âhı sûz-ı derûn gibi görürken bazen de bu âh soğuk olarak nitelendirilir. Sevgilinin zikri gönülde gönül okşayıcı bir diyar olduğu zaman âşık yakıcı bir şekilde âh edip inlerse veya niyaz ederse bu ayıplanacak bir şey değildir:

Vardıkça sana sûz-ı derûn bigi ya'ni âh
Huşg olmamak için haber-i eşk-i ter yeter (Şeyhî, G 18/5 s. 114)

Aceb ki germ edemez meclisini vâ'iz-i şer
Ya taş durur yüreğimiz yâ âh-ı bâriddir (Şeyhî, G 26/6 s. 122)

Nidem kî zikrini dilden diyâr-ı dil-nevâz etsem
Ne tan ger sûz ile âh u figân u yâ niyâz etsem (Şeyhî, G 123/1 s. 219)

Aşağıdaki beyitte şair, gönülden gelen âhın alevini telmih sanatı ile sunar. Beyitte İbrahim ve Musa peygamberlere telmih vardır. Musa peygamber Şu'ayb peygamberden hayvanlar alarak yeni bir yurt aramaya çıkar. Fırtınalı bir gece gözüne bir ışık görünür. Yol bulmak ve ateş almak için ışığa yönelir. Işığa yaklaşınca bunun Tur Dağı'ndaki bir ağaçtan geldiğini görür. Burada kendisine mucizeler verilir ve Allah'ın tecellisine mazhar olur. "Vâdî-i eymen" ise işte Musa peygamberin Tur Dağı'nda Allah'ın tecellisine mazhar olduğu yerin adıdır. Eğer şairin gönlünden çıkan ateş Tur Dağı'ndaki ateşi alevlendirse Eymen Vadisi İbrahim peygamberin Nemrut tarafından atıldığı ateş olurdu. Ateş İbrahim peygamber atıldıktan sonra gül bahçesine dönmüştür:

Olurdu vâdî-i eymen gülistân-ı Halîlullâh
Alevlendirse ger âh-ı derûnum âteş-i Tûrı (Nef'î, K 35/40 s.163)

Gönülden dert ile çıkan âh eğer bir nimete gark olunmuş ise iştiyak derdi ile göklere kadar yükselir:

Çıkar âh-ı derûnum arşa derd-i iştiyâkınla
Egerçi mansıbın oldum garîk-ı ni'met ü nâzı (Nef'î, K 23/28 s. 119)

Harf-âşinâ-yı hâl-i dil olmaz leb-i emel
Bir âh-ı derdnâk ile şâfi cevâbı var (Nedîm, G 24/5 s. 265)

Âşık âh ile aşk gönlünün üzerindeki dağılmış toz gibidir. Bu nedenle ne şebneme susamış ne de saba rüzgârını istemektedir:

Âhile perâkende gubâr-ı dil-i aşkız
Ne teşne-i şebnem ne taleb-kâr-ı sabâyız (Nef'î, G 55/4 s. 308)

Âh gizlidir ve çabuk hareket eder. Aşığın gizli gizli âh etmesinin sebebi bir şûha âşık olmasıdır:

Nedir bu gizli gizli âhlar çâk-ı girîbanlar
Aceb bir şûha sen de âşık-ı nâlan mısın kâfir (Nedîm, G 41/4 s. 274)

Besdür yine direng-i eser ey âh-ı sebük-rev
Bir kez ne var ol şûh bize râm görünsün (Nâbî, G 629 /3 s. 933)

Nedîm bir beyitte âhı inatçı olarak vasıflandırırken Hayretî, âhın aşığın arkadaşı olduğunu dile getirir:

Sînede evvel ne muhrık ârzûlar var idi
Lebde ser-keş âhlar âteşli hûlar var idi (Nedîm, G 149/1 s. 329)

Hem-demüm âh oldı yârum derd ü gam
Hem yerüm sensüz diyâr-ı intizâr (Hayretî, G.70/2, s.179)

Aşağıdaki beyitlerde görüldüğü gibi âh yakıcı, uzun ve süreklidir:

Kime fâş eylesin dil derdini feryâddan gayri
Kime yansın yakılsın âh-ı âteş-zâddan gayri (Nedîm, G 157/1 s. 333)

Eşküm gibi mevc-i derd olmazdı mezîd
Âhum gibi şâm-ı hicr olmazdı medîd
Destâr-ı siyâh şâm-ı hicrün ucına
Atılmış olaydı bir iki târ-ı sefîd (Nâbî, R 22 s. 1178)

Hengâm-ı vedâ ey Aliyy-i Hamevî
Hicrânun ile derûnumuz teng itdün
Bî-fasıla nâmun âh itmekden

Ahbâbunı Râfızıye hen-reng itdün(Nâbî, R 128 s. 1208)

Aşığa sefa veren âh, hasret ve dert ile çıkar[6]:

Safâ-yı âh ile bulur havâ-yı aşk ferâh
Sabâ gibi kim ola tâze nev-bahâr ile bir (Necâtî, G 193/6 s.237)
Dem-be-dem hasret ile âh iderek
Kubbe-i âlemi siyâh iderek (Nâbî, Mes 7/160 s. 407)

2.2. Deyim Olarak Âh

Deyimler; genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış anlatım, tabir (Akalın, vd, 2005, s. 517) ; bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özet bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce (Aksoy, 1984, s. I/52); şeklinde tarif edilir. Divan şiirinde önemli yer tutan deyimler kısa, özlü anlatımlar için vazgeçilmez anlam birimleridir. Çalışmamızın konusu olan âh mazmunu da birçok deyim içinde kullanılır.

Âh et-: Acı ile içini çekmek, ilenmek; feryat etmek, ilenmek, şikâyet etmek, beddua etmek (Akalın, vd. 2005, s. 41; Ayverdi &Topaloğlu, 2007, s. 21).

Şâneden var ise az-çok elemi
Âh edip çekmesin aslâ gem u bîm (Nef'î, K 27/9 s. 130)

Sahî sâhib-kırân-ı kişver-ârâ
Ki âh eyler elinden ma'den ü yemm (Nef'î, K 49/23 s. 209)

Kalâ-yı cihân germ-nigâh itmege degmez
El irmedi hayfâ diyü âh itmege degmez (Nâbî, G 272/1 s. 661)

Nice def eyleyelüm sûz-ı derûnı Nâbî
Yâri görsen dahı şerm eylerüm âh eyleyemem (Nâbî, G 512/5 s. 847)

[6] Konu ile ilgili diğer beyitler: (Nâbî, G 518/1 s. 853) (Necâtî, G 457/2 s. 354) (Necâtî, G 324/5 s.296) (Hayretî, G.38/2, s.159) (Hayretî, G.164/5, s.236)

Miskin Necâtî âh eder ü kendinden gider
Yârın meğer ki cennet-i kûyun ana gelir (Necâtî, G 203/7 s.242)

Âh eyle gönül ki yâr her dem
Âyine gibi olur nev-âyin (G 404/3 s. 330)

Âh al-: Birinin ilenmesini üstüne çekmek; birinin bedduasını almak (Akalın, vd. 2005, s. 41; Ayverdi &Topaloğlu, 2007, s. 21).

Nev-cuvânsın alma âhın ben fakîrün her seher
Ehl-i derd itdügi âh u vâh hakkıyçün beğüm (Hayretî, G.268/3, s.298)

Hâr-ı hecrüñde görüp hâlüm baña öykündiler
Bülbülân-ı bâg-ı ‘âlem âh u zârum aldılar (Bâkî, G 178/2 s. 154)

hı yerde kalma-: Yaptığı ilenme er geç etkisini göstermek; bedduası yerini bulmuş olmak etkisini göstermek (Akalın, vd. 2005, s. 41; Ayverdi &Topaloğlu, 2007, s. 21).

Perveriş-yâb oldugıçün dûdmân-ı aşkda
Âh-ı Nâbî yirde kalmaz zînet-i eflâk olur (Nâbî, G 228/5 s. 631)

Âh çek-: Derin bir keder veya özlemle içten gelerek âh demek; yürek yanıklığı ile iç çekip uzun uzun âh demek (Akalın, vd. 2005, s. 41; Ayverdi &Topaloğlu, 2007, s. 21).

Çekdi bir âh ki rahm idecegüm geldi yine
Nice kez hâtırumı itmiş iken zîr ü zeber (Nâbî, K 9 /26 s. 58)

Âhı tut-: Birinin ilenmeleri gerçekleşmek; haksızlığa uğramış bir kimsenin bedduası haksızlık yapana tesir etmek, bu yüzden başına üzücü şeyler gelmek (Akalın, vd. 2005, s. 41; Ayverdi &Topaloğlu, 2007, s. 21).

Hur-şîd hırmenine urar şu'le şu'le od
Âhım ki lâhza lâhza reh-i âsmân tutar (Fuzûlî, G 72/5 s.166)

Levh-i çihremde okımaga hikâyât-ı gamı
Giceler subha degin şem' tutar âh saŋa(Necâtî, G 2/4 s. 151)

Nâr-ı âhım tutdu dehri yine mahv olmaz felek
Ber-karâr olmak acepdir âteş üstünde habâb (Nef'î, G 8/2 s. 285)

Âhı göklere çık-: İçinin yanıklığı son haddine varmak, yana yana şikâyet ve beddua etmek (Ayverdi &Topaloğlu, 2007, s. 21).

Her dem ki âh edem tütünüm göklere çıkar
Rahm eyle bana kalmadı çâram kandasın (Şeyhî, G 139/3 s. 235)

Dûd-ı âhı göklere irdi re`âyânun bu gün
Siz safâlarda duhân içmekde `âlem gök tütün (Ş. Yahyâ, Mfr. 16 s. 505)

Zulmetini gicenüñ saçuñ bigi sorsañ nedür
Göklere çıhdı benüm âh u dütüninden buhâr (Ahmedî, K 25/73 s. 76)

2.3. Âh ile Kurulan Terkipler

Türkçede Farsça izafet ve sıfat terkipleri çok geniş ölçüde kullanılmıştır. Gerek Farsça, gerek Arapça kelimelerle yapılan bu isim ve sıfat tamlamaları basitten başlayarak asırlar geçtikçe daha karmaşık bir hal almıştır. Türk yazı dilinin en sadesinden en büyük zincirleme tamlamalara kadar bir sürü Farsça isim ve sıfat tamlamaları sarmıştır. Farsçada da Arapçada olduğu gibi tamlamalarda Türkçedekinin aksine tamlanan önce, tamlayan sonra gelir (Ergin, 2000, s. 88).

İzafet Terkipleri (İsim Tamlamaları): İzafet terkiplerinde muzaf önce muzafün ileyh sonra gelir.

Şâm eyledi çün gündüzümüz zulmet-i hicrân
Ey şu`le-i âhum giceyi eyleyelüm rûz (Ş. Yahyâ, G 142/4 s.167)

Her ne denlü dilde pinhân eylese `aşk âteşin
Aşıkın sûz-ı derûnın dûd-ı âhı gösterür (Ş. Yahyâ, G 104/5 s.129)

Yolunda âh-ı aşk ile raks eylesem nola
Sen bir gubârı bul ki anun meyli bâda yok (Hayâlî, G 257/5 s. 178)

Âh-ı şerernâk ider bâdiye-pûyân-ı aşk
Hep şerer-i âhdur rîg-i beyâbân-ı aşk (Ş. Yahyâ, G 178/1 s.203)

Korkarın Yahyâ ki pûlâd olsa da te'sîr ider
Tîr-i âhun kim vara ol kalbi âhenden yana (Ş. Yahyâ,G 14/5 s.39)

Tagıtdı hırmen-ı sabr u karârı bâd-ı âhıyla
Bulunmaz hâsılı Yahyâ gibi cânâ hevâ-dârun (Ş. Yahyâ, G 210/5 s.230)

Çıkardı meş'ale-i âh u derây-ı nâle ile
Derîçe-i nazarumdan kavâfil-i hûn-âb (Nâbî, K 11/11 s. 70)

Terkib-i Tavsifi (Sıfat Tamlaması): Tavsifi terkiplerde önce mevsuf, sonra isim gelir:

Germ ü serdin çekmeyenler `âlemün âdem midür
Vâ`izâ hiç sende eşk-i germ ü âh-ı serd yok (Ş. Yahyâ, G 181/4 s.206)

Dil-i pür-âteş-i âşıktır âh-i serd ile hoş
Olur bürûdete mâ'il tabâyi'-i mahrûr (Fuzûlî, K 2/4 s. 29)

Dünyâya oldu velvele-endâz-ı rest-hîz
Kad çekdi servler gibi âh-ı şerâre-rîz
Gül-nahle oldu nahveti sermâye-i sitîz
Devşirdi dâmenin yine şimşâd-ı tünd ü tîz
Gülzâra azm eden o sehî-kâmet olmasın (Nedîm, Taş. 9/3 s. 223)

Felek döne döne şimdi cefâlar itsün ey Yahyâ
Ne tozlar kopara bir dem ola âh-ı cihân-gerdin (Ş. Yahyâ, G 200/5 s.225)

Aceb ki germ edemez meclisini vâ'iz-i şer
Ya taş durur yüreğimiz yâ âh-ı bâriddir (Şeyhî, G 26/6 s. 122)

Olurdu vâdî-i eymen gülistân-ı Halîlullâh
Alevlendirse ger âh-ı derûnum âteş-i Tûrı (Nef'î, K 35/40 s.163)

Harf-âşinâ-yı hâl-i dil olmaz leb-i emel
Bir âh-ı derdnâk ile şâfi cevâbı var (Nedîm, G 24/5 s. 265)

Besdür yine direng-i eser ey âh-ı sebük-rev
Bir kez ne var ol şûh bize râm görünsün (Nâbî, G 629 /3 s. 933)

Kime fâş eylesin dil derdini feryâddan gayri
Kime yansın yakılsın âh-ı âteş-zâddan gayri (Nedîm, G 157/1 s. 333)

Her gice neler çekdigimi künc-i belâda
Dünyâlara her subh yayar âh-ı sehergâh (Ş. Yahyâ, G 306/3 s.331)

Gamzen sihirinden nice kim cân hazer eyler
Gâfil yürüme Şeyhî'nin âh-ı seherinden (Şeyhî, G 134/9 s. 230)

Terkib-i Atfi

Âhın bir kelime gurubu içerisinde kullanılması, terkiplerin yanı sıra bağlama edatları ile çokça görülür. "Edevât-i rabtiyye" adı verilen bağlama edatları Osmanlı Türkçesinde sık kullanılmıştır. Bağlama edatları içerinde ise "terkib-i atfi" adı verilen "vâv-ı âtife" önemli yer tutar. Bu bağlama edatı "vav" Osmanlı Türkçesinde "u, ü, vü" şeklinde kullanılır. Bu noktadan âha baktığımızda ikili, üçlü ve dörtlü şekillerde atıf vavı ile terkipler kurulmuştur. Bu kelimeler daha çok "gözyaşı, vâh, feryâd, zâr, figân, efgân, nâle" kelimeleridir.

Terkib-i Atfide âh ile birlikte en çok kullanılan unsur gözyaşıdır[7]. Âh ile gözyaşı ya "eşk, sirişk girye" gibi kelimelerle doğrudan ya da dolaylı olarak beytin içinde anlam bağlamında bir terkip kurar. Divan şiirinde ağlayan gözler ve ahlar hep âşığındır. Bu ikisi âşığın vazgeçemediği iki unsurdur. Kanlı gözyaşları ve ateşli âh gönüldeki ateşten kaynaklanmaktadır. Âşığın gözyaşındaki kan âhtan kaynaklanmaktadır. Bu ikisi sevgiliye lazım değildir:

Ne eşk-i dîde lâzım olur dilbere ne âh
Âşık tahammül eylemeyince cefâsına (Nef'î, G 114/4 s. 336)

Bu odlu âhım içre benim kanlı gözlerim
İki şerâredir derûn-ı alevdedir (Hayâlî G 67/2 s. 112)

Bu beyitte gözyaşı ve âhın nefreti halkın ondan uzaklaşmasına sebep olur. Halk yanından uzaklaşınca etrafında dönen ya girdâb yahut dönen rüzgârdır (Çakıroğlu, 2013, s. 1977):

Eşk ü âhım nefreti kat' etti ilden ülfetim
Çizginen çevremde yâ gird-âbdır yâ gird-bâd (Fuzûlî, G 62/4 s.161)

Aşığın hem gözyaşı döküp hem âh ettiğini görenler biçare aşığın hem denize düştüğünü hem de ateşler içinde yandığını söylerler:

Gözlerüm yaşına gark iken gören âhum odın
Dir görün bî-çâre hem deryâya düşmiş hem yanar (Hayretî, G.63/4, s.175)

Âh ve gözyaşının birlikte anılması son derece normaldir. Ağlayıp inleyen âşık derinden âh çekecektir. Tabiatta var olan şimşek ve yağmuru hüsn-i ta'lil yoluyla kendi

[7]Âhın gözyaşı ile birlikte kullanıldığı diğer beyitler şunlardır: (Necâtî, G 581/2 s. 409) (Hayretî, K.7/29, s.16) (Ahmed Paşa, K.17/17, s.47) (Ahmed Paşa, G.117/4, s.198) (Ahmed Paşa, Mfr.48, s.396) (Ahmedî, G 30/2 s.231) (Ahmedî, G 242/5 s.375) (Ahmedî, G 226/1 s.362) (Ahmedî, G 477/1 s.493) (Ahmedî, G 482/5 s.496) (Ahmedî, G 600/4 s.552) (Nâbî, G 444/4 s. 797) (Necâtî, G 72/3 s.182) (Nâbî, G 829/11 s. 1081) (Ahmedî, G 3/4 s.218) (Ahmedî, K 67/12 s. 170) (Bâkî, G 142/3 s. 138) (Bâkî, G 148/5 s. 141) (Fuzûlî, G 276/7 s.266) (Ş. Yahyâ, G 178/7 s.203) (Ş. Yahyâ, G 181/4 s.206) (Ş. Yahyâ, G 181/5 s.206) (Şeyhî, G 54/5 s. 150) (Ş. Yahyâ, G 256/3 s.281) (Ş. Yahyâ, G 290/2 s.315) (Şeyhî, G 179/1 s. 275) (Nâbî, G 98/5 s. 532) (Hayâlî G 153/5 s. 142) (Hayâlî G 158/5 s.143) (Hayâlî G 174/4 s. 149) (Ahmedî, G 632/4 s.568) (Ahmedî, G 437/4 s.473) (Fuzûlî, R 70 s.328) (Nâilî, K 2/18 s.31)

âh ve gözyaşı ile ilişkilendirir. Bulut şairin âhını ve gözyaşını gördükçe yakını olmadığı halde onun derdine ağlar (Çakıroğlu, 2013, s.1977):

Berk ü bâran sanma kim gördükçe âh ü eşkimi
bilmezem nedir benim ağlar bana yanar sahâb (Fuzûlî, G 29/2, s. 144)

Aşk ateşi gönle düştüğü zaman, manevi aşkın maddi göstergeleri gözyaşı ve âh, düzensiz ve dengesiz hava ve su insanı rahatsız ettiği gibi insanı rahat bırakmaz. Âşık ne zaman âh ederse gözyaşları da ardından gelmektedir:

Râhat mı kor bedende hurûş-ı sirişk ü âh
Bî-i'tidâl âb u hevâ âfiyet m'olur (Nâbî, G 98/5 s. 532)

Yaşum dökilür âh idicek dîde-i terden
Berg-i gül-i bâdâm gibi bâd-ı seherden
Geh la'lüñe şekker ezilür gâh mey-i nâb
Feryâd mey-i nâbdan u dâd şekerden (Bâkî, Kıta 18 s. 317)

Âşık âh edince ardından gözyaşını gelmemesi aşığın elinde olan bir şey değildir. Hatta ahtan önce sevgilinin kapısna gelen gözyaşıdır. İhtiyarsız şekilde gelen yarım ateşli âh bile Ceyhun ırmağını coşturabilir:

N'idem âh eylesem ardınca gelür girye hemân
Nîm-âteşle hurûşa getürem Ceyhun'ı (Nâbî, G 873/6 s. 1115)

Âhumdan öñürdi yitişür kapuña eşküm
Germiyyet ile şöyle gider bâd yitişmez (Bâkî, G 201/3 s. 165)

Yaşım varıp eşiğine âhımdan önürdi
Oddan hazer eylen deyu her dem haber eyler (Ahmed Paşa, Mfr.2, s.390)

Âh sabaha kadar göklerde dolandığı gibi gözyaşı da sevgilinin köyünde dolaşır:

Âhum tolanur subha degin gökleri kat kat

Kûyuñ yörenür döne döne eşk-i revânum (Bâkî, G 319/3 s. 216)

Şair, aşığa sürekli âh edip gözyaşları dökmesini söyler. Böylece rahmet bulutları kalp tarlasına aşk yağmurunu yağdıracaktır:

Âh idüp gözyaşların dök dem-be-dem kim yağdurur
Ebr-i rahmet kiştzâr-ı kalbüne emtâr-ı 'ışk (Hayretî, K.7/29, s.16)

Aşağıda âhın hangi unsurlarla tamlama kurduğu ve bu tamlamaların nasıl kullanıldığı, birkaç örnek ile gösterilmiştir:

Âh ve Nâle[8]:

Nâle inleme anlamına gelen bir sözcüktür. Âh sözcüğü ile birlikte sık kullanılmış ve tamlama oluşturmuştur.

Eder şol denli diller nâle vü âh
Ki pür-dûd-ı siyâh olur bu har-gâh (Ahmed Paşa, M.5/15, s.13)

Nâle vü âhum odına göñlüñ ımşanur degül
N'ideyim kim mûmı dahı tâli' üm sengîn ider (Ahmedî, G 199/6 s.343)

Oldı çemende bâliş-i gonca kenâr-ı hâr
Mürg-i seher iderse n'ola âh u nâleler (Bâkî, G 103/5 s. 120)

Aşk gafletten beni bir veche bîdâr etti kim
Nâle vü âhım uyarır pâs-bânı her gece (Necâtî, G 466/2 s.357)

[8] Diğer örnek beyitler şunlardır: (Ahmedî, G 577/5 s.542) (Ahmedî, G Z9/4 s. 623)(Bâkî, G 112/1 s. 124) (Ahmedî, G 642/2 s.573) (Ahmedî, G 714/1 s.610) (Bâkî, G 303/5 s. 209) (Ş. Yahyâ, G 158/2 s.183) (Hayretî, G.145/4, s.224) (Ş. Yahyâ, G 68/4 s.93)(Bâkî, G 446/2 s. 271) (Bâkî, G 276/2 s. 197) (Bâkî, Musammat 1/IV s. 77) (Necâtî, G 114/3 s.201) (Necâtî, G 15/ 1 s.156)

Âh ve Figân/Efgân[9]

Izdırap ile bağırıp çağırma, inleme, âh etme anlamında kullanılan figân-efgân sözcükleri âh ile tamlamalar oluşturmuştur.

Bunca yıldır ki gamında ederim âh ü figân
Nola gülmedim ise şimdi gülem gibi gelir (Ahmed Paşa, G.57/3, s.160)

Dedi dil-ber Ahmed'e din âh ü efgân etmesin
Rahm edip ben anı makziyyü'l-merâm etsem gerek (Ahmed Paşa, G.171/9, s.232)

Dil-hastayam tapuñdan ırah derdüme kıl em
Cevr ü cefâ-y-ıla niçe âh u figan kılam (Ahmedî, G 439/1 s.474)

Gönli ne âhına ne figânına ımşanur
Bâ-în heme ki_ider eser ol seng ü âhına (Ahmedî, G 611/2 s.557)

Hîç bilür mi mey yirine dem-be-dem kan yutdugum
İşidür mi ney yirine âh u efgânum benüm (Bâkî, G 345/3 s. 227)

Perişan halk-i âlem âh ü efgân ettiğimdendir
Perişan olduğum halkı perişân ettidiğimdendir (Fuzûlî, G103/ s.180)

Olup Yahyâ ile hem-dem semâ`a koydı eflâki
Elinden rûzgârun âh u efgân eyleyüp neyler (Ş. Yahyâ, G 130/5 s.155)

Vücûdum nâ-tüvân itdi işüm âh u figân itdi
Senün ol çeşm-i fettânun benüm bu cân-ı meftunum (Ş. Yahyâ, G 246/4 s.271)

[9] Diğer örnek beyitler şunlardır: (Ahmed Paşa, G.190/1, s.244)(Ahmed Paşa, G.230/3, s.270) (Bâkî, Musammat 1/IV s. 77) (Hayretî, G.371/6, s.364) (Hayretî, Msb. 4, I) (Fuzûlî, G 127/4 s.192)(Fuzûlî, G 191/4 s.223)(Fuzûlî, G 196/7 s.226)(Fuzûlî, R 30 s.320)(Nedîm, Nazm 7 s. 197)(Nedîm, Thm. 8/1 s. 221) (Nedîm, Tşt. 9/5 s. 223) (Nâbî, G 584/5 s. 901) (Necâtî, G 265/2 s.269) (Necâtî, G 267/1 s.270) (Necâtî, G 148/4 s.216) (Necâtî, G 296/8 s.283) (Necâtî, G 300/5 s.285) (Necâtî, G 408/4 s. 332) (Necâtî, G 542/3 s. 392) (Necâtî, G 72/7 s.183) (Necâtî, G 97/1 s. 193) (Necâtî, G 104/4 s.197)

Dilberde bu hüsn ü bu ân 'âşıkda bu âh u figân
Hayretdeyem ben her zamân bilsem nedendür bilmezem (Hayretî, G.334/5, s.340)

Tolduralar cihânı sadâ-yı bülend ile
Ger tağlar işide benüm âh u figânumı (Hayretî, G.449/3, s.413)

Billah koyma bildiğin elden felek hemân
Bir gün senin de lâyıkın âh u figan verir (Nedîm, K 4/66 s. 35)

Âh ve Feryâd[10]

Âşık âh ederken aynı zamanda sızlanır ve feryâd eder. Feryâd âh ile doğal olarak bağlantılıdır. Birlikte kullanılarak tamlama oluşturulmuştur.

Âh u feryâd ile dil her zamân dâd ister
Kahramân-ı nigehi hışm ile cellâd ister (Nef'î, G 35/1 s. 297)

Görelüm birbirini kangısı bî-zâr eyler
Âh u feryâd benüm çeşm-i girân-hâb senün (Nâbî, G 449/2 s. 800)

Bu hüsn-i hânmân-endâz ile zâlim sen insâf it
Seni gördükçe âşık âh ü feryâd itmesün n'itsün (Nâbî, G 594/2 s. 908)

Rahm eyle ki aldı dört yanum
Zârî vü figân ü âh ü feryâd (Necâtî, G 51/ 4 s.173)

Cihânı ra'd-veş dutdı gadâ feryâd u âhumdan
Bulutlar kapladı gökler yüzin dûd-ı siyâhumdan (Hayretî, G.376/1, s.367)

Bed-hâhun olanun yeri çâh-ı belâ olup
Bed-gûyun olanun işi feryâd u âh ola (Hayretî, Kt.1/3, s.443)

[10] Diğer örnek beyitler şunlardır: (Nedîm, Mrb. 42/5 s. 247)(Nâbî, K. 2/141 s. 24) (Nâbî, G 814/5 s. 1070)

Âh ve Zâr[11]

Erişir Ahmed'in ahı yedi kat göklere her dem
Sakın ey hûbların şâhı seherde âh ü zârımdan (Ahmed Paşa, G 254/7, s.288)

Bilmezem ben neyledim ol mâh-ı bed-mihr ile kim
Çâk eden subhun yakasın âh u zârımdır benim (Ahmed Paşa, G 209/6, s.257)

Vakt oldı Ahmedî'ye ki bir rahm idesin
Senden ırah işi niçe zârî vü âh ola (Ahmedî, G 4/7 s.218)

Sûz-ı 'aşkuñla kaçan kim dilden âh u zâr olur
Âh dûd u dûd ebr ü ebr âteş-bâr olur (Bâkî, G 114/1 s. 125)

Dimezsin kanda ahşâmlar o meh dahı uyursun sen
Uyutmazsın egerçi halkı Yahyâ âh u zârunla (Ş. Yahyâ, G 310/5 s.335)

Kapısında nice kılam feryâd
Çünkü feth olmaz âh u zârımdan (Şeyhî, G 132/2 s. 228)

Senünçün itdügümüz âh u zârı biz bilürüz
Firâk içinde geçen rûzgârı biz bilürüz (Nâbî, G 284/1 s. 670)

Âh ve Vâh[12]

Vâh da bir ilenme ünlemidir. Acı çeken kişi duygularını ifade etmek için bu ünlemi de kullanır. Âh ile birlikte tamlama oluşturmuştur. Âşığın âh ve vâhı göklere çıkar. Vefasız sevgiliyi kim sever ise gününü âh ve vâh ile geçirir.

[11] Diğer örnek beyitler şunlardır: (Nâbî, G 792/5 s. 1053) (Necâtî, G 266/1 s.270) (Necâtî, G 242/3 s.259) (Hayâlî, G 596/1 s. 287) (Hayretî, K.14/2, s.30) (Hayretî, G.56/1, s.170) (Hayretî, G.65/1, s.175) (Hayretî, G.251/3, s.287) (Hayretî, G.385/2, s.372)(Nef'î, G 120/1 s. 338) (Nedîm, Mrb. 24/3 s. 234) (Nâbî, G 596/1 s. 910) (Bâkî, G 178/2 s. 154) (Hayretî, G.84/9, s.188) (Hayretî, G.128/4, s.214)

[12] Diğer örnek beyitler şunlardır: (Nâbî, G 148/1 s. 661) (Nâbî, G 500/4 s. 839) (Nedîm, Mrb. 30/4 s. 239)

Âh kim yâr işitmez ahımızı
Göğe çıkardık âh u vâhımızı(Ahmed Paşa, G.298/1, s.316)

Tutmasın revzenini subh-gehin
Âteşîn âh u vâh yakma beni (Ahmed Paşa, G.336/4, s.341)

Bencileyin günin geçürür âh u vâh ile
Sencileyin vefâsuzı her kim sever geçer (Bâkî, G 62/2 s. 101)

Âh ve Enîn

Âh ile tamlama oluşturan kelimelerden biri de enîn dir. Çekilen ızdırap ve acılarla acı çeken inlemeye de başlar. İnlemek çaresizliğin de göstergesidir. Âşık ah eder ve inler. Buna şaşılmaz. Hatta inlemek aşığın eğlencesi olmuştur.

‘Âşıkuñ âh u enîn olsa ‘aceb mi kârı
Nâle vü zâr olur eglenceleri bîmâruñ (Bâkî, G 276/2 s. 197)

Perîşân olma ey gül bülbülün âh u enîninden
Niyâz-i bülbül-i zârı götürmez nâzenîn olma (Ş. Yahyâ, G 313/2 s.338)

Âh ve Dua

Taradığımız divanlarda çok sık rastlanmayan örneklerden biri âhın dua ile tamlama kurmasıdır. Şeyhî sabah vaktinde âh ve duasının İran’a yetişeceğini dile getirmiştir.

Şeyhî'nin âh u du'âsı eserin ey dem-i subh
Sıdk iledir nefesin husrev-i İrana irür (Şeyhî, G 56/7 s. 152)

Âh ve Dert

Âh ve dert sebep sonuç ilişkisiyle birbiriyle bağlantılıdır. Şeyhî aşağıdaki örnekte ezelden beri kısmetinin dert ve âh olduğunu dile getirmiştir. Ve zûr u zâr ile

dermana erişemeyeceğini dile getirmiştir.

Şeyhî ezelce kısmet imiş sana derd ü âh
Dermâne nice erişesin zûr u zâr ile (Şeyhî, G 159/7 s. 255)

Âh ve Vâveylâ

Âh bazen de sesli, yaygaralı bir şekilde ortaya çıkar. İnleyen âşık sesini sevgiliye duyurmak ister.

Kârun olsun füsûn-ı istignâ
Olma pâ-mâl-i âh ü vâveylâ (Nâbî, Lugaz 15/15)

Bezm-i mihnetde sürûdum şîven olmışdur benüm
Âh u vâveylâ yeter bana terâne cân-ı men (Hayretî, G.347/2, s.348)

Dilinde kiminün nakş u terâne
Kiminün âh u vâveylâ nedendür (Hayretî, K.17/11, s.54)

Matemün mi var nedür eksük degül nâlişlerün
Yâ senün ey dil sürûdun âh u vâveylâ mıdur (Hayretî, G.67/4, s.177)

Gamdan ağlar âh ider sanman beni olmış durur
Dem-be-dem rûd-ı sürûdum âh ü vâveylâ-yı 'ışk (Hayretî, G.178/10, s.244)

Gezüp Mecnûn gibi deşt-i belâda
İşümdür âh u vâveylâ efendi (Hayretî, G.478/6, s.433)

Âh ve Gulgul

Ey Hayretî cân bülbüli arturdı âh u gulguli
Vâ hasretâ ben bir gül-i handândan ayrıldum meded (Hayretî, G.40/5, s.160)

Şairler âh ile sadece ikili değil bazen de üçlü terkip kurarlar. Terkibin diğer

unsurları da yine ikili terkiplerde olduğu gibi "figân, nâle, feryâd, zâr, efgân" gibi kelimelerdir:

Gamuñdan nevbet-i âh u figân u zâra kudret yok
Çemende bülbül-i şûrîde şimdi başka mehterdür (Bâkî, G 149/2 s. 142)

Nidem kî zikrini dilden diyâr-ı dil-nevâz etsem
Ne tan ger sûz ile âh u figân u yâ niyâz etsem (Şeyhî, G 123/1 s. 219)

Aman şevketlü hünkârım bu gamla biz neler çekdik
Gece gündüz işimiz nâle vü âh u figân oldu (Nedîm, Tb. 1 s. 208)

Dâğ-ber-dâğ-ı cefâ-yı dehr-i dûnum ben müdâm
Nâle vü feryâd u âh-ı âteşînim tâzedir (Nedîm, G 15/2 s. 261)

Müessir oldu sitem-dîdegân-ı ehl-i dilin
Demâdem eylediği âh u nâle vü feryâd (Nef'î, K 30/15 s. 142)

Bu seng-i ta'n ü derd-i ser gönül hep kendi kesbündür
Ne kûy-ı yâre var ne âh ü ne feryâd ü gavga çek (Nâbî, G 404/2 s. 764)

Figân ü âh ü nâle her dem olmaz
Ki sâz-ı Zöhreye zîr ü bem olmaz (Necâtî, G 230/1 s.253)

Vasl umup cevr ü cefâsını çekerken can henüz
Mihr umup şevkinde yanarken dil-i sûzanhenüz
Cism-i gam-nâkimde var iken gam-i hicranhenüz
Yetmeden pâyâne âh ü nâle vü efgan henüz
Bir kadi şimşâd ü gül-ruhsârdan ayrılmışım (Fuzûlî, Mhm. 6 s.293)

2.4. Elif-He Harflerinin (Âh) Remizleri

Harfler, dillerde sesleri karşılayan işaretler olmalarının ötesinde, sembolik anlamlar da taşırlar. "Âh" kelimesi "medd'li elif ve he" harflerinden oluşmaktadır.

Elif, Arap alfabesinin ilk harfidir. Düz bir çizgiden ibaret olup noktanın uzatılmasıyla meydana gelmişti. Noktası yoktur, kendinden sonraki harfe bitişmez. Bu bakımdan kesrete bulaşmamış, kayıtsız ve hür olarak vasıflandırılır. Divan edebiyatında sevgilinin boyu elife benzer. Alfabenin ilk harfi olduğu için âşık da sevgilinin güzellik kitabında ilk defa elif boyunu okur. Tek olduğu için "Vahdet (teklik, tek olan Tanrı)" sembolü olarak kullanılması meşhurdur (Pala, 2003, s. 147). He harfi ise alfabenin otuzuncu harftir. He ciğerden gelir ve nefestir.

2.4.1. Âh-Allah

"Âşığın iç âlemindeki âteşin ve elemin bir ifadesi olan bir nidadır. Allah kelimesinin ilk ve son harfi bir araya gelirse "âh" meydana gelir. Âh Allah'ın en kısa şeklidir. Âh Allah demektir. Âşıkın âh demesi, Ona sığınması anlamına gelir. Güneşin ışıkları elif'e (yani oka) kütlesi he harfine benzediğinden her gün âh (Allah) diyerek doğar. Minare elif caminin kubbesi he olduğu için her cami "âh" (Allah) der." (Uludağ, 2005, s. 26). Âh kelimesi Arapça, medli elif ve he harflerinden oluşmaktadır. Elif Arap alfabesinin ilk harfidir ve kendinden sonra gelen harflere bitişmez. Divan şiirinde elif vahdeti temsil eder. Yani elif tek, bir olan Allah'ın sembolüdür. He harfi ise alfabenin otuzuncu harftir. He ciğerden gelir ve nefestir. Bu iki harften oluşan âh kelimesi taşıdığı anlamları ile sembolik göndermelere de haizdir. Allah kelimesinin ilk harfi elif son harfi ise he'dir. İnsan kendine değil bütün varlığı ile Allah'a güvenmelidir. "Aha dayanmak" aslında Allah'a güvenip ona dayanmak, ona tevekkül etmektir. Tevekkül olmazsa insan gam gecesinin karanlığından kurtulamaz:

Eyleyip terk-i asâ âha dayanmazsa eger
Şeb-i gamda eremez zâhid-i gümrâh sana (Hayâlî G 15/4 s. 94)

Kamu yerde bulunur hâzır u nâzır evet
Âh içinde bulunur gel diyelim âh Allâh (Necâtî, G 457/4 s.354)

Miskin Necâtî derd ile her şâm u her seher
Âh et ki âh içinde bulunur İlâh âh (Necâtî, G 478/7 s. 363)

2.4.2. Âh-Mum

Âh, yel ve nefestir, daima ateşlidir. Âşıklar ızdırapla yanan gönüllerinden ateşli âhlar çekerler. Bu âhlar gökyüzüne kadar yükselerek gökleri de yakarlar. Âh'ın yazılışında "elif" harfi, alevi; "he" harfi kıvılcımı; "elifin meddi" de dumanıdır (İpekten, 2003, s. 225):

Ey Fuzûlî âteş-i âh ile yandırdın beni
Gâlibâ sandın ki şem-i külbe-i ahzânınam (Fuzûlî, G 181/9 s. 219)

Bu teşbih sevgilinin yüzünün hayalinden hareketle de yapılır. Bu durumda sevgilinin yüzü şem', ahlar ise o şem'in dumanıdır (Eren, 2004, s. 335):

Ruhı yâdıyla dil-dârun sabâh olunca âh itdüm
Harîfâne geçindük şem` dil-berden duhân benden (Ş. Yahyâ, G 269/3 s.294)

2.4.3. Âh-Yara

Divan şiirinde âşıklık alametlerinden biri de sinedeki kanlı ve yuvarlak yaralardır. Âh kelimesinin diğer bir remzi ise yaradır. Genellikle aşığın sinesinde olan yaraların yuvarlaklığı "he" harfini, yarıkların düzlüğü ise "elif" harfine gönderme yapar. Sevgili bir hüma kuşu olarak hayal edilmiştir. Âşık bu kuşu avlamak ister. Bu avın yapılacağı mekân aşığın yaralarla dolu sinesidir. Yaralar bu kuşu avlayacak daneler, tuzak ise eliflerdir. Aşığın ömrü bu kuşu avlama fikriyle geçtiği için âh eder:

Dâglar dâne elifler dâm sînem dâmgâh
Sayd olunmaz bir hümâ fikriyle ömrüm geçdi âh (Ş. Yahyâ, G 312/1 s.337)

Yukarıda aşığın vücudunda yaralar olduğunu söylemiştik. Bu yaralar genellikle iki çeşittir. Biri göz göz, yuvarlak, nokta gibi, ok yarası. Diğeri yarık, dilim dilim, çizgi halinde, kılıç, hançer yarası. Divan şiirnde ilki dağ, ikincisi şerha olarak geçer. Bunlar şekil benzerliği bakımından eski yazıdaki "sıfır", yuvarlak "h", elif harfi ve bir rakamını andırır. İkisi yan yana geldiğinde, "âh" kelimesi ortaya çıkar. Demek oluyor ki, âşık bir taraftan âh ederken, diğer taraftan da vücudundaki yaralarla onu resmetmektedir (Kunaz, 1999, s. 321):

Şerha vü dağ ile hep sıfr ü elifdir bedenim
Nice donattı görün âh beni vah beni (Necâtî, G 618/5, s. 427)

Elif ve dağın değişik benzetmeler içinde âhı meydana getirdiği görülmektedir. Âşığın vücudu sıfır dağı ve elif şeklindeki yaralar ile süslenmiştir. Onun sinesi zaten talim tahtası şeklinde düşünülmektedir. Âşık, üç günde bir sevgilinin cevrini hesaplamaktan sinesini elif ve sıfır ile doldurmuştur. Yine netice olarak âh kelimesi resmedilmekte veya remzedilmektedir (Kurmaz, 1996, s. 395):

Sıfr dâğıyla eliften cümle cismim oldu zeyn
Eylemekten cevrini cânâ hisâb üç günde bir (Hayâlî, G 137/2 s. 136)

Sînede sıfr u elif dâgını benden sormaŋ
Kim anuŋ sırrını yürekde olan âh bilur (Necâtî, G 64/7 s.179)

Mecnun'un tenindeki elif ve nal şeklindeki yuvarlaklar, sıkıntı gecesinde Leyla için âh şekli idi:

Mecnûn teninde yer yer elif na'l ile dilâ
Mihnet şebinde Leylî içün şekl-i âh idi (Hayâlî, G 640/3 s. 311)

Sarf-ı aşkun fethi şerha dâgı zamme eşki kesr
Zahmı cezm ü âh medd ü sît anun tenvînidür (Nâbî, G 146/2 s. 569)

2.4.4. Âh-Ney

Âhla ney arasındaki benzerlik, ikisinin de hava ile ilişkili olmasından kaynaklanır. Neyin çıkardığı ses üflenen havadan dolayıdır. Âh da bir rüzgâr, duman gibi hava ile doludur. Bu sebeple ayrılığın pençesine düştüğünde âh, aşığın ömrünü ney gibi yele vermiştir. Yele vermek, yok olup gitmek anlamına gelir (Günyüz, 2001, s. 347):

Firâkuñ çengine düşeli âhum
Yile virdi bu ' ömri şöyle kim nây (Ahmedî, G 710/6 s.608)

Ney kamışlıktan kesilerek vatanından ayrılmıştır. Götürüldüğü yerde içi oyulmuş, ateşle delikler açılmış, boğumlarına halkalar takılmıştır. Sürekli vatan hasreti çekmektedir. İçi oyulduğu için boşalmıştır. Neyzenin nefesiyle dolar. İçi doldukça da gönlündeki hasreti dile getirir. Adeta âh u figan eder. Âşık da tıpkı ney gibi vatanından ayrıdır, onun vatanı sevgilinin bulunduğu yerdir. Fakat bir türlü oraya ulaşamaz. Ayrılık ateşiyle ney gibi yanar, ciğeri delinir ve âh u figan etmeye başlar (Peküz, 2012, s. 150):

Ney gibi delindi cigerim aşkın elinden
Her dem ederim âh ü figân yandım elinden (Ahmed Paşa, G.230/3, s.270)

Vücûdum ney kimi sürâh sürâh olsa âh etmen
Mahabbetten dem urdum incimek olmaz cefâlardan (Fuzûlî, G 215/8 s.235)

Hîç bilür mi mey yirine dem-be-dem kan yutdugum
İşidür mi ney yirine âh u efgânum benüm (Bâkî, G 345/3 s. 227)

Şair, ney ile bağrı arasında benzerlik ilgisiyle, bağrının âh etmesi sebebi sonucu ney gibi dört parça olduğunu söylemektedir. Âşk meclisinde kanun, âşığın âh edip inlemesidir. Beyitte "çar-pâr" kelimesi Türk müziğinde bir usul vurma âdeti anlamına da gelir. Yine "kânûn" kelimesi de Farabî tarafından yapıldığı rivayet edilen bir müzik aletidir:

Olupdur çâr-pâre ney gibi âh itmeden bagrum
Meger kim bezm-i 'aşkuñ sâkıyâ bu oldı kânûnı (Bâkî, G 538/2 s. 309)

Âşığın âh ile inlerken çıkardığı ses ney sesini hatırlatır. Neyin içini dolduran hava aşkın havasıdır. Ney kamışlıktan kesilerek vatanından, yakınlarından ayrılmıştır. Bir de içi oyularak yakılmış, ateşle delikler açılmış, boğumlarına halkalar takılmıştır. Ona üflenen her nefesle ayrılığın acısını terennüm eder. Âşığın göğsü de ney gibi aşkın havası ile doludur. Ondan çıkan ses âh ü figândan başka bir şey değildir Çakıroğlu, 2013, s. 1977):

Sînem hevâ-yi aşkıñ ile doldu ney kimi
Dem urduğumca âh ü figândır çıkan nefes (Fuzûlî, G 127/4 s.192)

2.4.5. Âh-Gam

Bâkî, gam kelimesinin harflerinden âh şeklinin çıktığını söyler. Gayın ve mim harflerinin yuvarlaklığı âhın "he"sini, mimin uzun kuyruğu ise âhın "elif"ini remzeder. Kalem ve divite âh yazmak için mürekkep ise âhın siyah dumanıdır:

Harf-i gama devât u kalem şekl-i âhdur
Aña mürekkeb âhda dûd-ı siyâhdur (Bâkî, G 61/1 s. 100)

2.4.6. Âh-Mezar

Necâtî'den aldığımız aşağıdaki beyitte mezarın görünüşünün "âh" şeklinde olduğu söylenir. Şair mezarın üstüne nergis çiçeğinin dikilmesini ister. Mezarın başındaki taş uzunluğu ile âhın "elif"ini, toprağın yuvarlaklığı ise âhın "he"sini hatırlatır. Böylece insanın ölüm karşısındaki acizliğini ve üzüntüsünü ifade için çekilen ahlar hatıra gelir:

Nergis dikin ki hey'et-i sırf ü elif durur
Tâ kim mezârum üsti kamu şekl-i âh ola (Necâtî, G 20/ 7 s.159)

2.4.7. Âh-Güneş

Âhın harfleri aynı zamanda güneş mazmunu verir. Âhın elifi güneşin ışınları, he ise güneşin yuvarlaklığıdır. Aşağıdaki örnekte Mesih ile birlikte güneş hayalini de bulmak mümkündür. Çünkü her ikisi de dördüncü gökte bulunmaktadır. Diğer örnekte "yedi feleğin gönlünde yer etmesi" istenen de yine güneş olmalıdır. Yani, âşık İsa gibi tecerrüd edip güneş göğüne yükselme arzusundadır (Kurnaz, 1996, s. 394):

Felek farkına çıkmaga yolun var ey Mesîhâ dem
Elifle dâğ ile baştan ayağa âh âhem ben (Hayâlî, G 436/2 s. 240)

Hayâlî yedi eflâkin nola gönlünde yer etse
Elifle dâğ ile başdan ayağa âh âhem ben (Hayâlî, G 402/5 s. 229)

2.5. Bir Ünlem (Nida) Sözcüğü Olarak Âh

Ünlem; türlü duyguları anlatan veya bir doğa sesini yansıtan kelime, nidadır. Seslenmeleri, korku, sevinç, şaşkınlık, acıma gibi ruh hallerini, yasaklama, tasdik gibi hususları ifade eden kelime türüdür (Akalın, vd. 2005, s. 2058; Ayverdi &Topaloğlu, 2007, s. 1110). Bir ünlem edatı olarak âh tek başına kullanıldığı gibi "ki, kim" edatları ile de kullanılır[13]:

Âh kim bu hat mıdır yâ sâye-i zülf-i Nigâr
Yoksa dökmüş misk ü anber kâkül-i müşgin-i dost (Ahmed Paşa, K.19/4, s.50)

Ser-hôş idim bâdeden geçtim demişsin âh ki
Söyletir bunun gibiler kişiye geçkinliği (Necâtî, G 623/5 s.429)

Beni hecr âteşine yaktınız âh eyledik âh
Şol güzel gözlerini gözüme karşı süzeli (Necâtî, G 636/ 4 s.435)

Görüp suda cemâlini hod-bin olursun âh
Âyine-dârı hüsnünün âb-ı revân imiş (Ahmed Paşa, K.27/7, s.81)

Tîğ-i cevr-i yâr ile sad pâredür gönlüm benüm
Âh kim başdan ayağa yaradur gönlüm benüm (Hayretî, G.292/1, s.312)

Bir perî vaslın umar divâne gönlüm âh kim
Cân verir tâkat getirmez bakıcak insân ana (Ahmed Paşa, G.4/4, s.125)

Dikti hayyât-ı baht neyleyüm âh
Kâmet-i hâlüme kabâ-yı siyâh (Nâbî, Mes 7/202 s. 411)

[13] Âhın nida anlamı için şu beyitlere de bakılabilir: (Ş. Gâlib, şarkı 8 s.432) (Ş. Gâlib, şarkı 6 s.429) (Ş. Gâlib, şarkı 5 s.427) (Ş. Gâlib, terkib-i bend 13/1 334) (Ş. Gâlib, terci 9/2 s.321) (Ş. Gâlib, terci 10/2 s.325) (Ş. Gâlib, terci 1 s.294) (Ş. Gâlib, tarih 17/7 s. 923) (Ş. Gâlib, kıta 43 s.963) (Ş. Gâlib, kıta 24 s.957) (Ş. Gâlib, G 28/3 s.515) (Nâilî, G 260/ s.386) (Nâilî, G 260/2 s.386) (Nâilî, G 260/4 s.386) (Ş. Gâlib, G 53/4 540) (Ş. Gâlib, G 197/7 s.700) (Nâilî, Musammat 1/7 s.184) (Nâilî, Musammat 3/2 s.190) (Nâilî, Musammat 6/5 s.203)

Âh ki göñli şâhumuñ ben kulı-y-ıla uz degül
Anuñ-ıçun ki tâli' üm hiç benümle uz degül (Ahmedî, G 376/1 s.442)

Elüm irmez n'ideyin âh o boyı şimşâda
İdeyin minneti yirden göke dek feryâda(Bâkî, G 423/1 s. 261)
Mübtelâ oldı göñül câm-ı şarâb-ı nâba
Âh kim zevrak-ı dil düşdi yine gird-âba (Bâkî, G 436/1 s. 267)

Âh ider dil bakup ol turra-i müşgîn-bûya
Eser itmez n'idelüm âh o gözi âhûya (Bâkî, G 479/2 s. 286)

Vermez oldu yol visâle pîç-i zülfüñ âh kim
Rişte-i tedbîrden devrân-i kec-rev açtı tâb (Fuzûlî, G 28/4 s.144)

Nakd-i ömrün bir sanem aşkında sarf ettiñ tamâm
Ey Fuzûlî âh eğer senden sorulsa bu hisâb (Fuzûlî, G 29/7 s.145)

Bir ünlem edatı olan âh birkaç beyitte ise yine seslenme ünlemlerinden olan "ey" ile birlikte kullanılmıştır[14]:

Allâh içün ey âh dolaş zülfüne durma
Ol silsile-i aşkı dırâz etmeğe bâ'is (Nef'î, G 25/2 s. 293)

Hâne tenhâ elde sahbâ kelle germ ü yâr nerm
Âh ey sabr u tahammül ba'd-ezin yâhû sizi (Nedîm, G 158/4 s. 333)

Âhın nida edatı olarak kullanıldığı beyitlerin çoğunda, âhtan sonra âhın sebebi söylenmektedir. Âhın sebepleri doğrudan sevgili olabildiği gibi sevgilinin bir güzellik unsuru da olabilir. Yine sebepler arasında aşk, ayrılık, vuslat, cevr gibi duygular da vardır. Âhın sebepleri bölümünde başlıklar altında incelediğimiz için burada sadece birkaç örnek beyit vereceğiz.

[14] Âhın seslenme ünlemi olarak kullanımı için şu beyitlere de bakılabilir: (Nâbî, G 615/2 s. 923) (Nâbî, G 629 /3 s. 933) (Nâilî, G 247/4 s.377) (Nâilî, G 260/5 s.386) (Nâilî, G 330/4 s.432)

Sevgili:

Âh efendim seni gördükde Nedîm-i zârın
Şimdi bildim ki ne vardır dil-i nâ-kâmında (Nedîm, G 128/13 s. 318)

Şâ'ire söz bulmağa minnet ne ammâ neyleyim
Âh kim hayret seni gördükçe lâl eyler beni (Nedîm, G 147/2 s. 327)

Sevgilinin saçı:

Âh kim bu hat mıdır yâ sâye-i zülf-i Nigâr
Yoksa dökmüş misk ü anber kâkül-i müşgin-i dost (Ahmed Paşa, K.19/4, s.50)

Âh ider dil bakup ol turra-i müşgîn-bûya
Eser itmez n'idelüm âh o gözi âhûya (Bâkî, G 479/2 s. 286)

Vermez oldu yol visâle pîç-i zülfüñ âh kim
Rişte-i tedbîrden devrân-i kec-rev açtı tâb (Fuzûlî, G 28/4 s.144)

Yeterdi kâmet-i bâlâsı fikri ey Yahyâ
Başuma başka belâ oldı âh o perçem de (Ş. Yahyâ, G 368/5 s.395)

Sevgilinin gamzesi:

Âh kim sayyâd-ı gamzenden dile peykân yagar
Oh nice sihr etti nahcir üstüne bârân yagar (Ahmed Paşa, G.36/1, s.147)

Sevgilinin yüzü:

Şu'le-i şem'-i ruhuñ ağyâra bezm-efrûz olur
Âh kim yetgeç baña bir berk-i âlem-sûz olur (Fuzûlî, G 97/1 177)

Sevgilini güzelliği:

Görüp suda cemâlini hod-bin olursun âh
Âyine-dârı hüsnünün âb-ı revân imiş (Ahmed Paşa, K.27/7, s.81)

Bir gün olmaz tal'atıñ görmek müyesser âh kim
Zerrece ol gül yarımda i'tibârım kalmadı (Fuzûlî, G 260/2 s258)

Sevgilinin nazı:

Noldu bu hulk u şîve vü nâz u kirişmeâh
Kani bu lutf u behcet ü hüsn ü bihâ dirig (Ahmed Paşa, K.45/5, s.119)

Artırdı yâr nâzını müşkül budur ki âh
Eksilmedi gönülden ümîd-i vefâ henüz (Ahmed Paşa, G.119/7, s.199)

Vuslat:

Bir perî vaslın umar divâne gönlüm âh kim
Cân verir tâkat getirmez bakıcak insân ana (Ahmed Paşa, G.4/4, s.125)

Hicran:

Bî-dilim dil-sitândan ayrıldım
Âh k'ârâm-ı cândan ayrıldım (Ahmed Paşa, G.198/1, s.250)

Cânımıñ cism ile zevk-i ittisâli kalmadı
Âh kim sensiz dirilmek ihtimâli kalmadı (Fuzûlî, G 259/1 s.257)

Arz eylesün yer ehline bu mâcerâyı eşk
Yazsun felekler üzre çıkup âh el-vedâ' (Hayretî, Trcb.2/I/2, s.71)

Hicrân iline saldı beni rûzgâr âh
Ey göz kan ağla ey gönül eyle hezâr âh (Hayretî, Trcb.2/I/6, s.71)

Rakip:

Âh kim fikr-i rakîb ile geçer bâzârımız
Hayf k'ol ömrü Kirâm-en-Kâtibin ebter yazar (Ahmed Paşa, G.66/5, s.166)

Rakîb yanını tenhâ komaz ol âhûnuñ
Geçer hemân oturur karşusında âh o köpek (Bâkî, G 265/4 s. 193)

Talih:

Âh ki gönli şâhumuñ ben kulı-y-ıla uz degül
Anuñ-ıçun ki tâli' üm hiç benümle uz degül (Ahmedî, G 376/1 s.442)

Ölüm:

'Îd yaklaşdı döşensün yine kasr u dîvân
Çıkup eyvân-ı sa'âdetde buyursun Sultân
Der-i dergâhına 'azm eylesün eşrâf-ı diyâr
İşigi hâkine yüzler süre gelsün a'yân
Hala Sultân diyü şeh-zâdeler ikbâl itsün
Gelsün ol lutf u kerem kânına şâd u handân
Âh kim hâb u hayâl oldı bu devletler hep
Turmadı 'aksine devr eyledi çarh-ı gerdan (Bâkî, Musammat 2/III s. 84)

Günah:

Kamu fermânına mûtîem lîk
Âh kim tâ'atım günâh gelir (Şeyhî, G 77/7 s. 173)

2.6. Âh Edenler

Bu bölümde âh edenler yani âhın özneleri ele alınıp incelenmiştir. İncelediğimiz divanlarda yirmi beş tane âh eden tespit edilmiştir. Bu yirmi beş özne içerisinde çoğunluğu âşık/gönül ve bülbül oluşturmaktadır. Aşağıda başlıklar halinde incelediğimiz bölümlerde de görüleceği gibi beyitlerde âh edenler ya âh edilen ya da âhın sebebi ile birlikte ele alınmıştır. Âh edenin yani fâilin olduğu yerde meful doğal olarak vardır. Fâil âşık/gönül olunca meful sevgili veya felek, fâil bülbül olunca meful

gül olmaktadır. Bazı yerlerde de âh eden ve âhın sebebi verilmiştir.

2.6.1. Âşık/Gönül

Âh edenlerden biri âşık veya gönüldür[15]. Erbâb-ı aşkın sanatı, mesleği, tabiatı her gün aşk dolayısıyla demadem âh çekmek, ağlayıp inlemektir. Aşk; aşığı, gönlü öyle bir hale getirmiştir ki artık aşkın en önemli belirtileri olan gözyaşı tükenmiş ve âh etmeye takat kalmamıştır. Âşığın bu gözyaşı ve âhı sevgilinin köyündeki toz ve toprağa benzetilmektedir:

‘Âşıkuñ âh u enîn olsa ‘aceb mi kârı
Nâle vü zâr olur eglenceleri bîmâruñ (Bâkî, G 276/2 s. 197)

[15]Âh edenlerin içinde aşığın yeri yaklaşık % 85’tir. Örnek bazı beyitler için bakınız: (Ahmed Paşa, M.5/15, s.13)(Ahmed Paşa, K.17/17, s.47)(Ahmed Paşa, K.37/22, s.103) (Ahmed Paşa, G.36/5, s.147) (Ahmed Paşa, G.57/3, s.160) (Ahmed Paşa, G.73/5, s.171) (Ahmed Paşa, G.78/2, s.174) (Ahmed Paşa, G.80/4, s.175) (Ahmed Paşa, G.112/4, s.194) (Ahmed Paşa, G.102/2, s.189) (Ahmed Paşa, G.114/7, s.196) (Ahmed Paşa, G.117/4, s.198) (Ahmed Paşa, G.119/2, s.199) (Ahmed Paşa, G.128/2, s.204) (Ahmed Paşa, G.218/7, s.263) (Ahmed Paşa, G.230/3, s.270) (Ahmedî, G 20/3 s.226)(Ahmedî, G 30/2 s.231) (Bâkî, G 15/1 s. 79) (Bâkî, G 15/3 s. 79) (Bâkî, G 17/4 s. 80) (Bâkî, G 18/3 s.80) (Bâkî, G 19/2 s. 81) (Bâkî, G 36/2 s. 88) (Bâkî, G 47/6 s. 94) (Bâkî, G 50/2 s. 95) (Bâkî, G 57/6 s. 98)(Bâkî, G 62/2 s. 101)(Bâkî, G 62/3 s.101) (Bâkî, G 70/4 s. 105) (Bâkî, G 71/3 s. 105) (Bâkî, G 72/2 s. 105) (Bâkî, G 75/6 s. 107) (Bâkî, G 94/1 s. 116) (Bâkî, G 94/2 s. 116) (Bâkî, G 111/4 s. 124) (Bâkî, G 112/1 s. 124) (Bâkî, G 114/1 s. 125) (Bâkî, G 114/4 s. 125) (Bâkî, G 118/3 s. 127) (Bâkî, G 125/4 s. 130) (Bâkî, G 128/4 s. 132) (Fuzûlî, G 16/3 s. 138) (Fuzûlî, G 18/5 s.139) (Fuzûlî, G 19/2 s.139) (Fuzûlî, G 19/5 s. 139) (Fuzûlî, G 28/2 s.144) (Fuzûlî, G 28/7 s.144) (Fuzûlî, G 35/5 s.148) (Fuzûlî, G 55/5 s.157) (Fuzûlî, G 62/3 s.161) (Fuzûlî, G 62/4 s.161) (Fuzûlî, G 64/2 s.162) (Fuzûlî, G 72/5 s.166)(Fuzûlî, G 82/6 s.170)(Fuzûlî, G 87/3 s.173) (Fuzûlî, G 92/2 s. 175) (Fuzûlî, G 94/2 s.176) (Fuzûlî, G99/7 s.178) (Fuzûlî, G 101/5 s.179) (Fuzûlî, G103/ s.180) (Fuzûlî, G103/4 s.180) (Fuzûlî, G 105/1 s.181) (Fuzûlî, G 108/4 s.183) (Fuzûlî, G 113/3 s.185) (Ş. Yahyâ, G 28/1 s.53) (Ş. Yahyâ, G 28/3 s.50) (Ş. Yahyâ, G 118/3 s.143) (Ş. Yahyâ, G 142/1 s.167)(Ş. Yahyâ, G 142/4 s.167) (Ş. Yahyâ, G 158/2 s.183) (Ş. Yahyâ, G 160/5 s.185) (Ş. Yahyâ, G 162/3 s.187) (Ş. Yahyâ, G 172/4 s.197) (Ş. Yahyâ, G 181/4 s.206) (Ş. Yahyâ, G 181/5 s.206) (Ş. Yahyâ, G 200/5 s.225) (Ş. Yahyâ, G 223/4 s.248) (Şeyhî, G 82/3 s. 178)(Şeyhî, G 80/6 s. 176) (Şeyhî, G 108/5 s. 204)(Şeyhî, G 123/1 s. 219) (Şeyhî, G 126/1 s. 222 (Şeyhî, G 126/8 s. 222) (Şeyhî, G 132/2 s. 228) (Nef’î, G 8/2 s. 285) (Nef’î, G 12/1 s. 287) (Nef’î, G 25/1 s. 293) (Nef’î, G 28/4 s. 294) (Nef’î, G 30/4 s. 294) (Nef’î, G 31/7 s. 296) (Nef’î, G 34/2 s. 297) (Nef’î, G 35/1 s. 297) (Nedîm, Nazm 7 s. 197) (Nedîm, Msd. 4/3 s. 216) (Nedîm, Msd. 4/5 s. 216) (Nedîm, Msd. 4/6 s. 217) (Nedîm, G 66/4 s. 288) (Nedîm, G 84/4 s. 297) (Nedîm, G 164/5 s. 336) (Nâbî, G 244/5 s. 642)(Nâbî, G 228/5 s. 631)(Nâbî, G 222/7 s. 626) (Nâbî, G 98/5 s. 532)(Nâbî, G 81/2 s. 519)(Nâbî, G 15/2 s. 464)(Nâbî, Mes 7/160 s. 407) (Nâbî, K. 9 /26 s. 58) (Nâbî, G 284/1 s. 670) (Nâbî, G 321/1 s. 697)(Nâbî, G 404/2 s. 764) (Nâbî, G 424/2 s. 780) (Necâtî, G 255/1 s.265) (Necâtî, G 286/1 s.278) (Necâtî, G 300/5 s.285) (Necâtî, G 323/3 s.296) (Necâtî, G 331/7 s.299) (Necâtî, G 336/1 s.301) (Necâtî, G 369/1 s.314) (Necâtî, G 373/7 s.316) (Necâtî, G 378/3 s.319) (Hayâlî G 103/2 s. 124) (Hayâlî G 112/2 s. 127) (Hayâlî G 123/3 s. 131) (Hayâlî G 132/4 s. 134) (Hayâlî G 153/5 s. 142) (Hayâlî G 158/5 s.143) (Hayâlî G 166/1 s. 146) (Hayâlî G 174/4 s. 149) (Hayretî, G.38/1, s.159)(Hayretî, G.38/2, s.159) (Hayretî, G.38/5, s.159) (Hayretî, G.47/2, s.165) (Hayretî, G.63/1, s.174) (Hayretî, G.63/4, s.175) (Hayretî, G.87/3, s.190) (Hayretî, G.119/4, s.209) (Hayretî, G.128/4, s.214)(Nâilî, K 2/18 s.31) (Nâilî, K 15/5 s.95)(Nâilî, G 231/1 s.366) (Nâilî, G 159/2 s.317) (Nâilî, G 101/2 s.280) (Nâilî, G 105/5 s.282) (Nâilî, G 117/3 s.290) (Nâilî, G 120/3 s.291) (Nâilî, G 122/2 s.292) (Nâilî, G 125/4 s.294) (Nâilî, G 128/4 s.296) (Nâilî, G 145/4 s.308)(Nâilî, G 173/4 s.326) (Nâilî, G 232/1 s.367) (Nâilî, G 232/3 s.367) (Nâilî, G 233/1 s.367) (Nâilî, G 237/5 s.370)(Ş. Gâlib, G 370/4 s.895) (Nâilî, G 256/2 s.383) (Nâilî, G 257/2 s.384)

Erbâb-ı 'ışka pîşe hemân her gün âh imiş
Her bir nefes ki âh ile geçmez günâh imiş (Hayretî, G.162/1, s.234)

Gezüp Mecnûn gibi deşt-i belâda
İşümdür âh u vâveylâ efendi (Hayretî, G.478/6, s.433)

Müessir oldu sitem-dîdegân-ı ehl-i dilin
Demâdem eylediği âh u nâle vü feryâd (Nef'î, K 30/15 s. 142)

Huzursuz gönülden çıkan ahlar ateşlidir ve kıvılcımlar saçarak çıkar:

Gûyiyâ âh-ı şerer-nâk-i dil-i nâ-kâmın
Eyledi terbiyet-i hikmet-i Hak celle celâl (Nef'î, K 36/4 s. 164)

"Sevgili biraz olsun âşıkla ilgilense de zavallı âşık bu ilgiye yine de güvenemez. Fuzûlî bu kısa süreli ilgiyi su üzerine yazı yazmaya benzetir. Ona göre dalgalanan su üzerine çizilen şekle pek inanmak olmaz (Çakıroğlu, 2013, s. 1972)":

Gönlüñ âhımdan terahhum sûretin gösterdi lik
Mevcden su nakşına çok etmek olmaz i'timâd (Fuzûlî, G 62/3 s.161)

Âh eden âşık bazı beyitlerde şairin kendisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Şair nida ve tecrit sanatı ile aşığın âh ettiğini ve âhın sebebini söyler. Şair aşağıdaki beyitte halini tasvir etmektedir. Tecrit sanatı ile kendini yani dert besleyen can eriten Nedîm'i bu gün gördüğünü söyler. Yüzü sararmış, artık gam, eziyet dağının taze bitkisi olmuştur. Bu nedenle sürekli âh edip gönül yakan matlayı söylemektedir:

Bu gün gördüm Nedîm-i can-güdâz-ı derd-perverdi
Giyâh-ı kûh-ı mihnetgâha dönmüş çehre-i zerdi
Zeban çekdikce kânûn-ı cigerden şu'le-i derdi
Dem-â-dem âh edüp bu matla'-ı dil-sûzu söylerdi
Beni mahrûm-ı bezm-i vasl eden mest-i müdâm olsun
Dil-i mecrûhumun kanın içenler şâd-kâm olsun (Nedîm, müseddes 4/6 s. 217)

Gözyaşın Yahyâ düketdi âha tâkat kalmadı
Serv-i nâzum çık salın kûyunda gil yok gerd yok (Ş. Yahyâ, G 181/5 s.206)

Şair kendini ve bülbülü gönül ehli kişiler olarak görür. Şair bülbülün güle aşkından ettiği figânları duyup kendisi de içinde bulunduğu aşk nedeni ile âh eder. Aynı anda iki gönül ehlinin âh ve feryat etmeleri hoş bir şeydir:

Bülbül figânın işidip âh ettigim bu kim
Bir demde hôşdur etse iki ehl-i dil niyâz (Ahmed Paşa, G.118/2, s.198)

Aşağıdaki beyitte sevgili âh eden şairle konuşur. Sevgili, şairin âh ve feryat etmemesini söyler. Divan şiirinde merhametsiz olan sevgili bu beyitte merhamete gelmiş ve şairin istediğini vereceğini söylemektedir:

Dedi dil-ber Ahmed'e din âh ü efgân etmesin
Rahm edip ben anı makziyyü'l-merâm etsem gerek (Ahmed Paşa, G.171/9, s.232)

Şair, rüzgâr olduğu zaman servi ağacının rüzgârın etkisi ile eğilmesi gibi sevgilinin de âhına karşılık verip ona meyletmesini ister:

Nola meyl etsen Ahmed âhına kim
Olur, bâd ile her dem serv mâyil (Ahmed Paşa, G.177/5, s.236)

Şiirlerde âhın yöneldiği hedef ya sevgili ya da felek, baht ve gökyüzüdür. Âşığın sanatı, tabiatı ve mesleği papağanın aynanın önünde konuştuğu veya bülbülün güle aşkı nedeni ile inlemesi gibi sevgiliyi görünce âh etmesi olmuştur. Bu nedenle ahtan kurtulmak için sevgiliye bakmamayı tercih eder:

Kimseye bir dahı dünyâda nigâh itmeyelüm
Tutiveş âyinede pîşemüz âh itmeyelüm (Nâbî, G 500/1 s. 839)

Benem gen yirde bülbül-veş ko pîşem olsun âh itmek
Açılmış gül gibi sen tek müdâm ey yüzi gülşen gül (Hayretî, G.260/2, s.293)

Âşık, sevgiliye âhlarından incinmemesini söyler. Çünkü gül yüzlü sevgililerin cemalinin parlaklığı binlerce âh ile artar. “Hezâr” kelimesinin bülbül anlamında değerlendirirsek anlam şöyle olur: Güllerin güzelliğinin parlaklığı bülbüllerin âhı ile artar:

Olsun hezâr-ı zâr u dil-efkâr çâkerüñ
Kılsun figân u nâleler üftâde-i derüñ
Dellâl-i hüsni mürg-i çemendür gül-i terüñ
İncinme âh-ı ‘âşıka cânâ ki güllerüñ
Artar cemâli revnakı âh-ı hezâr ile (Bâkî, Msm. 6/V s. 68)

Gül her seher vakti bülbülün narası ile uyandığı gibi sevgiliyi güzelliği hususunda haberdar eyleyen âşığın âhıdır:

Âh-ı 'âşıkdur seni hüsnünde âgâh eyleyen
Na'ra-i bülbülden olur her seher bidâr gül (Necâtî, K 15 /15 s. 83)

Aslı itibari ile âh ve hû nefestir yani havadır. Aşağıdaki beyitte âşık kişilerin aşk acısı nedeni ile âh ettiği, zahitlerin ise hu çektiği ifade edilir. Hevâ hem “havası”hem de istek anlamıyla tevriyeli kullanılmıştır.

Erbâb-ı aşk âh eder ashâb-ı zühd hû
Lâbüd cihânda her kişinin bir hevâsı var (Necâtî, G 131/3 s.209)

Gönlüñ âhımdan terahhum sûretin gösterdi lik
Mevcden su nakşına çok etmek olmaz i'timâd (Fuzûlî, G 62/3 s.161)

Biçare aşığın âh etmesi ile gönlündeki aşk derdi anlaşılmaz, bilinmez. Meğer bu âh zaten yüz parçaya bölünmüş gönlünü parça parça eder:

Âh ile derdi bilinmez âşık-ı bîçârenin
Çâk çâk ede meğer âhı dil-i sad-pâresin (Nef’î, G 82/2 s. 323)

Şair aşağıdaki beyitte gönlüne seslenmektedir. İlkbahar gelmiş, artık eğlence ve neşe zamanıdır. Nevruzda âh etmek ağlayıp inlemek olmaz, gül ve gül bahçelerini seyretmeke gülüp eğlenilmelidir:

Durma ey dil böyle âh u zâr ile nevrûzda
Gül açıl seyr-i gül ü gülzâr ile nevrûzda (Nef'î, G 120/1 s. 338)

Şair gönlünü, aşk acısından ağlayıp inleme ve âh etme bakımından bir bülbüle, sevgilinin yüzünü de rengi, kokusu ve güzelliği bakımundan bir güle teşbih eder. Gönül bülbülünün âh etmesinin sebebi sevgilinin gül yüzüdür. Âşık o gül yüzün uzak olmasını istemez:

Gül yüzüñ âşıkuña pîç idüben eyleme dûr
Ki ider bülbül-i dil hasret-ile âh Alî (Ahmedî, G 17/2 s .626)

Aşığın gönlü sevgilinin dudaklarının düşüncesini gizlemek isterken canı daraldığı zaman ise âh edip inlemek ister. Çünkü aşk ateşi gönülde parlak bir mum yakmıştır. Bu mum aydınlığı ile gönüldeki aşk sırlarını aşikâr etmek istemektedir:

Dil fikr-i lebin canda nihân eylemek ister
Cânım daralır âh u figân eylemek ister
Aşk odu yakup sînede bir şem'-i fürûzân
Esrâr-ı dili halka ıyân eylemek ister (Nedîm, Nazm 7 s. 197)

Hayâlî'ye göre âşık kimselerin âhının dumanı gönülden kıvılcımsız, coşkunluk ile çıkar. Bu parlayan hiçbir yıldızın olmadığı karanlık bir gecedir:

Ehl-i aşkın dûd-ı âhı cûş u dilden bî-şirâr
Bir karanu gecedir kim encüm-ü rahşânı yok (Hayâlî, G 251/3 s. 175)

Felek nice binlerce evi barkı mahv etmiştir. Feleğin bu yaptıklarına karşılık bir aşığın ahının onu mahv ettiğini görsek:

Nice bin hânümânı bâda vermiş bir felekdir bu
Anı âhıyla bir âşık da berbâd etdiğin görsek (Nef'î, G 66/4 s. 313)

Geceleyin gökyüzünde görülenler aslında akan yıldızlar değil muhabbet ehli kişilerin âh okunun yaralarıdır:

Şihâb sanma felekde giceyle zâhir olan
Mahabbet ehlinüñ ol tîg-i âhı yarasıdur (Bâkî, G 94/2 s. 116)

Âşık aşkından dolayı o kadar âh eder ki bu ahlar nedeni ile sanki cisimleşmiş somut bir âh haline gelmiştir. Bu âh ile göklere tesir eden aşığın gönlüne bir etkisi yoktur:

Verziş-i âh ederek âh-ı mücessem oldum
Çarha te'sîr ederim gönlüme te'sîr edemem (Nef'î, G 83/2 s. 320)

Bu beyitte de şair sevgilinin yüzü ile güneş arasındaki benzerlikten bahseder ve güneşi tehdit eder. Güneş o ay yüzlünün güzel yüzünü yakmasın. Yoksa öyle bir âh ederim ki güneş yanar:

Âfitâb ol meh-likânın yakmasın zîbâ yüzün
Yoksa bir âh eylerim dilden ki yanar âfitâb (Ahmed Paşa, Kt.38/12, s.387)

2.6.2. Âşığın Halini İşitenler

İşitme duyusu sonucu âh edenler iki beyitte karşımıza çıkmaktadır. Birinci beyitte işitilen kıssa olurken ikinci beyitte ayrılık mektubudur. Ey sultan (sevgili)! Şirin (tatlı) dudağından benim kıssamı işitenler âh edip, Leyla ile Mecnun kıssasını yaktılar:

Husrevâ şîrîn lebinden işidenler kıssamı
Âh edip Leylî vü Mecnûn dâsitânın yaktılar (Ahmed Paşa, G.35/3, s.147)

Benim ayrılık mektubumu her kim işitirse onun âhı duman ve buharla gökleri boyar:

Benüm firâk-nâmemi her kişi ki_işide
Âhı boyaya gökleri dûd u buhâr-ıla (Ahmedî, G 615/9 s.560)

2.6.3. Anber

Nâilî bir beyitte âh edenler içine anberi dâhil eder. Sevgilinin benini süveyda şeklinde görünce anberin gönlünün âhı tütsü gibi yandı:

Hâlin görünce şekl-i süveydâda dilberin
Âh-ı derûnu micmere-sûz oldu anberin (Nâilî, KIT 11 s.478)

2.6.4. Bülbül

Âşıktan sonra en çok âh eden bülbüldür[16]. Bülbül ve gül divan edebiyatında aşığı ve sevgiliyi temsil eder. Bülbül gönlüne gülün aşkı düşmüştür. Bu yüzden âşık gibi gece-gündüz âh eder. Bülbülün âhı ve âhın dumanı gülü etkiler. Şair güle bülbülün ahından perişan olmamasını tavsiye etmektedir:

Perîşân olma ey gül bülbülün âh u enîninden
Niyâz-i bülbül-i zârı götürmez nâzenîn olma (Ş. Yahyâ, G 313/2 s.338)

Oldı çemende bâliş-i gonca kenâr-ı hâr
Mürg-i seher iderse n'ola âh u nâleler (Bâkî, G 103/5 s. 120)

Bülbül gönlünün ateşinden sakınmaktadır. Yoksa bir âh ettiği zaman bırakıınız gülü bir diken bile ortada kalmayacaktır:

Bülbül sakınur sûz-ı dilinden güli yohsa
Bir âh idicek kalmaya bir hâr yerinde (Ş. Yahyâ, G 366/4 s.393)

Şair bir beyitte gönlüne seslenmektedir. Dünyanın fani işlerini bir güle

[16] Konu ile ilgili diğer beyitler: (Bâkî, Msm. 1/IV s. 57) (Necâtî, G 116/3 s.202) (Hayretî, K.17/8, s.54) (Ş. Gâlib, tarih 12/15 s. 918) (Ş. Gâlib, K 16/15 s. 131)(Nâilî, G 228/3, s.363) (Nâilî, G 228/1, s.363) (Nâilî, G 230/1 s.365) (Nâilî, G 160/2 s.317) (Ş. Gâlib, K 14/2 s.1 20)(Ş. Gâlib, G 9/3 s.494) (Ş. Gâlib, G 53/6 s.540) (Ş. Gâlib, G 207/1 712) (Nâilî, G 316/5 s.424) (Fuzûlî, G125/1 s.191) (Ş. Yahyâ, G 366/4 s.393) (Nef'î, K 6/3 s. 60)(Nef'î, K 31/37 s. 148) (Nedîm, G 144/2 s. 326) (Nedîm, G 164/4 s. 336) (Necâtî, G 116/3 s.202) (Necâtî, G 124/7 s. 206) (Hayretî, K.17/8, s.54)

benzeterek bu güllerden koku ummamasını söyler. Dünya gülünün yüzü yüzlerce âha değmeyecektir. Hezâr kelimesi tevriyeli kullanılmıştır. Çünkü kelime, bin ve bülbül anlamlarına gelmektedir. Diğer anlamı ile gülün yüzü bülbülün âhına değmeyecektir:

Gönül umma dünyâ gülünden koku kim
Yüzü anun âh-ı hezârına değmez (Şeyhî, G 82/3 s. 178)

Nef'î hüsn-i ta'lil sanatı ile gül bahçesindeki çiçeklerin üzerine sabah vaktinde havadan düşen şebnemleri bülbülün ahının kıvılcımları olarak görür:

Degül şebnem şerâr-ı âh-ı bülbüldür kı çıkdıkça
Düşer kesb-i rutûbetle hevâdan gülsitân üzre (Nef'î, K 6/3 s. 60)

Eğer ahlakının kokusu güle tesir etseydi, gülde olsaydı bülbüllerin âhını buharın dumanı kılardı:

Ger olsa nükhet-i ahlâkı gülde te'siri
Ederdi dûd-ı buhûr âh-ı andelîbânı (Nef'î, K 31/37 s. 148)

Nedîm ağlayıp inleyen bülbülün derûn-ı sînesinden (göğüsteki kalp) gelen âhı naz bahçesindeki güle bağlamaktadır. Diğer bir bayitte ise âhı terk etmesini tavsiye eder:

İşitdi çünki sözüm ol gül-i hadîka-i nâz
Derûn-ı sîneden âh eyleyüp çü bülbül-i zâr (Nedîm, K 7/18 s. 45)

Ey andelîb nâle-i âteş-feşânı ko
Tâ böyle hiffet eyleme âh u figânı ko
Terk eyle bî-edebliği eşk-i revânı ko
Şeb-nem misâl sen dahı bâr-ı girânı ko
Terdir mizâc-ı nâzük-i gül sıklet olmasın (Nedîm, Taş. 9/5 s. 223)

Ağlayıp inleyen bülbülün âhı yetişti. Bahçıvan gül dalından duman odununu edindi:

Âhı yetişdi bülbül-i zârın ki bâğbân
Çûb-ı duhân edindi gülün şâhsârını (Nedîm, G 164/4 s. 336)

Gül bahçesinde bülbülün seher vaktinde ettiği âhı işiten gül incindiği gibi âşığın figanını işitenler de incinir, gücenir:

Efgânım işitmek ile gül münfa'il olur
Gülşende şehâ bülbülün âh-ı seherinden (Ahmed Paşa, G.238/3, s.277)

2.6.5. Cem

Divan şiirinde Cem şarabın mucidi olarak bilinmektedir. Âh edenler içinde sadece bir beyitte gördüğümüz Cem burada da şarap bağlamında ele alınmıştır. "Duman renk olarak buluta benzer. Cem'in âh dumanı da bulut olup yaş döker ki, burada şarap söz konusudur." (Kurnaz, 1996, s. 395):

Bu bî-tınâb haymeler altında ebr olup
Yaşlar döker kıyamete dek dûd-ı âh-ı Cem (Hayâlî, G 352/4 s. 212)

2.6.6. Dağlar

Dağların âh etmesi teşhis sanatı ile üç beyitte görülmektedir. Dağların bahar mevsiminde lale çiçekleri ile dolması hüsn-i ta'lil sanatı ile aşığın sinesindeki ateşe âh etmesine bağlanmıştır:

Dâğlar lâle gibi tâzelenir miydi eğer
Âteş-i sîneme âh etmese her gâh meded (Nef'î, G 28/4 s. 294)

Âşığın feryâdını duyan dağlar aşığa acıyıp âh ederken diğer yandan gözyaşlarını gören sular bile fazlaca ağlamıştır:

Gûş idüp feryâdumı âh itdi yer yer tağlar
Gözlerüm yaşın görüp sular firâvân ağladı (Hayretî, G.487/4, s.438)

Âhuma âheng idüp efgânlar eyler her nefes
Taş bağırlıdur egerçi kim be-gâyet kûhsâr (Hayretî, K.9/80, s.28)

2.6.7. Dert ve Hasret Ehli

Dağların âh etme sebebinde olduğu gibi dert ve hasret ehli kişilerin âh etme sebebi de aşktır. Dert ehli kişiler âşığın aşk nedeni ile sinesinde oluşmuş siyah yaralarını görünce âh ederler.

Dâğ-ı siyâhımı görüp âh etti ehl-i derd
Pervâzî şâhbâzları zâğa saldılar (Hayâlî G 112/2 s. 127)

Bahar mevsiminde kâinatı süsleyen kırmızı lalelerin sebebi hasret ehli kişilerin âhlarıdır. Hasret ehli kişiler ateşli âh ile yeryüzünün bağ ve bahçelerini yakmışlardır:

Lâleler sanma Hayâlî âteşîn bir âh ile
Ehl-i hasret kâ'inâtın bâğ u râğın yaktılar (Hayâlî, G 178/5 s. 150)

2.6.8. Ferhâd

Ferhâd, Şirin'e duyduğu aşk ve ona kavuşmak için verdiği mücadele ile dillere destan olup divan şiirinin ünlü âşıkları arasına girmiştir. Bir beyitte Ferhâd'ın âh ettiğini görürüz. Ferhâd'ın âhı kazmamızın yüzsuyunu (şerefini) dökmeseydi, bu Bî-sütûn (Ferhat'ın deldiği dağ) gibi olan felek, dilek yolunu kapatmazdı:

Sedd-i râh-ı matlab olmazdı bu çarh-ı Bîsütûn
Dökmeseydi âh-ı Ferhâd âb-rûy-ı tîşemiz (Ş. Gâlib, G 136/4 s.634)

2.6.9. Garipler

Şeyhi "garîb" redifli gazelinde garipliği uzaklara gitmek olarak değil hicrana düşmek olarak görür. Garip kimseler seher vakti dert ile âh ederler. Gariplerin bu acıdan çektikleri ciğer yangınlarını da ancak Allah bilir. Bu dert o kadar ki taşlar dahi ağlayarak "âh garîb âh garîb" derler:

Odlu derdiyle seher-geh kılıcak âh garîb
Ne ciğer yaktığın ey cân bilir Allah garîb (Şeyhî, G 6/1 s. 102)

Şâhid ü şem' ü şarâb ola vü şeh bî-Şeyhî
Taş dahi ağlaya kim âh garîb âh garîb (Şeyhî, G 6/7 s. 102)

2.6.10. Günahkârlar

Günahkâr insanlar içinde bulundukları halden pişmanlığı ifade için âh edip Allah'tan af dilerler. Şair de münacatında af için günahkârların dert ile çıkardıkları ahları ve ihlâslı kulların riya karıştırmadan ettikleri amelleri vesile kılar:

Ehl-i günâh kıldığı derd ile âh için
Muhlisler ettiği amel-i bî-riyâ haki (Şeyhî K 4/6 s. 26)

Her gün âhımdan benim rahm eylese etmen aceb
Her günâhımdan beni pâk etdi Gaffârü'z-zünûb (Hayâlî G 26/3 s. 97)

2.6.11. Heveskâr İnsan

Heveskâr insanlar âh etmesi sebebi ile bir kez ele alınır. Onların âhının sebebi felek yani bahttır. Beyitte "Ey heveskâr! Âlemin yokluğuna, geçiciliğine anlayacak şuurun yok. Feleğin bu dönüşünde (dönüşüne neden olan) bu âh edip ağlama nedir?" ya da "feleğin dönmesine ağlayıp inlemen nedendir?" denir:

Fenâ-yı âleme ey bü'lheves şu'ûrun yok
Bu âh u girye nedir çarhın inkılâbında (Nâilî, K 3/24 s.37)

2.6.12. Kâğıt

Kâğıdın âhın öznesi durumunda olması sadece bir beyitte görülmektedir. Kâğıdın âh sebebi ise anber kokulu saçtır. Kâğıt, sevgilinin anber kokulu saçına gönlünü bağlasa, âhının ipiyle sinesine mıstar (çizgi) çeker:

Olsa dilbeste-i gîsû-yı muanber kâgıd
Rişte-i âh çeker sîneye mıstar kâgıd (Ş. Gâlib, G 55/1 s.544)

2.6.13. Kandil

Sünbül geçen baharın güzelliğine yanıp âh ederek "kandîl" redifli bir gazel söyledi:

Yanarak âh ederek köhne bahâr-ı hüsne
Bir gazel söyledi kandîl müreddef sünbül (Ş. Gâlib, G 223/6 s.731)

2.6.14. Karınca

Kur'ân-ı Kerîm'de Neml sûresinde Hz. süleyman ve karınca kıssası geçmektedir. Süleyman peygamber ile karınca hadisesine telmih yapılan aşağıdaki beyitte nasihat verilmektedir. İnsan bir dağ gibi büyük olsa bile saman çöpü gibi küçük birine eziyet etmemelidir. Süleyman peygamber bile olsan karıncanın ahından korkman gerekir:

Kûh olursan da sakın bir berg-i kâha etme cevr
Ger Süleymânsan nola havf eyle âh-ı mûrdan (Hayâlî, G 421/2 s. 235)

2.6.15. Melek ve Beşer

Sevgiliden ayrılık yüzünden âşık ağlamaktadır. Âşığın bu halini gören yeryüzündeki insanlar, hatta gökteki melekler bile âh eder. Âşığın bu acı ve ızdırablı halini görenlerin âh edip ona acımamaları imkânsızdır:

Göğün yüzünde melâ'ik eğerçi yerde beşer
Benim'çin âh ederler nigârâ sen gideli (Şeyhî, G 189/2 s. 285)

2.6.16. Mum

Mum sadece bir beyitte âhın öznesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu duman ve alev ve kâfur renkli beden ile mum sarı, siyah ve kırmız âh eder, inler:

Bu dûd u şu'le vü ten-i kâfur-fâm ile
Şem eyler âh ü zâr sefîd ü siyâh u sürh (Ş. Gâlib, G 51/5 s.538)

2.6.17. Mecnûn

Divan şiirinin ünlü âşıklarının başında Mecnûn gelmektedir. Mecnûn ünlü bir âşık olduğu için âh etmesi gayet doğal bir durumdur. Aşk ehlinin padişahî olarak görülen Mecnun'un padişahlık alameti olan bayrağı âhtır:

Mecnûn kaçan ki aşk ehline pâdişâh idi
Âhı âlem fegânı tabl gam sipâh idi (Hayâlî, G 640/1 s. 311)

2.6.18. Ney

"Ney, aslı nây'dır. Kamıştan yapılmış, bir arşın uzunlığunda nefesli bir çalgıdır. Ney çalana neyzen veya nâyî denir. Özellikle Mevlevîler arasında çok itibar gören bir sazdır. Sesi yanık ve lâhûtîdir." (Pala, 2003, s. 371). Ney ilahî aşkı taşıdığı için âh edenler arasındadır. Neyin ki çocuk mektebidir. Musikâr (mitolojik kuş: gagasındaki deliklerden havanın geçmesiyle müzik çıkarmış) kuşlarının safı (sırası) üstat önde âh edip inleyip durur:

Nâyın ki tıfl mektebidir saff-ı mûsikâr
Üstâd önünde verziş-i âh u enîn eder (Ş. Gâlib, G 84/3 s.577)

Dudağın ney külahının kenarındaki gonca olunca ney âhının kokusu bir ilkbahara neşe verir:

La'lin olunca gonca-i tarf-i külâh-ı ney
Bir nev-bahâra neş'e verir bûy-ı âh-ı ney (Ş. Gâlib, G 337/1 s.855)

Âşık, "Ney gibi âh etmekten bağrım, çalpara (zil, müzik aleti) oldu. Ey sâkî! Meğer aşk meclisinin kânunu (kuralı/müzik aleti) bu oldu." diyerek neyi âh eden biri olarak hayal eder.

Olupdur çâr-pâre ney gibi âh itmeden bagrum
Meger kim bezm-i 'aşkuñ sâkıyâ bu oldı kânûnı (Bâkî, G 538/2 s. 309)

2.6.19. Oruç Tutan

Oruç İslam dinin beş şartından biridir ve müslümanlar üzerine farzdır. Oruç tutan kişi şiddetli âh ile cehennem ateşini söndürür. O kişi oruç telaşıyla kıvrım kıvrım (iki büklüm) olur:

İtfâ-yı nâr-ı dûzah eder âh-ı serd ile
Ol kim telâş-ı savm ile pür-pîç ü tâb olur (Ş. Gâlib, K 27/7 s. 173)

2.6.20. Rakipler

Divan şiiri aşk üçgenini; âşık, sevgili ve rakip oluşturur. Âşığın âh edip rahatlaması gibi rakip de âh edip rahatlar. Senin köyünün başında (rakiplerin) âh etmeleri cana rahatlık verir. O havalar hasta Bâkî'ye gayet iyi gelir:

Câna râhatdur ser-i kûyuñda âh itdükleri
Ol hevâlar Bâkî-i bimâra gâyet hoş gelür (Bâkî, G 56/5 s. 98)

2.6.21. Re'âyâ

Re'âyâ bir devlette vergi yükümlülerine denir. Sosyal hayat noktasında bakıldığında halk sosyal dengesizliğin getirdiği sıkıntıdan âh etmektedir. Bu âhın dumanı ise göklere kadar ulaşmaktadır:

Dûd-ı âhı göklere irdi re`âyânun bu gün
Siz safâlarda duhân içmekde `âlem gök tütün (Ş. Yahyâ, Müf. 16 s. 505)

Çok lutfeyle kullarına çok eziyet etme! Sultanım! Zulm etme sonra kulların âh eylemesinler!

Lutf eyle ineñ kullarına cevri çog itme
Âh eylemesün kimseye zulm eyleme şâhum (Bâkî, G 321/3 s. 217)

2.6.22. Sabah

Sabahın da teşhis sanatı ile âh etmesi aşk duygusuna bağlanır. "Yıldızlar battı,

gün doğdu. Sabah, gözyaşı incisini döktü, ateş saçan âh çekti. Sanırım sabah bir aşk esiri olmalı.” denerek sabahın ateş saçan bir âh ettiği belirtilir:

Battı encüm çıktı gün yâ bir esîr-i aşktır
Dökdü dürr-i eşk çekti âh-i âteş-bâr subh (Fuzûlî, G 55/2 s.157)

2.6.23. Tîşe-kâr

Tîşe “balta, nacak, külünk” anlamlarına gelir. Tîşe-kâr ise kazmacıdır. Kazma kazanın âhı dev rakibe etki etmez. (Zira) kâfir binâsının kapısı ve duvarı (surları) sağlam olur:

Etmez rakîb-i dîve eser âh-ı tîşe-kâr
Kâfir binâsıdır der ü dîvârı saht olur (Nâilî, G 49/3 s. 245)

Kazmacının âhı, mermer (taş) gönüllülere etki etsin. Yoksa boşuna melamet taşı koparmasın:

Hârâ-dilâna etsin eser âh-ı tîşekâr
Bîhûde yoksa seng-i melâmet koparmasın (Nâilî, G 267/7 s.391)

2.6.24. Yetim

Peygamberin (miraca) yükselişi, yetimin âhı ve sabah duasına delildir. Feleğin şimşek ve kıvılcımının da etkisi yok:

Urûcu âh-ı yetîm ü du’a-yı subha delil
Hubûtu yok feleğin berk ile şihâbında (Nâilî, K 3/53 s.39)

2.6.25. Zahid

Sevgilinin yüzüne âşık olanlar utanma perdesini kaldırmışlardır. Onlar başkalrının ayıplamasına ve aşk yüzünden utanmaya itibar etmezler. Zahid bir âh kuvveti ile saraylar yıkar:

Âşık-ı dîdâr olanlar eyledi ref-i hicâb
Zâhidin bir âh ile kasr-ı cinânın yıktılar (Hayâlî G 125/4 s. 132)

BÖLÜM III

ÂHIN ANLAM ÇERÇEVESİ

3.1. Tasavvuf Anlamı İle Âh

Tasavvuf, İslamiyetin doğuşundan sonra ortaya çıkmış ve kültürel ve dini hayatımızı derinden etkilemiştir. Toplumdan bağımsız düşünemeyeceğimiz şairler de eserlerinde tavvufun etkisinde kalmışlardır. Hatta bazı sanatçılar edebi eserlerle bağlı bulundukları tarikatın propagandasını yapmışlardır. Tasvvufun temeli, evrende tek bir varlığın bulunduğu, o tek varlığın dışındaki diğer varlıkların ise onun yeryüzündeki yansıması olduğu görüşüne dayanır. O tek varlık Allah'tır. Öteki varlıklar daha doğru deyişle görünen her şey, tek varlık olan Allah'ın türlü görünümleridir ve Allah'ın anlaşılıp, bilinmesi için vardır. Buna "vahdet-i vücut" görüşü denir (Mengi, 2004, s. 30).

Tasvvufta Allah vahdet, Allah'ın dışındaki "masivaullah" diye adlandırılan her şey kesrettir. Seyr-i süluktaki insan kesretten kurtulup vahdete ermesi lazımdır. Bu noktadan bakıldığında âh kesrettir. Fenafillâha ermek isteyen insanın âh etmemesi razı olması gerekir. Tasavvuf terimleri sözlüklerinde âh maddesi şu şekilde açıklanır: "Arapça bir iç çekiş ve iştiyak nidası. Aşk ateşi ile kulun inleyişi. Allah kelimesinin ilk ve son harflerinin bitişmesiyle oluşan âh, eskiden minyatürlerde şu şekilde resm olunurdu: Dağlar, vadiler, ağaçlar, sular, çayırlar hepsi yanıyor, hepsi alevler içinde, ok girmiş bir kalb, kan damlıyor ve üzerinde "âh mine'l-aşk" şeklinde bir yazı. Bu şekildeki bir minyatür, Ankara Kalesi içindeki Devduran Mescidi'nde, kıble duvarına asılı olarak, değerli din adamlarımızdan Sayın Abdülhalim Ünal Beyefendi tarafından muhafaza edilmektedir. Hz. İbrahim (a) çok âh eden (evvah) lerdendir." (Cebecioğlu, 2005, s. 12).

"Âşıkın iç âlemindeki âteşin ve elemin bir ifadesi olan bir nidadır. Allah kelimesinin ilk ve son harfi bir araya gelirse "âh" meydana gelir. Âh Allah'ın en kısa şeklidir. âh Allah demektir. Âşıkın âh demesi, Ona sığınması anlamına gelir. Güneşin ışıkları elif'e (yani oka) kütlesi he harfine benzediğinden her gün âh (Allah) diyerek doğar. Minare elif caminin kubbesi he olduğu için her cami "âh" (Allah) der." (Uludağ, 2005, s. 26).

Divan şiirinde âh tasavvufî bağlamda her zaman "kesrettir". Âh, halden şikâyet olduğu için âh etmek razı olmamak demektir. Bu nedenle âh eden kesrete düşer. Seyr-i sülûkta sâlikten istenen vahdete erişmesidir. Aşağıda incelediğimiz beyitlerin

tamamında, tasavvufi anlamda âh istenmeyen bir durumdur. Beyitlerde görüleceği gibi âh, bazen teşhis veya teşbih sanatı ile sâlikin yolunu kesen bir haydut veya fırtına olur; bazen de kesretin karşıtı vahdeti simgeleyen "yüz, gonca" gibi unsurlarla ele alınır.

Âşıklar her zaman ateşli âh ederler. Âh kelimesinin yazılışındaki "he" ateşin kıvılcımı, elif üzerindeki "medd"de ateşin dumanıdır. Âşıkların âhı gönüllerindeki ateşin etkisi ile ağızlarından çıkar ve göklere yükselir; dumanı gökyüzünü kaplar, kıvılcımları ise yıldızları oluşturur. Âşıkların âhı bu kadar ateşli ve dumanlıdır. Tasavvufi anlamı ile serv ve gonca vahdet, gülerek açılan gül ise kesrettir. Fuzûlî vahdete ermek için âh edip, kesret yüzünden kan ağladığını söylüyor. Âhın elifi vahdet, kan da kesreti simgeliyor. Kan ağlamak içteki meddeden kurtulmak demektir (İpekten, 2003, s. 201-202):

Âh eylediğim serv-i hırâmânıñ içindir
Kan ağladığım gonce-i handânıñ içindir (Fuzûlî, G 105/1 s.181)

Bu yolda biz İlâhî azıtmamağa râhı
Kıl her şirâr-ı âhı bir kevkeb-i hidâyet (Hayretî, G.24/4, s.149)

Bu vird ü zikr-i sôfîden ne maksad
Bu âh u vâh-ı 'âşıkdan ne maksûd (Hayretî, G.36/8, s.158)

Aşağıdaki beyitte Fuzûlî kendini gam bahçesinin fidanı olarak görür, Nihal tasavvufta vahdeti temsil eder. Şair vahdette iken ateşler saçan âh yükümüz derken, kesretin omuzlarında yük olarak durduğunu ifade eder:

Gül-şen-i gam nahliyiz perverde âb-i dîdeden
Dağlar berg âh-i âteş-bârımızdır bârımız (Fuzûlî, G 120/4 s.188)

Âh bilmen n'eyleyim kurtulmak olmaz kayddan
Ben harîf-i sâde-dil hûblar cemâli dil-firîb (Fuzûlî, G 34/5 147)

"Fuzûlî'nin gazeller kısmında "âh"ın geçtiği ilk beyitte Allah'a seslenir. "Allah'ım ben sana lâyıkıyla ibadet edemedim. Allah yaptığım işlere göre hatamın affedileceği müjdesini versin", der. Âh derken tasavvufî anlamda baktığımızda Allah'ı

kastettiği anlaşılır.” (Çakıroğlu, 2013, s. 1972):

Yok bende bir amel saña şâyestse âh eger
A’mâlime göre vere adliñ cezâ baña (Fuzûlî, G 3/4 s. 132)

O cilve gösteren gül satıcı servi boylu güzel için çektiğim her fidana benzeyen âh benim için bir şecer-i Tûr’dur. Tasavvufta âh şikâyettir. Mutasavvıfın şikâyet etmesi doğru değildir, her şeye razı olması gerekir. Beyitte âh, fidana benzetilmiştir. Fidan ise vahdetin simgesidir (İpekten, 2006, s. 42):

Ol serv-i gül-furûş-i tecelli-i cilveden
Her nahl-i âh bir şecere-i Tûrdur bana (Ş. Gâlib, G 1/2 s. 485)

Âh etmenin şikâyet anlamında geçtiği beyitte şöyle söyler: “Vücudum ney gibi parça parça da olsa yine de âh etmem.” Muhabbet davasında bulunanların çektiği sıkıntılardan şikâyet etmemesi her şeyi hoş görmesi lâzımdır. Tasavvufi mânâda aşk yolunda ilerleyen âşık durumundan, çektiği sıkıntılardan rahatsızlık duymaz. Tam bir teslimiyetle her şeyin sevgiliden geldiğine inanır. Muhabbet davasında bulunmak aşk yoluna girmek, demektir. Aşk yolunda hâlinden şikâyet etmek olmaz (Çakıroğlu, 2013, s. 1978):

Vücûdum ney kimi sürâh sürâh olsa âh etmen
Mahabbetten dem urdum incimek olmaz cefâlardan (Fuzûlî, G 215/8 s.235)

Bu dünyada akıllı olan kişi isyanını hatırlayıp her zaman âhının dumanıyla gözlerini ıslatır. Bir kenara çekilip uzlet köşesini tercih etmeli ve kendisini toprak bilip ölmeden önce toprak olmalı yani ölmelidir:

‘Âkil odur kim cihânda yâd idüp ‘isyânını
Dûd-ı âhından dem-â-dem gözlerin nem-nâk ide
Künc-i ‘uzlet ihtiyâr idüp varup bir gûşede
Hâk bilüp kendüzin ölmezden evvel hâk ide (Bâkî, Kıta 20 s. 446)

Tasavvufta âh gibi gubar yani toz da kesrettir. Vahdeti singeleyen yüzün

üzerindeki tozlar kesreti ifade eder. Ahmedî, sevgilinin yüzünü görünce âh etmeyi diler. Aslında âh etmemesi gerekir çünkü âh ile vahdet olan yüz tozlanır:

Yüzüñi görüp dilerem ki âh idem dirler baña
Ahmedî âh itme kim âyîne-i cân jeng olur (Ahmedî, G 265/7 s.387)

Nâbî kulun âh itmege de havf ider oldı
Şâyed ola mir'ât-ı ruhun âh ile jengâr (Nâbî, G 244/5 s. 642)

Kavuşmaya yalvarıp adaletinin istesem, merhemetini istesem baht bana düşmanlık eder. Gam çölünü aşmağa uğraşsam ahım yolumu keser. Beyitte Nâi'lî önce kavuşma istemiş. Aslında vuslat sadece istemekle olmaz. Bahtım engel oldu diyerek başarısızlığını bahtın üzerine atmış. Kavuşma olmayınca da gama, ıztıraba düşmüş. Gam çölünü geçmeye uğraşırken de bu sefer âh yolunu kesmiş. Çölde iki büyük tehlike vardır. Kum fırtınası ve eşkiyanın yol kesmesi. Çölde belirli yerlerde vahalar vardır. Su buralardan temin edilir. Yolcu su bulacağı vahaları düşünerek yanına yeteri kadar su alır. Çölde kum fırtınası yolcuya yolunu kaybettirince susuzluk tehlikesi başlar. Âh, havadır. Hem kum fırtınası olarak hem de eşkıya olarak yol kesiyor. Âh, tasavvufta şikâyettir. Gam, insanı olgunlaştırır ve sülukte ilerlemesini sağlar. Fakar âh edip şikatet edince yolu kesilir. Aynı zamanda dâd-hâh sözünde de şikâyet vardır (İpekten, 1999, s. 139-140):

Dâd-hâh-ı vuslat olsam baht düşmendir bana
Deşt-peymâ-yı gam olsam âh rehzendir bana (Nâilî, G 7/1 s.218)

(Bu dünyada) ne âhın fırtınasının esintisi ne de beden toprağının bir parçası kalır. Ne gönül yangını ne de gözyaşı saçan gözün nemi kalır. Tasavvufî anlamı ile beyitte hayatın, insan ömrünün geçiciliği. Ah vah edip ağlanarak geçirilen ömrün, bedensel varlığın bir sonu olduğu anlaşılır:

Ne bâd-ı sarsar-ı âh-u cüz'-i hâk-i beden
Ne sûz-i dil ne nem-i çeşm-i eşk-bâr kalır (Nâilî, K 2/18 s.31)

"(Ey gönül) sen gizli ateşsin, senin ettiğin âhın dumanı, hâlis anber veya siyah

saç mıdır? Değil midir?" ya da (anber kokulu siyah saç) Söz konusu yangın yani ateşin ilahî aşk olarak yorumlanıp âhın da bununla ilgili olduğu düşünülebilir. Anber kokulu siyah saçlar, karalığı bir yana kesreti düşündürür. Gönüldeki yangın ve neticesindeki âhın dumanı bu kesret için değildir. Ancak her şekilde dervişin âh etmesi bir çeşit isyan olduğu için tasavvufta olumsuz olarak kabul edilir:

Sen âteş-i mahz eylediğin âh duhânı
Ol zülf-i siyeh anber-i sârâ mı değildir (Nâilî, K 15/5 s.95)

Allah'ın cemalini görmek tasavvufun birinci amacıdır. Ama Allah'ın "cemâl-i mutlak"ına giden yolda karşılaştığı zorluklara karşısında âh eden derviş küstahlık yapmış olur. Geldiği bu noktada dervişin Allah'ın mutlak güzelliğini seyredebileceği bir makam olmaktan çıkmıştır:

Âh etdin ise gırre olup kurb-ı cemâle
Küstâhlığın cây-ı temâşâ mı değildir (Nâilî, K 15/6 s. 95)

Âşık çektiği acıyla âh edip sevgilinin saçlarını dağıtmayı düşünür. Oysa saçın hem dağılması hem de çok sayıda olması nedeniyle kesrettir. Saçların dağılması, kargaşa ve kavgayla kıyaslanmıştır. Yani derviş âh edip isyan ederek sıkıntılarını savmadığı gibi tasavvuf yolunda yol katedemeyecektir:

Âh ile perîşân ederim zülfünü dersen
Encâmı yine şûriş ü gavgâ mı değildir (Nâilî, K 15/7 s.95)

Tasavvuf yolunda her ne sebepten olursa olsun âh etmenin isyan etmek olması nedeniyle bir fitne sebebi olduğu belirtilir:

Olmuş tutalım âh ile ol fitne perîşân
Bir fitne de ol âh-ı gam-efzâ mı değildir (Nâilî, K 15/8 s. 95)

Saçların put gibi güzel sevgilinin süsü olması, vahdet kesret ilişkisidir. Sevgilinin cemâlini yani vahdeti, saçlar yani kesret süslemektedir. Yani kesretin altında vahdet vardır. Vahdetin yolu kesretten geçiyor. Ama gönül kesrete takılıp kalmış

durumdadır. Bu nedenle âh etmektedir. Tasavvufta ise Âhın (isyân, feryadın) can ve gönül için âfet olduğu kabul edilir:

Zülf ol bütün ârâyiş-i ruhsârıdır ammâ
Âh âfet-i cân u dil-i şeydâ mı değildir (Nâilî, K 15/9 s.95)

Allah'ın cemali güzelliğin gül bahçesine benzetilmiştir. Bu bahçeye girmek için ruhsat gerekir. Ancak âh, bozuk, yanlış bir ruhsattır. Bu şekilde güzelliğin gül bahçesine girmek, yani cemali elde etmek uygun değildir:

Sen âteş o gûl-bâğçe-i hüsne hasubend
Kem-ruhsat-ı âh olduğun evlâ mı değildir (Nâilî, K 15/10 s.96)

Dervişin maddî olan bedenininden kurtulup manaya yöneliş isteği ifade edilir. Gönlü böylece yanıp dağ (yara) ile temizenecek Allah'tan gayrı bir şey kalmayacaktır:

Âteşlere yak âh ederek cism-i zebûnun
Mahşergeh-i dâğ eyle süveydâ-yı derûnun (Nâilî, Musammat 2/4 s. 188)

İlahî aşk kulubesinin aydınlanması için ışığa ihtiyaç vardır. Ancak bu karanlığın sabahı kıskandıracak kadar aydınlanması için âh mumunun ışığına ihtiyaç duyar, âşık. Dervişin karanlıkta kalması çektiği sıkıntıyı ifade eder. Bu sıkıntı bu karanlığı aşmak için aydınlığı âhın mumunda araması ise çaresizliğinin ifadesidir. Zaten beyit bir dilekten ibarettir:

Reşg-âver eyle subha garîbâne şâmımız
Sal külbe-i mahabbete ey şem'-i âh tâb (Nâilî, G 19/4 s.226)

Ayva tüyleri yeni çıkmış tazeleri gören aşığın sinesi yanmaktadır. Bu ateşle âh eder ve âhın dumanı, göğsünün ümit menekşeliğine dönmesine neden olur. Derviş sevgiliye ulaşmakta ümit ışığı olduğunu düşünür:

Meğer ki sîne-i uşşâkı tâze nev-hatlar
Duhân-ı âh ile eyler benefşezâr-ı ümîd (Nâilî, G 30/4 s.233)

Âşığın (dervişin) âhı bela ve dertlerin harmanına etki etmek yerine yine kendi canının rahatını dağıtır. Tasavvuf yolunda âşığın âh ederek çektiği sıkıntılardan kurtulması mümkün değildir. Sabır ve tevekkülle yoluna devam etmesi gerekir. Âh bir isyan olduğu için yine âşığın canının rahatını dağıtır:

Âşıkın ancak eder pejmürde câm-ı rahatın
Berk-ı âhı hırmen-i derd ü belâ bilmez nedir (Nâilî, G 41/3 s.240)

Klasik şiirde âşığın gönlü sevgilinin saçlarındadır. Âşığın âhının rüzgârıyla sevgilinin saçları dağılsa da gönlü kırılan yine o dağılan saçlardaki âşığın gönlü perişan olmaktadır. Hatta sevgili saçlarını tarakla taradığı zaman o gönül iyice incinecektir. Tasavvufî açıdan âhın temsil ettiği isyanın yine olumsuz bir şekilde âşığa döndüğü belirtilir:

Tahrîk-i bâd-ı âh ise bâdî o fitneye
Âzâr-ı dilde turrası da şâne kendidir (Nâilî, G 45/4 s. 243)

Tasavvuf denilen edep yolunda inişler ve çıkışlar olması dervişin gözyaşı döküp âh etmesini gerektirmez. Her türlü sıkıntıya katlanması gereken derviş isyan etmemelidir. Âh etme ve gözyaşı dökme isyan sayıldığından tevekkül ve teslime eksiklik getirir. Derviş bu yoldaki her iniş ve çıkışa sabredip yaşadıklarını tevekkül ve teslimiyetle karşılamamalıdır. Gözyaşı yere doğru inerken, âh göğe doğru yükselir:

Verir tevekkül ü teslime eşk ü âh halel
Reh-i edebde nişîb ü firâza bakmazlar (Nâilî, G57/2 s.250)

Beyitte rakibi, sevgiliye ulaşmada bir engel olarak değerlendirirsek, âşık (derviş) rakibten dolayı gönülden bir âh eder. Ancak, rakibe bırak zarar vermeyi, onu yalnızca okşasa bile âh, sevgili tarafından olumsuz karşılanır ve sevgili bundan incinir. Derviş karşısına çıkan hiçbir engel için âh etmemelidir:

Uşşâka bir belâsı da aşkın budur ki yâr
Âh-ı dil-i rakîb-nevâzından incinir (Nâilî, G 59/2 s.251)

Gonca kapalıdır. Goncanın açılması ılık rüzgârlarla olur. Gonca açılınca gül olur ve rüzgâr, gülün içinde sakladığı kokusunu etrafa yayar. Aşk bir sırdır, gizli kalması gerekir. Âşığın âhının rüzgârı, gonca ağızlının kokusunun yayılmasına neden olur. Böylece sır ortaya çıkar. Sevgili bu esintiyle ortaya çıkan sır gibi kokusuna âşna olanlardan incinir:

Dil-teng olur o gonce-dehen bâd-ı âhdan
Bûy-âşinâ-yı nefha-i râzından incinir (Nâilî, G 59/3 s.251)

Allah aşkıyla gönlü yanmayanın aşkın lezzetini anlaması mümkün değildir. Ancak gönlü yanan aşkın lezzetini anlar. Bu yangınla birlikte âh eden dervişlerin sarhoşlukları ile arzu ve isteklerinin peşinde koşan insanların sarhoşlukları aynı değildir. Burada âh, önceki beyitlere nazaran daha olumlu kabul edilmiş:

Bî-sûziş-i dil çâşni-i aşk bilinmez
Sermest-i hevâ neşvever-i âh değildir (Nâilî, G 64/4 s.255)

Diğer beyitlerde olduğu gibi âhın isyân anlamı ön plandadır. Nasıl ki gül yaprağı hafif bir rüzgârdan bile etki ederse, dervişin de âhı yumuşak bile olsa sevgiliye (Allah'a) ulaşmada engel olur:

Ey âh-ı nerm mâni'-i teşrîf-i yârsın
Berg-i güle nesîm-i seher sedd-i râhdır (Nâilî, G 69/2 s.259)

Aşağıdaki beyitte tevhit (birlik) vurgusu vardır. Âşığın (dervişin) perişân âhı, sevgilin saçlarıyla birleşmiş. Sevgilinin saçları, sünbül ve âşığın âhı renk ve koku bakımından bir olmuştur. Bu kesretleri vahdette birleşmesidir. Varlık âlemindeki tüm kesretler aslında vahdetin farklı tecellilerinden (görünümlerinden) ibarettir. Bu beyitte dervişin vahdeti farketmeye başladığını görürüz:

Fark olunmaz ittihâd-ı reng ü bûy-ı turradan
Bağda sünbül müdür âh-ı perişanım mıdır (Nâilî, G 81/3 s.267)

Dervişin gönlünde yangın vardır. Bu adeta bir harman yerinin tutuşması gibidir.

Bu yangına sebep olan yıldırımdır. Derviş öyle bir haldedir ki gönlün yangın çıkaran sevgili mi yoksa kendisi mi anlayamaz. Çünkü sevgili de seven de bir olmuştur. Vahdet vurgusu vardır. Ateşi söndürmeye çalışan âhım mı yoksa eteğim mi diye sorarken şair, ateşin etekle üstünün kapatılıp söndürülmesine gönderme yapılar. Beyitte üflemek sözcüğünün kullanılması iki anlamı düşündürüryor. Ateş üflendiğinde sönebileceği gibi, şiddetini de artırabilir. Hele bunu etekle yapmaya kalkınca eteğin de tutuşma ihtimali vardır. Beyitte genel olarak âşıkla maşukun birleştiği vahdet hali ifade edilmiştir:

Berk-ı hırmen-sûz-ı dil canım mı cananım mıdır
Üfleyenler âteşim ahım mı dâmânım mıdır (Nâilî, G 82/1 s.267)

Nâili sultanların oturduğu dört katlı şilteye oturan bir sultan olmuştur. Dört katlı şilte şeriat, tarikat, hakikat ve marifet olarak yorumlanabilir. Sultanlara otak yaraşır. Bu nedenle aşkın şiddetiyle âh çekince bu ah göğe yükselir ve dumanı bir çadır gibi üzerini kaplar. Ahın dumanı çadır olurken kıvılcımları da bu otağın altın süslemesine bezer. Özetle aşkın sultanı olmak çok açı çekmeye, hatta âh etmeye neden olur:

Sultân-ı çâr-bâliş-i aşk oldu Nâ'ilî
Ey âh dûd-ı pür-şererinden otağ ver (Nâilî, G 93/5 s. 275)

Âşık sevgilinin yanağını anınca gönülden bir âh eder. Bu âhın dumanı Tur dağındaki tecelliyi hatırlatır. Zira sevgilinin yanağı klasik edebiyatta kırmızı olarak kabul edilir. Kırmızı ise ateşi çağrıştırır. Âşık yanaktaki kırmızılığı ateşi ve ışığıyla Tur Dağına Allah'ın ateş ve ışıkla tecelli edişine benzetir. Allah'ı yâd eden dervişin yüreğindeki yangının dumanı Tur Dağındaki ağacı yakan tecelliye eşdeğerdir. Yani Allah'ın tecellisi dervişin gönlündedir. Ancak tecellinin şiddeti ile âh ediyor:

Dûd-ı âh-ı dil-i âşıkda ruhun yâdı ile
Şecer-i Tûr-ı tecellâdaki halet görünür (Nâilî, G 96/4 s.276)

Dervişin yüreğindeki ilahî aşk sırdır. Adeta ağzı kapalı bir mektup gibidir. Sevgilinin kıvırcık saçları âşığın aşkını şiddetlendirir ve bu sırrı âh ederek âşikar etmekten korkar:

Ey şikenc-i turra maksûdun dil-i aşüfteye
Harf-ı râz-ı ser-be-mühr-i âhı söyletmek midir (Nâilî, G 100/4 s.279)

Âşıkların âhının dumanı ateşli ve alevlidir. Bu âhın dumanındaki ateş, onlar için Hz. Musa'nın Tur Dağındaki ağaca Allah'ın tecelli etmesi sonucu ortaya çıkan ateşten farksızdır:

Uşşâka Nâ'ilî görünür dûd-ı âhdan
Ol şu'le kim Kelîme şecerden zuhur eder (Nâilî, G 105/5 s.282)

Derviş Allah aşkı ile çektiği sıkıntılara dayanamayıp âh erse, yüreğindeki acı öyle şiddetlidir ki bu âhın alevi gökleri yakacaktır. Eğer ilahî aşk için ağlamzsa bu ateşle ciğeri dağlanacaktır. Derviş tasavvuf yolundaki aşk uğruna çektiği sıkıntıların şiddetini ifade eder:

Âh edersem feleği âh-ı şerer-bâr yakar
Ağlamazsam ciğerim dâğ-ı gam-ı yâr yakar (Nâilî, G 112/1 s.286)

Aşağıdaki beyit ev istiaresi etrafında şekillenmiş. Aşktan harap olan âşığın eziyet kazmasından gam çekmediği dile getirilir. Çünkü asıl gönül evini yıkan düşmanı okşayan âhtır. Düşmanı okşamak ifadesi düşmanın lehinde bir durum sağlamak anlamıyla değerlendirilebilir. Âh, tasavvufta isyan olması nedeniyle olumsuzdur. Âşık her türlü eziyete katlanmalı ve âh etmemelidir.

Tîşe-i cevre Nâ'ilî gam mı çeker harâb-ı aşk
Âfet-i hânümân-ı dil âh-ı adû-nevâzdır (Nâilî, G 130/5 s.197)

Aşk'ın varlığın başlangıcından beri var olduğu Hz. Musa'nın Tur dağındaki tecelliye şâhit olması hadisesiyle kıyaslanarak anlatılmış. Tasavvufta Allah'ın tecellisi en çok Tur'la anatılır. Oysa dervişin yaşadığı aşk nedeniyle çektiği âh, ateş saçan bir fidan olmuştur. Âşık âh ettiği sırada henüz Tur Dağında tecelliye mazhar olan ağacın tohumu bile yeşermemiştir:

Şu'le-bâr etmiş idi aşk nihâl-i âhım
Olmadın serzede tohm-ı şecer-i Tûr henüz (Nâilî, G 143/4 s.306)

Tasavvufta manevi makamlardan birisi hayrettir. Şair hayret halinde olduğunu söyler. Aşk denizinde âşığın şiddetli âhının rüzgârıyla hayret dalgaları kabarırken âşığın eşyaları gönül gemisine yük olur. Geminin batmaması için gemiye yük teşkil eden ağırlıkların atılması gerekir. Yani âşığın gönlünü mâsivadan (Allah'tan başka her şeyden) tamamen temizlemesi gerekmektedir:

Emvâc-hîz-i hayret olup âh-ı sahtımız
Fülk-i yem-i mahabbete bâr oldu rahtımız (Nâilî, G 145/1 s.307)

Dervişin âh etmesi nedeniyle kavuşma günü kararır. Âh isyandır, Allah'ın cemaline kavuşmaya engeldir. Ayrılık gecesi de bu kararmada âha yardımcı olur. Derviş ilahî aşk uğruna çektiği sıkıntılara dayanamayıp âh etmekte bu da kavuşmaya engel olmaktadır:

Etdikçe tîre-rûz-ı visal âh-ı dil bizi
Eyler mu'âvenet şeb-i hicrana bahtımız (Nâilî, G 145/4 s.308)

Derviş Allah'a duyduğu aşkla ona doğru yol alırken yaşadığı sıkıntılara katlanmakta güçlük çeker. Onun "cemâl-i mutlak"ına azıcık bir bakışı bile inlemesi için yeterlidir. Hakk'ın cemaline tam olarak mazhar olamayan âşık azıcık bir bakışıyla bile âh etmektedir. Bu da onun sevgilisine kavuşmasına engel olacaktır. Oysa bu duruma tahammül etmesi gerekirdi. Yani azıcık bir bakışla bile âh etmesine değmez:

Gördükçe yâri kim kaçar âh etmeden eğer
Şâyeste olsa nîm nigâha enînimiz (Nâilî, G 152/2 s.312)

Sevgiliye hasretin verdiği gamla âşığın âhı boğazını tıkamış, onu konuşamaz hâle getirmiştir. Biraz da olsa feryat etmek, çektiği sıkıntıları anlatmak istemektedir. Ancak bu durum olumsuzdur:

Söyletmez oldu âh-ı gülû-gîr-i gam bizi
Mahrûm-ı nîm-nâle-i dilhâh-ı hasretiz (Nâilî, G 159/2 s.317)

Sevgilinin yanağı kırmızı olduğu için ateş gbi düşünülmüş, bu ateş âşığın âhının ağacını yakar. Böylece âşığın heves kandili söner. Yani hevesi kaçar. Çünkü gönlü tıpkı tecelliyle yanan Tur Dağındaki ağaç gibi olur. Gönlü dağlanır:

Tâb-ı fürûğ-ı ruhun olsa şecer-sûz-ı âh
Dâğ-ı dil-i Tûr olur mürde-çerağ-ı heves (Nâilî, G 171/2 s.324)

Kayaları parçalayan taş işçisi gibi düşünülen âşığın âhı taş gönüllü sevgilinin gönlünün taşını parçalamaya çalışıyor. Ancak kayadan kopan parçaların kınanma taşı olmasından çekiniyor. Âhının çektiği acıyı hafifletmesini bekliyor. Oysa âh, ayıplanma sonucunu doğuracak, sevgili (Allah'ı) yumuşatmayacaktır:

Hârâ-dilâna etsin eser âh-ı tîşekâr
Bîhûde yoksa seng-i melâmet koparmasın (Nâilî, G 267/7 s.391)

Dünya yaşamı Allah'ın cemâline duyulan hasretle geçmiştir. Kıyâmet gününde derviş hasretten kaynaklanan bir şikâyet dolu âh etse, âhının kıvılcımı güneşi bile tutuşturacak kadar şiddetli olacaktır:

Hengâm-ı mahşer kim olur pür-sûz-ı hicranın gönül
Mihri şerârından yakar bir âh-ı şekvânın gönül (Nâilî, G 231/1 s.366)

Derviş aşktan dolayı delilik seviyesindedir. Delilik seviyesinde sulanan ağaç, gönüldeki alevli şimşeği olan âh ağacıdır. Bu şimlekli alevli ağaç tecelliye mazhar olmuştur. Delilik bu ağacın sulanmasına, yani gelişip büyümesine destek olur, katkı sağlar:

Âbyârî-i cünûn laht-ı dil etmiş kârın
Şecer-i âh-ı alev-berk-ı ciğer-rîşemizin (Nâilî, G 210/2 s.351)

Gözyaşı ve âh, tasavvufta çekilen acılara katlanamayıp isyan etmektir Gam gibi

ağır bir yükle tasavvufta yol katetmek çok zordur. Ama âh etmemek gerekir:

Bu eşk ü âh ise müşkildir ey dil-i pür-gam
Şikeste fülk-i girân-bârımız mürur edecek (Nâilî, G 209/5 s.350)

Yine âhın olumsuz yönü dile getirilmiş. Allah'ın cemali sevgilinin örtülü yüzü olarak düşünülmüş. Ah rüzgârının bu örtüyü kaldırıp sevgilinin cemalinin görülmesi bekleniyor. İstek cemali görmektir. Ancak bu mümkün olmuyor:

Feyz-i nesîm-i âh ile efsûs Nâ'ilî
Ref-i nikâb-ı çehre-i hâhiş görülmedi (Nâilî, G 375/5 s.461

Allah'ın cemaline duyulan aşkla derviş, sarhoştur. Bu sarhoşluk gül renkli kadehin temsil ettiği ilahi aşk şarabıdır. Bu şarabın kırmızılığı ve yakıcılığı ile hasretle çekilen âh ateşinin kıvılcımı arasında bağ vardır. Her ikisi de kırmızı ve yakıcıdır. Âşığın kanlı gözleri de kavuşmak amacıyla dökülen kanlı gözyaşları nedeniyle kırmızı gül goncası ile ilşkilendirilmiştir. Özetle âşık Hakk'ın cemâli için kanlı gözyaşları döküp âh etmektedir:

Sâgar-ı gülgûn şerâr-ı âh-ı hasretdir bana
Çeşm-i pür-hûn gonce-i gülzâr-ı vuslatdır bana (Ş. Gâlib, G 2/2 s. 487)

Âhın dumanı kara olduğu kadar içindeki ateş ve kıvılcımlar nedeniyle aydınlatıcıdır. Ayva tüyü bu nedenle âhın iki yönüne gönderme yapar. Geceyi aydınlatır çünkü ışığı ve parlaklığı vardır, gündüzü karartır çünkü kara bulut gibi siyahtır. Âşığın hatt nedeniyle çektiği âh bir yanıyla feryadının ifadesiyken diğer yandan isyan olması nedeniyle karanlıktır:

Rûzumu tîre ederse şebimi rûşen eder
Dûd-ı âhım gibidir hatt-ı siyeh-fâm bana (Ş. Gâlib, G 4/6 s. 489)

Nasıl ki cevher ayna ile kendini gösterme olanağı bulursa, aynadan ayrıldığında kendini gösteremezse âh da yanan sinede kaldığı müddetçe sevgilinin (Allah'ın) lütfuna ulaşır. Aksi halde yani âh göğüsten çıkarsa artık isyan etmiş olur:

Lutfı görülmez âh olıcak sîneden cüdâ
Cevher nümâyiş edemez âyîneden cüdâ (Ş. Gâlib, G 8/11 s.493)

Âşık olan bülbülün âhının alevi o kadar şiddetlidir ki gül bahçesini aydınlatır. Bu alevin şiddeti, kırmızılığı karşısında gülün rengi o kadar soluk kalır ki adeta yok seviyesindedir. Bu nedenle âşık için gülün rengi yokluk kandilinin yağı gibidir. Hakiki aşka ulaşabilmek için mecazî aşktan geçilir. Aşk uğruna çekilen âh ile dünyevî güzelliğin, ilâhî güzelliğin yanında yokluk seviyesinde olduğu görülür. Asıl varlık Allah'tır. Bunun dışındaki mâsiva yokluk kandilinin suyudur. Yani bir asıl varlığın yansımasından ibarettir:

Gülşen-efrûz olıcak şu'le-i âh-ı bülbül
Reng-i gül revgan-ı kandîl-i fenâ geldi bana (Ş. Gâlib, G 9/3 s.494)

Aşk derdi devasız bir derttir. Deva kokusu yani deva bulmak ihtimali, âşık için âh nedenidir. Âşığın devaya ihtiyacı yoktur. O ilahi aşkın ateşiyle yanacak, acısıyla olgunlaşacaktır. Yüzünün sarı olması âşığın hastalığı ile birlikte kaygısıyla da ilgilidir. Kaygısının nedeni sağlık rahatsızlığına sandalını sürmesidir. Çünkü tezatla ifade edilen sağlık rahatsızlığı, âşık için rahatsızlıktan başka bir şey değildir. Âşık hastalığı yani aşkı tercih eder:

Çeker bûy-ı devâdan âh sâhib-derd-i istignâ
Sudâ'-ı sıhhata sandal sürer rû-zerd-i istignâ (Ş. Gâlib, G 10/1 s.495)

Âşığın derdi gizlidir. Ancak dert kimse tarafından bilinmeyince âh etmek daha güç olur. Çünkü ilahî aşk sırrını kalbinde gizleyen âşık, adetâ nedensiz yere feryat ediyormuş gibi görünmektedir. Bu nedenle bu şartlar altında âh etmek zordur. Zira sırrı saklamak zorundadır. Aksi hâlde sır açığa çıkacaktır:

Kimse bilmez bâis-i sûz-ı dilim Gâlib benim
Derd nâ-malûm iken her gâh âh etmek de güç (Ş. Gâlib,46/6 s.533)

Dünya ile bağı kalmayan derviş, âhiret âlemini istemektedir. Bu nedenle kıyamet kafilesinin reisi olmak ister yani maddi yaşamdan vazgeçer. Bu uğurda çektiği

sıkıntılardan dolayı âhlarının kıvılcımın ise cehennem ateşi kadar sıcak ve yakıcı olmasını diler. Bu bir duadır. Allah'a ulaşma isteğinin (iştiyakını) ne kadar yüksek seviyede olduğunu ifade eder:

Yâ Rab dilim et kâfile-sâlâr-ı kıyâmet
Her bir şerer-i âhımı hem-pâye-i dûzah (Ş. Gâlib, G 52/3 s.539)

Hastanın nefes alıp almadığını anlamak için ağzına ayna tutulur. Bu olaya telmih yapılarak Allah'ın cemalini görmenin zorluğu dile getirilir. Son nefesine kadar âh eden, acı çeken bir âşık olmak gerekir:

Âh eylesin deyü nefes-i vâpesîne dek
Mir'ât-ı hüsnün âşıka âheste gösterir (Ş. Gâlib, G 80/6 s.572)

Feleğin tersine dönüşüne olan inançtan dolayı yaşanan sıkıntılar genellikle feleğe bağlanır. Ancak, burada âşık âh edip inlemesinin sevgili yani Âllah'ın cemaline duyduğu aşktan kaynaklandığını söyler:

Felekden zerre mikdâr olmadım devrinde rencîde
Ger ey mihr-i münevver âh u zârım varsa sendendir (Ş. Gâlib, G 87/4 s.580)

Tasavvufî bir terim olan melâmet, "kınanma" anlamına gelir. Dervişin dünyevî olan her şeyden vazgeçip, kınanacak derece aşağı bir yaşam tarzını benimsemesidir. Âşık, kınanma vâdisindeki aşk aslanı olarak görür kendini. Tasavvuf yolunda kınanırken çektiği sıkıntılarla âh eder. Bu âh bir fidan gibidir. O kadar çok ve sık âh eder ki bu âh fidanlarından bir orman ortaya çıkar:

Şimdi vâdî-i melâmetde biziz şîrân-ı aşk
Çengelistân-ı nihâl-i âhdandır bîşemiz (Ş. Gâlib, G 137/4 s.635)

Aşk davası sırdır. Ancak âşık tasavvuf yolunda çektiği acıların etkisiyle gözyaşı döküp âh eder (inler). Âşığın bu durumu aşkını sözcüklerle dile getirmese de âşk sırrını ortaya koyar. Âşığın macerasının kanıtı olan gözyaşı ve âh ile davalık olmuştur. Çünkü sabretmesi gerekirken bir çeşit isyan olan âh edip gözyaşı dökmüştür:

Yok nakl-i mâcerâya mahal eşk ü âhımdan
Da'vâya düşdü şimdi bizimle güvâhımız (Ş. Gâlib, G 138/2 s.636)

Hem âh, hem de gam dervişle hoşnut olmaz ve yanında kalmaz. Çünkü gam aslanı gelince âh okları da beraber gelir. Bu iki misafir âşığın gönlünde durmaz kaçar gider. Âşık gamlanınca âh eder, böylece gamı hafifler, gider. Ancak, her ikisi de gönülden hoşnut olmaz. Oysa gam aslanı gelince gönlün âh etmemesi âh oku atmaması gerekir:

Olur dil gâh tîr-i âha geh şîr-i gama menzîl
Benimle yek-nefes hoşnûd olup mihmânım eglenmez (Ş. Gâlib, G 143/2 s.641)

Sevgilinin kırmızı lal gibi olan dudağı çevresindeki ayva tüyleri âşığın âh edip inlemesinin sebebidir. Hat çok olması nedeniyle kesrettir. La'l se dudak, ağız anlamıyla vahdettir. Kesrette vahdet gizlidir. Âşığın âhı da vahdete ulaşma yolundaki kesret engeline takılmasıdır. Şikâyet dilekçesinde gizli nükte hat sözcüğünün iki anlamına da gönderme yapmasıdır. Hem ayva tüyü hem de dilekçedeki yazı anlamına işaret edilir. Şikâyet dilekçesindeki gizli nükte, sevgilinin yüzündeki nükte gibi mevhum olan ağız (dudak) tır. Ayrıca beyitte lal sözcüğü kırmızılık yönüyle kırmızı mürkkeple yazılan hattı (yazıyı) da hatırlatır. Ayva tüyünden dolayı âh ederek âşığın sırrı ortaya çıkar. Pinhân (gizli) olan nükte ile âşığın âhı nedeniyle sırrın ortaya çıkması arasındaki zıtlık hatayı doğurur:

La'l-i hat-ı yârdır âh ü figâna sebeb
Ruk'a-i şekvâmıza nükte-i pinhân galat (Ş. Gâlib, G 175/3 s.675)

Âşık, ateş tapınağına gitmekten vazgeçen bir Hindu gibi düşünülmüş. Çünkü âhın ateşi ile ateşperestlerin tapınağı arasında bağ kurulmuştur. Aşk derdi çekenin âh kuşu olmasına rağmen âşık inlemekten vazgeçmiş, doğru yola girmiştir:

Murg-ı âh-ı ehl-i derdim lâneden kıldım ferâğ
Gör o Hindûyem ki âteş-hâneden kıldım ferâğ (Ş. Gâlib, G 184/1 s.685)

Allah'ın cemalinin tecelli ettiği bir yer olan bu âlemin rengi süsü, güzelliğine

isyan ediyor. Bu güzellik gözyaşı ve âh etmesine neden oluyor. Bu hâneye (ev) yani masivaya (Allah'tan gayrı olan her şeye) yuh çekiyor:

Bir hâne kim binâsı ola âh u eşkden
Yazık o âb u renge o nakş u nigâra yûf (Ş. Gâlib, G 187/5 s.688)

Hz. Mevlana'nın dergâhında tüm dileklerine ulaşan Şeyh Gâlib, dünya kaygısızyla çektiği sıkıntılardan ve bu nedenle ettiği âhlardan, feryatlardan dolayı pişmanlığını dile getirir:

Oldukça söylerim der-i Monlâda kâm-yâb
Dünyâ gamında çekdicegim âh u zâra yûf (Ş. Gâlib, G 187/10 s.689)

Âşık sevgilinin yanbakış (gamze) okuna karşı âh etmeyi düşünür. Kendi âhı da ok gibi göğe yükselir. Ancak sevgilinin gamze oku konusundaki tecrübesinden çekinir. Bu tecrübeyle gamze oku onun fikirlerle dolu gönlünü hedef alacaktır. Tasavvufta âh etmek isyandır. Bu nedenle âşığın âh etmeye hakkı yoktur:

Nâvek-i gamze nedir ögredesin âh ederek
Hedef-i tecrübesi hâtır-ı efkâr ola hayf (Ş. Gâlib, G 190/3 s.693)

Âşığın gözü, âhın oluşturduğu halka ya da yanarak havada döndürülen odun değildir. Hem dönen ateş hem de âhın halkası dairesel iki unsurdur. Âşığın gözü de daire şeklindedir. Her iki örnek de ateşli yani kırmızıdır. Âşığın gözü de kanlı gözyaşları nedeniyle kırmızıdır. O halde nedir? Âşığın gözü seçkin ateşin gam yarasıdır. Yara yani dağ ortası siyah etrafı kanlıdır. Bu nedenle o da kırmızıdır. Gözlerdeki kanlı yaşların sebebi gamdır. Tasavvuf yolunda âh çekmek inlemek yerine gam çekmekte ve kanlı gözyaşları içindeki aşk ateşini dışarı yansıtmaktadır:

Halka-i âh yâhûd şu'le-i cevvâle degil
Dîde dâğ-ı gamıdır âteş-i bercestesinin (Ş. Gâlib, G 204/4 s.708)

Gönülden çıkan âhın ipi maksat Kabesinin elbisesinin ipi mi diye sorulurken, âhın karalığı üzerinden değerlendirilmiştir. Kabenin örtüsü de siyahtır. Yoksa perçem

mi diye sorulurken ise yine siyah saça gönderme yapılmıştır. Âşık âh etmektedir:

Bilinmez rişte-i âh-ı dil erbâb-ı hasret mi
Yâhûd târ-ı libâs-ı Ka'be-i maksûd yâ perçem (Ş. Gâlib, G 249/2 s.759)

Okun kanadı tüyden yapılır. Âh okunun kanadını, alev sülününden yapamalıdır âşık. Himmet (yardım) doğan kuşu ateş kanatlı olmasa da yani manevi yardım olsa da olmasa da sen ateşli âh okunun kanadını alev sülününden yap demiştir:

Kıl per-i tîr âh-ı pür-sûze tezerv-i şu'leden
Şâhbâz-ı himmetin âteş-per olsun olmasın (Ş. Gâlib, G 284/5 s.796)

Dudağın ney külahının kenarındaki gonca olması, dudakların ney üflemesidir. Neyin acıklı bir şekilde inlemesi ise neyin sesidir. Şair neyin âh eden sesini bir koku gibi hayal etmiş ve bu kokunun ilkbahara neşe verdiğini belirtmiştir. Aşk ile ney gibi inlediğini ifade ediyor:

La'lin olunca gonca-i tarf-i külâh-ı ney
Bir nev-bahâra neş'e verir bûy-ı âh-ı ney (Ş. Gâlib, G 337/1 s.855)

3.2. Beddua Anlamı İle Âh

Beddua; birinin kötü duruma düşmesini gönülden isteme, ilenme, ilen, kargış; bir kimseye kötülük dilemek için dua, ilenç, inkisari intizar (Akalın ve vd. 2005s. 231; Ayverdi & Topaloğlu, 2007, s. 119) anlamına gelir. Beddualar (ilençler), günlük yaşantımızın ve sözlü kültürümüzün ayrılmaz bir parçası; insanın baş edemediği bir güç karşısında Allah'a sığınması ve hakkını manevi bir yolla arayarak kendini psikolojik olarak rahatlatmasıdır Kazan, 2009, s. 777). Âhın anlamlarından biri de beddua olmasıdır[17].

Beddua anlamında âh eden âşık olunca doğal olarak hedefteki ana kişi sevgili olur. Bazen âşığın bedduasına maruz kalan ise felek ve rakiptir. Âşığın, başta sevgiliye karşı olmak üzere elindeki en büyük silahı âhtır. Âhı beddua anlamı ile tehdit unsuru

[17] Âhın beddua anlamı için bu bölümdeki beyitler haricinde şunlara da bakılabilir: (Ş. Gâlib, terkib 13/4 s.335) (Nâilî, G 246 /2 s.376) (Nâilî, G 246 /4 s.377) (Nâilî, G 247/3 s.377) (Nâilî, G 248/3 s.378) (Nâilî, G 288/1 s.404) (Nâilî, G 288 /2 s.404)(Nâilî, G 288/5 s.404)(Ş. Gâlib, G 76/8 s.567) (Ş. Gâlib, G 128/2 s.623) (Ş. Gâlib, G 56/ s.545)

olarak kullanır. Âha karşı dikkatli ve teyakkuz halinde olunmasını "hazer et, gafil olma, sakın, âhım alma" gibi ifadelerle açıkça söyler. Bazı beyitlerde ise uyarı yapıldıktan sonra nelerin olacağı söylenip tehdit kuvvetlendirilir:

Kana girme dön yaşım erdikçe dür yeter dutar
Âh-ı âşıkdan yiğit sen olma gâfil gitme gel (Şeyhî, G 108/5 s. 204)

Âhımı alma kim yedi kat gökler ey melek
Cehd eyler ise bağlayı bilmez du'â yolun (Necâtî, G 384/3 s.322)

Gamzen sihirinden nice kim cân hazer eyler
Gâfil yürüme Şeyhî'nin âh-ı seherinden (Şeyhî, G 134/9 s. 230)

Dedim ey hûrşîd-rû âh-ı Hayâlîden sakın
Dedi ol gül-çehre olmasa kalender âteşi (Hayâlî, G 566/5 s. 286)

Âh-ı aşıkdan sakınmazdın dirigâ kim hatın
Dûddur k'yine-i hüsnünde te'sir eylemiş (Ahmed Paşa, G.132/3, s.207)

Uyuban düşmana yâd itme inen yârlarun
Yere urma su gibi 'âşık-ı dîdârlarun
Âhını alma hazer eyle hevâdârlarun
Uyma düşmanlara billâhi benüm beğceğizüm (Hayretî, Murb.25/II, s.112)

Tünd-bâd-ı âh-ı 'âşıkdan hazer kıl gel hazer
Taht u tâcın çok Süleymânun kılur zîr ü zeber
Hayretî bî-çâreyi ağlatma gel şâm u seher
Hây 'ömrüm hâsılı sultân Süleymânum benüm (Hayretî, Murb.28/VII, s.112)

"Ey sevgili! Yakarış ve inleyişlerimi işitip kaçma, gel! Sen yiğitsin, sakın âhımı alma!" diyerek âşık sevgiliyi tehdit eder; çünkü külün içinde ateş koru bulunmaktadır:

Ferhâd ü nâlem işitip ey yâr kaçma gel
Yigitsin alma âhımı zinhâr kaçma gel (Ahmed Paşa, G.174/1, s.235)

Yandı kül oldu Necâtî eyle âhından hazer
Gâh olur hâkister arasında ahker gizlenir (Necâtî, G 124/7 s. 206)

Âşık, "Dikenin elinden eteğini çek, benim âhımdan sakın! Zira binlerce gülün cübbesi rüzgârdan dolayı yırtılır." diyerek sevgiliyi tehdit eder:

Damenin çek hâr elinden gel sen âhımdan sakın
Kim hezâran cübbe-i gül çâk olupdur bâddan (Ahmed Paşa, G.240/7, s.278)

Ahmed Paşa bir beytinde kendisini bir avcıya, sevgiliyi de bir kekliğe benzetir. Avcı kekliği âh oku ile avlayacaktır.(Sevgili) benim âhımın okundan çok ihtiyatsız yürür. Belli ki bir gün o salınan kekliği avlayacağım."

Tîr-i âhumdan inen gâfil yürür benzer ki ben
Bir gün ol kebk-i hırâmânı şikâr etsem gerek (Ahmed Paşa, G.152/6, s.219)

Kekliğe benzetilen sevgiliyi avlayan âh olduğu gibi sırça demiri de eriten âhtır. Bu yüzden sevgili âhtan sakınmalı, korkmalıdır: "Demir gönüllü isen ne olmuş? Beni söyletme. Ahmed'in âhından kork! Çünkü o sırça gibi demiri eritir."

N'ola âhen-dil isen Ahmed'in âhından usan
K'eridir sırça gibi âheni söyletme beni (Ahmed Paşa, G.307/5, s.322)

Âşık sevgilinin kendisinden kaçtığına üzülmektedir. Bu sebeple âh eder. Diğer taraftan korku içindedir. Çünkü bu âh bir beddua olarak sevgiliyi tutabilir:

Hem âh iderin kaçdugına benden o mâhun
Hem havf iderin kim anı Yahyâ tuta ol âh (Ş. Yahyâ, G 306/5 s.331)

Şair beddua olarak âhın tutmasından sakınılması gerektiğini söylemektedir. Âşığın elinde sevgilinin korkması için âh oku ve dil kılıcı vardır. Bu âh sadece âşığın değil bir fakirin gönlünden çıkan âh da olabilir. Çünkü incinmiş bir gönülden çıkan âh kıvılcımlar dağıtarak eser. Eğer bir kişi Süleyman bile olsa bile karıncanın âhından sakınmalıdır:

Tutalım kim eylemezsin tîr-i âhımdan hazer
İhtirâz etmez misin tîg-i zebânımdan benim (Ahmed Paşa, Mfr.3, s.390)

Yahyâ dil-i fakîri yakan eylesün hazer
Âhı yili eserse eger pür-şerâr eser (Ş. Yahyâ, G 93/5 s.118)

Kûh olursan da sakın bir berg-i kâha etme cevr
Ger Süleymânsan nola havf eyle âh-ı mûrdan (Hayâlî, G 421/2 s. 235)

Bedduanın hedefi bazen rakiptir. Çünkü rakip âşığın sevgiliye ulaşmasındaki bir engeldir. Şair rakibe gönülden çıkan âhın sillesinden sakınmasını tavsiye eder:

Sille-i âh-ı dilümden ey rakîb eyle hazer
Dâ`iren bil gögsüni germe inen mânend-i def (Ş. Yahyâ, G 172/4 s.197)

Sevgili ve âşık, gül ile bülbüle benzetiliği beyitlerde de bülbülün âhından sakınması gereken gül olmaktadır. Güzelliği ile grurlanan gül çok âh almıştır:

Bülbülüŋ âhından almaz ol gül-i ra'nâ dirîg
Hüsnine magrur olub çok nâle vü efgân alur (Necâtî, G 55/ 3 s.174)

Hayâlî âh-ı bülbülden hazer eylerdi ol gonca
Dür-i gûşu gibi geh geh kulağın çekse lalası(Hayâlî, G 596/5 s. 296)

Nedîm aşağıdaki beyitte feleği âh ve figan ile tehdit etmektedir. Felek ne yaparsa yapsın âh ve figan bir gün ona layık olanı verecektir:

Billâh koyma bildiğin elden felek hemân
Bir gün senin de lâyıkın âh u figan verir (Nedîm, K 4/66 s. 35)

Hayâlî Bey sevgilisini meleğe benzettiği aşağıdaki beyitlerde önce "sakın, sakın" diyerek uyarısını yapar sonra da ahını alanın kâğıt bir uçurtma gibi savrulduğunu ifade eder:

Sakın âhımdan ey nigâr sakın
Yele varır bu kâr ü bâr sakın (Hayâlî, G 404/3 s. 229)

Alalı âhımı benim o melek
Kâğıt uçurmasına döndü felek (Hayâlî, G 282/1 s. 187)

Sevgili, bir taze fidana benzetildiği zaman da sevgili âşığın âhından hazer etmesi lazımdır. Çünkü taze bir naz fidanı âh rüzgârına dayanamaz. Âh rüzgârına karşı dayanamayıp yıkılacak olan fidana dayanak ise köpek rakiptir:

Bâd-ı semûm-ı âhıma döymezsin el-hazer
Sen ey nihâl-i nâz dahı nev-resîdesin (Nedîm, G 101/4 s. 304)

Eğilmesin diye âhım yelinden sakınup her dem
Rakib-i kelb ol servin nihâline dayağ olmuş (Necâtî, G 247/4 s.261)

Şairler âhı beddua anlamında kullandıkları bazı beyitlerde uyarılarını yaptıktan sonra sonuçları da söylerler. Bu sonuçlar âhın ateşi ve rüzgârının yol açtığı sonuçlarıdır. Dünyanın gül bahçesini mahveden âhın şiddetli rüzgârıdır. Ahmed Paşa saç ve kokusu üzerinden şunu söyler: "Ey dost Ahmed'in ahından saçını sakın. Eğer sakınmazsan bu halis miski rüzgâr alır."

Âhından Ahmed'in sakın ey dost zülfünü
Bu müşg-i nâbı bâd alır etmezsen ihtiraz (Ahmed Paşa, G.118/5, s.198)

Gülistân-ı cihânı bâda virmişdür dem-i serdüm
Sakın âhum yilinden ey nihâl-i nâz-perverdüm (Bâkî, G 344/1 s. 226)

Âşık aşağıdaki beyitlerde de âh tehdidinin sonucunda neler olacağını söylemektedir. Ah edersen dumandan gökyüzü kararır. Eğer ağlarsam gözyaşımla yeryüzü kana batar:

Ger âh kılam karara dütünden gögüñ yüzi
Ger aglayam yaşum-ıla yir kana gark ola (Ahmedî, G 3/4 s.218)

“Eğer ağlarsam dünya ülkelerini sel alır. Eğer âh edersem bütün gökleri duman kapar:”

Ger aglayam memâlik-i dünyâyı seyl ala
Ger âh idem felekleri cümle dütün duta (Ahmedî, G 30/2 s.231)

“Ey kaşı yay! Âhın okundan sakın! Eğer gök demir olsa âh oku felekleri deler geçer:”

Sakın sakın ki ey kaşı yâ tîr-i âhdan
Ger gök demür olursa felekler deler geçer (Bâkî, G 62/3 s.101)

“Ey ihtiyar felek! Âhımın ateşinden kork! Sakın ki o göksel çemberin bir gün tutuşur:”

Nâr-ı âhumdan hazer kıl ey sipihr-i pîre-zen
Tutışur bir gün sakın ol âsmânî çenberüñ (Bâkî, G 258/4 s. 190)

“Ey felek! Beni kararımla (rahat) bırakmadın. Âhımla seni bir başka hâle döndürsem yeridir:”

Beni kararım ile koymaz olduñ ey gerdûn
Yeridir âhım ile versem inkilâb saña (Fuzûlî, G 18/5 s.139)

Ahmed Paşa; “yakma beni” dedikten sonra tehdidi sonucunda ne olacağını söyler: “Sakın yakma beni. Yoksa âhımın dumanıyla temiz eteğin kara olur. Beni yakma! Ateşten âh ve vah sabah vaktinin penceresini tutmasın.”

Dûd-ı âhımla pâk dâmenini
Sakın olur siyâh yakma beni (Ahmed Paşa, G.336/2, s.341)

Tutmasın revzenini subh-gehin
Âteşîn âh u vâh yakma beni (Ahmed Paşa, G.336/4, s.341)

Bâkî bir başka beyitte âhın ateşinden sakınılması gerektiğini ifade eder. Çünkü o ateş gökleri bile tutuşturur:

Nâr-ı âhumdan hazer kıl ey sipihr-i pîre-zen
Tutışur bir gün sakın ol âsmânî çenberüñ (Bâkî, G 258/4 s. 190)

Âhın oka benzerliği şekil yönünden uzunluğu ve tesiri noktalarındandır. Aynı zamanda okun yaydan çıkıp yükselmesi gibi âh da aşığın gönlünden ateşli şekilde çıkıp göklere yükselir ve yedi kat gökten bile geçer:

Ey kaşı yay olan beni iŋletme kıl hazer
Kim âhum okı na'l-i hilâle ider güzer (Necâtî, G 58/ 1 s.176)

Ey mâh-çihre 'âşıkuŋ âhından it hazer
Bilmez misin ki göklere tîr-i du'â çıkar (Necâtî, G 78/6 s.185)

Terahhum kıl bükülmüş kaddime vehm eyle âhımdan
Sakın çıkmaya nâ-geh yaydan ol ok ey kemân-ebrû (Fuzûlî, G 238/4 s.247)

Kaddimi büktün sakın âhımdan ey mâhım benim
Yedi kat gökten geçer çarh okudur âhım benim (Necâtî, G 369/1 s.314)

Sen hilâl ebrû gamından çıktı nâlem göklere
Tîr-i âhımdan sakın kim attığım düşmez yere (Necâtî, G 499/1 s. 372)

Ahmet Paşa aşağıdaki beyitlerde âhın tesirini mübalağa ile ifade eder. Âh her zaman yedi kat göklere çıkmaktadır. Çünkü mazlumun âhı yerde kalmaz göklere çıkar. Çünkü âhın göklerde engeli yoktur. Göklere çıkma aslında Allah'a dayanma, güvenme anlamına gelir:

Erişir Ahmed'in âhı yedi kat göklere her dem
Sakın ey hûbların şâhı seherde âh ü zârımdan (Ahmed Paşa, G.254/7, s.288)

Zulmi oransız etme Ahmed'e kim
Tîr-i âhın felekde hâ'ili yok (Ahmed Paşa, G.147/5, s.216)

Aşığın ahını alan hez zaman düşman, rakip veya sevgili değil kendisine özenen âlem bağının bülbülleri de olabilir:

Hâr-ı hecrüñde görüp hâlüm baña öyküdiler
Bülbülân-ı bâg-ı ‘âlem âh u zârum aldılar (Bâkî, G 178/2 s. 154)

Bir kimsenin âh etmesinin yani ilenmesinin ana sebeplerinden biri ister sevgiliden ister devlet yöneticilerinden gelsin “zulüm”dür:

Lutf eyle ineñ kullarına cevri çog itme
Âh eylemesün kimseye zulm eyleme şâhum (Bâkî, G 321/3 s. 217)

Güzellik taht-gâhına çıkıp zulm etme sultânım
Sakın âşıklar âhından ki olmaz tîr-i âh eğri (Necâtî, G 597/2 s. 417)

Hazer kıl âh odundan cevrini uşşâka az eyle
Has ü hâşâki yakma şu'lesinden ihtirâz eyle (Fuzûlî, G 250/1 s. 252)

Can mülküne mihnet askarleri gece baskını yapınca onlara karşı aşığın savunması ancak seher vakti ettiği tesirli ahlardır:

Mülk-i câna leşker-i mihnet şebihûn itmesün
‘Âşık-ı miskînüŋ âh-ı subh-gâhı yok mıdur (Necâtî, G 59/ 4 s.176)

Nev-cuvânsın alma âhın ben fakîrün her seher
Ehl-i derd itdügi âh u vâh hakkıyçün beğüm (Hayretî, G.268/3, s.298)

Fuzûli ve Nedîm âh ile kılıç arasında etki ve şekil noktasından benzerlik kurarlar. Fuzûlî’nin beytinde âh ile birlikte âşıklık alameti gözyaşı vardır. Seher vaktinde ağlayan aşığın gözyaşları âh kılıcına su olur. Burada demire su verilerek kılıç yapılması olayı hatıra gelir. Demire su verilerek sertleşmesi, çelikleşmesi sağlanır ve sonuçta kılıç yapılır. Demire ne kadar iyi su verilirse kılıç o kadar sağlam ve keskin olur. Bu nedenle kılıç “âbdâr” sıfatı ile kullanılmıştır. Âşık bu keskin ve sağlam âh kılıcı ile tehdit eder:

Su verir her subh-dem göz yaşı tîğ-i âhıma
Çok beni incetme tîğ-i âb-dârımdan sakın (Fuzûlî, G 223/2 s.239)

Bana cevr ü sitem eksik midir baht-ı siyâhımdan
Ne hâcet imtinân ol gırra-mest-i keç-külâhımdan
Dem-i mestîde bârî sakınup şemşîr-ı âhımdan
Edüp câm-ı lebin âsûde zehr-âb-ı nigâhımdan
Beni mahrûm-ı bezm-i vasl eden mest-i müdâm olsun
Dil-i mecrûhumun kanın içenler şâd-kâm olsun (Nedîm, Msd. 4/3 s. 216)

Fuzûlî aşağıdaki beyitte âhın etkisini tezat unsurlarla verir. Bir gedanın gönülden ettiği ahlar bir şaha bile etki edebilir:

Rahm et ey şeh dil-i derviş çeken âhlara
Ki gedâ âhı eser eyler ulu şâhlara (Fuzûlî, G 243/1 s. 249)

Şair İslam için muzafferiyet duası ederken, düşmana yaptığı bedduada, Allah'tan adunun âh ve feryat ederek göğsüne vurması ister:

Budur Nâbî du'âmuz kim idüp islâma Hakk nusret
Âdûyı sîne-kûb-ı âh u feryâd eylesün Allâh (Nâbî, G 814/5 s. 1070)

Nâbî'nin bedduası mutsuzluk dilemektir. Şairin kendisi mutlu olamadığı için buna neden olanın da kendisi gibi mutsuz olmasını ister:

Beni şâd eylemedün sen dahı nâ-şâd olasın
Şu'le-i âh-ı garîbân gibi ber-bâd olasın (Nâbî, G 622/2 s. 928)

Bazen âşıklar âhın beddua anlamı üzerinden olumsuz cümle ile dua ederler. Nedîm de âhın rüzgârı ile kimsenin mumunun sönmemesini Allah'tan dilemektedir:

Çerâğı kimsenin âhımla bî-nûr olmasın yâ Rab
Benim çün subh-ı vuslat şâm-ı deycûr olmasın yâ Rab
Alan cânım bu işret-hâneden dûr olmasın yâ Rab

Çekenler sâgarım hem-vâre mahmûr olmasın yâ Rab
Beni mahrûm-ı bezm-i vasl eden mest-i müdâm olsun (Nedîm, Msd. 4/5 s. 216)

3.3. Âhın Sebepleri

İncelediğimiz divanlardan yola çıkarak âhın sebepleri arasında başta aşk ve sevgili olmak üzere yirmi dört unsur vardır. Âhın sebeplerinin başında şüphesiz aşk duygusu ve sevgili gelir. Sevgilinin kendisi âha sebep olabileceği gibi saçı, dudağı ve yüzü gibi güzellik unsurları da âha sebep olabilir. Bu bölünde başlıklar halinde âhın sebepleri sıralanmıştır:

3.3.1. Aşk ve Sevgili

Divan şiirinin en önemli konusu şüphesiz aşktır. Aşkın en önemli belirtilerinden biri de âhtır. Divan edebiyatında sevgilinin güzellik unsurları -kaş, gamze, kirpik, bakış- oka benzetilir. Sevgili âşığı yaralamak için oklar gönderir. Bu oklar âşığın sinesine dolayısıyla gönlüne saplanır. Âşık bu okların gönlünden çıkmasını istemez. Çünkü bu sevgilinin iltifatı ve armağanı olarak görülür. Ok âşığın gönlündeki aşk ateşinin gücü ile yanmaya başlar. Okun ucundaki demir parça temren yani peykan ise bu tesirli ateş sebebi ile erir. Âh işte bu sevgiliden gelen okların gönüldeki aşk ateşinin gücü ile yanması sonucu meydana gelir:

Yanar tîri erir peykânı tâb-ı âteş-i dilden
Birinden âh olur zâhir birinden eşk olur peydâ (Ş. Yahyâ, G 5/2 s. 30)

Âhın ana sebebi aşk dolayısı ile sevgilidir[18]. Divane aşığın ahına sevgili incinmemelidir. Çünkü sevgiliyi her gördüğünde takatsiz kalır. Sevginin o girişmesi, nazlı nazlı ve sabır bırakmayan yürüyüşü aşıkta takat koymaz, âh ettirir. Sevgiliyi görmek umuduyla âh eden âşık bu yüzden yüz üstü sürünür:

[18]Konu ile ilgili diğer beyitler: (Ahmed Paşa, G.336/7, s.342) (Nâbî, G 284/1 s. 670) (Hayretî, G.385/2, s.372)(Bâkî, G 62/2 s. 101) (Ahmed Paşa, G.230/3, s.270)(Bâkî, G 471/6 s. 282) (Bâkî, G 538/2 s. 309) (Fuzûlî, G 64/2 s.162) (Fuzûlî, G 154/6 s.205)(Ş. Yahyâ, G 104/5 s.129) (Ş. Yahyâ, G 178/7 s.203)(Ş. Yahyâ, G 256/3 s.281) (Ş. Yahyâ, G 343/1 s.370) (Nef'î, K 23/28 s. 119) (Nef'î, Müfret 12 s. 354) (Nedîm, K 7/19 s. 45) (Nedîm, G 41/4 s. 274) (Necâtî, G 650/1 s.440) (Necâtî, G 650/4 s.440) (Fuzûlî, G 259/1 s.257)(Ş. Yahyâ, G 396/1 s.424) (Nedîm, K 7/4 s. 44) (Nedîm, Mrb. 29/1 s. 238) (Nedîm, G 84/2 s. 296) (Nedîm, G 22/2 s. 264) (Nedîm, G 59/2 s. 289) (Nâbî, G 512/5 s. 847) (Hayretî, G.261/4, s.294) (Necâtî, G 286/1 s.278) (Hayâlî G 503/2 s. 264) (Nâilî, G 125/4 s.294)(Nâilî, G 159/2 s.317) (Nâilî, G 160/2 s.317) (Nâilî, G 209/5 s.350) (Nâilî, G 216/3 s.355) (Nâilî, G 242/4 s.373)(Nâilî, G 232/1 s.367) (Nâilî, G 237/4 s.370)

Âhına incinme gâhî âşık-ı dîvânenin
N'eylesin bîçâre gördükce seni bîtâb olur (Nef'î, G 34/2 s. 297)

Sabra tâkat mı kor âh etmemeğe dillerde
O girişme o hırâm ol reviş-i sabr-güdâz (Nef'î, G 57/2 s. 308)

Kan yaş ahıdur gözüm sini_isdeyü
Yüzi üstine sürinür sû-be-sû (Ahmedî, G 537/2 s.523)

Sûz-ı 'aşkuñla kaçan kim dilden âh u zâr olur
Âh dûd u dûd ebr ü ebr âteş-bâr olur (Bâkî, G 114/1 s. 125)

Nedîm bir sevgiliyi güneş gibi etrafına ışık saçıcı olarak görürken diğer bir beyitte de sevgilinin kaşını nazara veriri. Bu tavsifteki sevgiliyi görünce âh etmeye başlar. Ahtan dolayı da aman dilemektedir:

Ne gördüm âh âmân el-âmân bir âfet-i cân
Gelüp yanımda güneş gibi oldu şu'le-nisâr (Nedîm, K 7/4 s. 44)

Bir kaşı yaya çille-keş-i âh imiş Nedîm
Ammâ o şûhu bâri cüvan söylerim sana (Nedîm, G 3/14 s. 255)

Nedîm; gül yanaklı, gül renkli menevişli kumaşlar giyen sevgilinin aşk derdi ile âh ü feryat etiğini söyler. Bu âhı ettiren sevgili peri yüzlü, cellat gibi gözlerinin cefasını çektiği sevgilidir:

Ol perî-rûyun cefâ-yı çeşm-i cellâdın demem
Derd-i aşkıyla Nedîmin âh u feryâdın demem
Tarz u tavrın söylesem mâni' değil adın demem
Gül yanaklı gülgüli kerrâkeli mor hâreli (Nedîm, Mrb. 42/5 s. 247)

Aşığın âh etmesinin an sebeplerinden bir de sevgilidir. Eğer sevgili aşığa zülmetmese, onu incitmese âşık da âh etmeyecektir. Aşığın ciğerindeki yaralara merhametsiz sevgiliden de bir merhem bulamayınca âh etmeye devam etmektedir:

Etmeseydi sitem-i yâr Fuzûlî beni zâr
Bunca feryâd çekip âh ü figân etmez idim (Fuzûlî, G 196/7 s.226)

Ciğerim dağına merhem bulmadım senden
Nice âh eylemeyem âh yanıptır ciğerim (Fuzûlî, G 209/2 s.232)

Şair sevgiliyi bir ceylana benzetir. Bu ceylan asla avlanamaz ve ele geçmez. Âşık bu ceylanı gördüğü zaman âh etmemesi elde değildir:

Sayd olunmaz yetişilmez ele girmez Nâbî
Nice mümkin görüp âh itmemek ol âhûyı (Nâbî, Mf 61)

Sevgili aşığa meyl ettiği zaman düşkün âşık âh eder ve ahları aya kadar yükselir. Sevgiliyi görüp de âh etme sabreyle diyenlere karşı âşık bu işin çok zor olduğunu ifade eder:

Mâ'il göreli âh-ı dile ol mâhı
Üftâdelerün irişdi mâha âhı (Nâbî, Muamma 147)

Ey diyen sabr kıl âh eyleme yâri göricek
Baña düşvârdır ol ger saña âsan görünür (Fuzûlî, G 108/4 s.183)

Sevgili, aşığa karşı çok merhametsiz olduğundan aşığın ahına ve gözyaşına dönüp bakmaz. Sevgili "vefâsuz, bî-vefâ"dır. Bu sebeple âhın ateşi dünyanın yaşını da kurusunu da ateşe verip yakar:

Rahm olmaz ise âşıkın âhına yaşına
Hep âlemin od ura kurusuna yaşına (Necâtî, G 491/1 s.369)

Ahımın fırtınası senin havan içinde (seni arzulama nedeniyle) bir darbe vurduğu andan beri felek dolabı su değirmeni gibi döner:

Hevâñ içre ezel bir sadme urdı sarsar-ı âhum
Döner dûlâb-ı çarh ol dem bu demdür âsiyâbâsâ (Bâkî, G 2/2 s. 73)

Sevgili, seher vakti âh okunu çekmemi ister. Mademki kaşı kemanım istemiş biz de çekelim bari:

Tîr-i âh-ı seherî çekdügüm ister dildâr
Çekeyin n'olsa gerek kaşı kemânum özenür (Bâkî, G 75/6 s. 107)

Her gün seni görmek için yaşlı gözler kapı halkası gibi kapından gitmez. Âhımın habercisi sabah akşam senin köyünü dolaşır. Dev görünüşlü rakip her gün yanağının bahçesini seyreder. Ama yıllarca senin yüzünü görmeyen bir adam var:

Görem diyü seni a'yân-ı erbâb-ı nazar her gün
Kapuñdan halka-i der gibi gitmez çeşm-i ter her gün
Tolanur peyk-i âhum kûyuñı şâm u seher her gün
Ruhuñ bâgın rakîb-i dîv-sîret seyr ider her gün
Yüzüñi göremez yıllarca ammâ bunda âdem var (Bâkî, Musammat 9/IV s. 100)

Sevgilini güzelliğinden bir hayale dahi âşık razı olmuştur. Bu aşk yüzünden âh eden aşığın gözlerine uyku girmesi de haram olmuştur. Sevgiliden ayrılık hasta gönlü ağlatırken hayali ise âh ettirir:

Bir hayâle râzı olmışdur cemâlüñden gözüm
Âh idem kim harâm oldı bu gözlerüme hâb (Ahmedî, G 43/3 s.238)

Yeter ağlatdı firakın bu dil-i bîmârı
Yeter etdirdi hayâlin bana âh u zârı
Kâmkâr et bizi bir gün de efendim bâri
Gel benim kaşı hilâlim bize bir ıyd edelim (Nedîm, Mrb. 24/3 s. 234)

Bir bakışta aya, bir bakışta güneşe benzeyen sevgilinin nazlı, edalı yürüyüşünü gönül beğenir, cümbüşü ise gönlün istediği şeydir. Sevgilinin hayalini kurarken şairin karı ise âh etmektir:

Hırâmın dil-pesend ü cünbişin dil-hâhdır cânâ
Hayâlinle Nedîmin kârı âh u vâhdır cânâ

Atan anan senin var ise mihr ü mâhdır cânâ
Ki bir bakışda mihre bir bakışda mâha benzersin (Nedîm, Mrb. 30/4 s. 239)

3.3.2. Sevgilini Gözleri

Âhın bir sebebi de sevgilinin gözleridir. Sevgilini diğer güzellik unsurları gibi gözleri de birçok hayale malzeme olmuş ve çokça kullanılmıştır. Daima sihirli gözler bir bakışla aşığı yaralar. İşte bu fettan gözler aşığın halsiz düşmesine sebep olacak ve âşık her zaman âh u figan edecektir:

Vücûdum nâ-tüvân itdi işüm âh u figân itdi
Senün ol çeşm-i fettânun benüm bu cân-ı meftunum (Ş. Yahyâ, G 246/4 s.271)

Sevgilinin bîmâr ve merhemetsiz mavi gözleri aşığı helak etmiştir. Bu yüzden âşık âh eder ve âh göklere çıkar:

Bîmâr gözi helâk idüpdür bizi âh
Kim sag kalur eylese bir kerre nigâh
Bu za`file dünyâyı zebûn itdi gözün
Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh (Ş Yahyâ, R. 4 s. 496)

Kebûd çeşmi bî-rahm etdi nigâhın
Âşıkların göğe çıkardı âhın
Sordum gerdeninden zülf-i siyâhın
Bir cevâb vermedi akdan karadan (Nedîm, Koşma 1/2 s. 251)

3.3.3. Sevgilinin Saçı

Aşığın ahına sebep olan sevgilinin güzellik unsurlarından biri de misk kokulu kıvrımlı saçıdır[19]. Âşık için sevgilinin uzun boyunun fikri yanında başına bela olan sevilinin saçıdır. Bu bale aşığa âh ettirmektedir:

[19] Konu ile ilgili diğer beyitler: (Bâkî, G 414/1 s. 256) (Fuzûlî, G 28/4 s.144)(Fuzûlî, G 37/6 s.149) (Fuzûlî, G 229/6 s. 242) (Necâtî, G 194/2 s.238) (Hayâlî G 41/2 s. 103) (Hayretî, G.461/3, s.421) (Nâilî, K 15/9 s.95) (Nâilî, G 100/4 s.279) (Nâilî, G 120/3 s.291) (Nâilî, G 200/3 s.344) (Ş. Gâlib, G 55/1 s.544) (Ş. Gâlib, G 223/6 s.731)(Nâilî, G 236/1 s.369) (Nâilî, G 237/5 s.370) (Nâilî, G 347/3 s.443) (Ş. Gâlib, G 172/2 s.672)

Yeterdi kâmet-i bâlâsı fikri ey Yahyâ
Başuma başka belâ oldı âh o perçem de (Ş. Yahyâ, G 368/5 s.395)

Âh ider dil bakup ol turra-i müşgîn-bûya
Eser itmez n'idelüm âh o gözi âhûya (Bâkî, G 479/2 s. 286)

Şair sevgilinin saçının ucundan yani kıvrımı sebebi ile âh edip inlemektedir. Ama o da şair gibi çıldırırcasına severmiş. Sevgilini yanağına düşmüş saç için âşık cihanı aydınlatan âh çeker. Bu âh nedeni ile her gece duman ile birlikte göklere ateş saçılır:

Zülfi ucından eyler idüm âh u nâleyi
Ol dahı bir benüm gibi âşüfte-hâl imiş (Ş. Yahyâ, G 158/2 s.183)

Yanağın zülfün için âh-ı cihân-tâbımdan
Her gece od saçılır göğe duhân ile bile (Şeyhî, G 161/3 s. 257)

Aşağıdaki beyitte şair, sevilinin saçı ile sümbül arasındaki renk ve şekil ilişkisinden yola çıkarak ahının sümbülü perişan ettiğinin dile getirir. Divan şiirinde sevgilinin saçının uzunluğu ve kıvrımı, siyah renkte olması ve güzel kokması yönlerinden sümbüle teşbih edilir. Şair sümbülü görünce sevgilinin kıvırcık saçı aklına gelmiş âh etmiştir. Bu ahlar ve gözyaşları sümbülü perişan etmiştir:

Göricek sünbülü andım şiken-i kâkülüñü
Sünbülü girye vü âh ile perişân ettim (Fuzûlî, G 199/6 s. 227)

Sevgilinin saçından ayrılanların âh ederek çıkardığı nefes her neye dokunda ateşi ile yakar karartır. Divan şiirinde sevgilinin saç rengi daima siyâhtır. Beyitteki "karâra" kelimesi saçın rengine gönderme yapmaktadır. Siyah renkli saç aynı zamanda misk kokuludur:

Saçın firakına âh eyleyenlerin nefesi
Yakar karâra neye erse müşk ü anber eder (Şeyhî, G 45/3 s. 141)

Âşık için gamsız, kedersiz ve acı çekmediği bir gün yoktur. Sevgiliye kavuşsa bile onun gamı devam eder. Sevgili âşığı yapayalnız bırakıp gider. Âşık da hasretle onun yanağını ve zülfünü hatırlar. O an içten bir âh eder ve içinde ateşler yanar. Bu âteş ciğerini yakar kavurur ve âşıktan göğe doğru yükselen dumanlar çıkar. Bununla âşık adeta sevgiliye hasretinden yandığını haber vermek ister (Peküz, 2012, s. 145):

Dün ü gün hasret-i ruhsâr u gam-ı zülfünden
Âhım oduyla çıkar göge duhân sen gideli (Ahmed Paşa, G.310/5, s.323)

Âşık sevgilinin saçlarının kıvrımlarına asılı durmaktadır. Orayı kendisine mekân eylemiştir. Sevgili ise âşığa acı çektirmek için sürekli saçlarını sallar, onu düşürmeye çalışır. Sallandıkça âşığın bası döner, gönlü ve canı kararsızlaşmaya, bir şey düşünememeye baslar ve o zaman ahlar çekmeye baslar. Çünkü sabır ve kararlılık âşığın en belirgin vasfıdır. Bunlardan birini kaybetmek âşığa zor gelir (Peküz, 2012, s. 145):

Bî-karâr oldu kara zülfün ucundan dil ü cân
Âh kim müşkil imiş sabr u karâr ayrılıgı (Ahmed Paşa, G.320/2, s.330)

Girye vü âh eyleme zülfünde ey cân oynayan
Kim kamu cân-bâz olan bârân ile bâd istemez (Ahmed Paşa, G.117/4, s.198)

Sevgilinin saçının arzusu ile çıkan ahlar gökyüzüne yükselir. Âlemin beden burcundan başak menzili yoktur:

Şevk-i gîsû ile âhum n'ola çıksa çehre
Âlemün menzili yok bürc-i bedenden gayrı (Nâbî, G 847/5 s. 1095)

Âşık, sevgilinin saçı nedeni ile âh ettikçe gönül dumanı da altın kanatlı bir tavus kuşu olup gezer:

Tâb-ı zülfüñle göñül kıldukça âh-ı âteşîn
Dûd-ı dil cevlân ider tâvûs-ı zerrîn-bâl olur (Bâkî, G 72/2 s. 105)

Gönül kayığı, saçlarının Hind ülkesine her an sefer kılması için ahımın rüzgârıyla gözümün yaşını deniz kılayım:

Fülk-i dil her dem sefer kılmaga zülfün Hindine
Bâd-ı âhımla gözümün yaşların deryâ kılam (Ahmed Paşa, G.218/7, s.263)

Âhımın fırtınası saçlarının gamıyla dağdan geçse dağ ova, çöl bağ, bağ ise sümbül bahçesi olur:

Kûhdan geçse gam-ı zülfüñle âhum sarsarı
Kûh deşt ü deşt bâg u bâg sünbülzâr olur (Bâkî, G 114/4 s. 125)

3.3.4. Sevgilinin Yüzü

Âşık sevgilinin yüzünü gördüğü zaman bir bir bakışta dert ile âh etmemesi mümkün değildir[20]. Âşık güzelliği ile ocaklar yıkan zalim sevgiliden insaf etmesini umar:

Mümkin mi rûy-ı yâre nigâh itmeyem disem
Her bir nigehde derd ile âh itmeyem disem (Nâbî, G 518/1 s. 853)

Gördügümce ben bu gülzârun gül-i ra'nâların
Âh ider ol gonca-i handânum anar ağlaram (Hayretî, G.303/3, s.319)

Baht, talih gelininin yüzünü gözlerim görmesin diye ahım gökyüzüne utanmanın misk kokulu perdesini çeker:

Görmesin deyü gözüm rûy-ı arûs-ı bahtı
Çeker âhım felege perde-i müşgîn-i hacel (Nef'î, K 53/10 s .227)

Aşağıdaki beyitte şair âhı yine sevgilinin yüzü nedeni ile olduğunu söylerken

[20] Konu ile ilgili diğer beyitler: (Fuzûlî, G 295/5 s.276) (Nâbî, G 594/2 s. 908) (Fuzûlî, R 67 s.328) (Ahmedî, G 265/7 s.387) (Fuzûlî, G 28/7 s.144) (Fuzûlî, G 97/1 177) (Fuzûlî, G (Fuzûlî, G 260/2 s258) (Fuzûlî, G 284/3 s.270) (Fuzûlî, R 70 s.328) (Ş. Yahyâ, G 269/3 s.294) (Nedîm, Mft. 20 s. 346) (Nâbî, G 838/7 s. 1089)(Nâilî, G 249/6 s.379) (Nâilî, G 117/3 s.290) (Nâilî, G 173/4 s.326) (Nâilî, G 194/1 s.340) (Nâilî, G 228/3, s.363) (Nâilî, G 228/1, s.363) (Ş. Gâlib, G 92/2 s.585)

Kur'an'daki iki sureyi hatırlatır. Nur ve Duhan sureleri manaları ile bize âhın ateşini ve dumanını hatırlatır. Nur; ışık, parlaklık; duhan ise duman demektir. Ateş ve dumanda âhı oluşturan unsurlardır:

Senüñ yüzüñ benüm derd-ile âhum
Ne-durur sûre-i Nûr u Duhân hem (Ahmedî, G 458/6 s.484)

Sevgilinin güzellik unsurları arasındaki ilişkide saç yüz ilişkisi önemli bir yer tutar. Aşağıdaki beyitte şair yüzün ve saçın renklerinden yola çıkarak âhı ve ağlayıp inlemesini anlatır. Yüz her zaman beyaz, temiz ve parlaktır. Bu yönü ile yüz ile beyaz tenli insanların yaşadığı Rum arasında ilişki vardır. Saç ise her zaman siyâhtır ve Şam ile ilişkisi bu noktadandır. Âşık sevgilinin yüzünde saçı görünce bir âh eder, ağlayıp inler, bunu sonunda Rum İli yıkılır, İslam'ın önemli beldelerinden Şam-i Şerif'e bile etki eder:

Göreli zülfüñ-ile yüzüñde şâm u subhı
Rûmı yıhuban âhum nâlem irişdi Şâma (Ahmedî, G 577/5 s.542)

Yanak renk bakımından gül, gül yaprağı, gülsen, gonca, lâle, lâlezâr, şarap vs.ye benzer. Ancak çok zaman bu çiçekler yanağa benzeyebilme çabası içinde görülür ve sevgilinin yanağındaki rengini daima kıskanırlar. Gülün yapraklarının dökülmesi, yanağı kıskandığı içindir. Bazen açılarak ona benzemek isterse de gonca ona açılmamasını tenbih eder. Sevgili, gül bahçesine yanağını gösterecek olsa bütün güller yere geçer, utanır, inlemeye baslar (Peküz, 2012, s. 145):

Lâle haddin göricek âh edüben agladıgım
Bu ki gül mevsimidir bâd ile bârân dökülür (Ahmed Paşa, G.73/5, s.171)

Aşığın âh sebebi sevgilinin güneş gibi parlak ve güzel yüzünün hasretidir. Gökte parlaklığı ile görülenler yıldız değil, sevgilinin yüz hasreti ile âh oku ile delinmiş yerlerdir:

Görünen yıldız değil yer yer delinmiştir felek
Gün yüzünün hasretiyle tîr-i âhımdan benim (Necâtî, G 378/3 s.319)

Yanağını anınca âşığın gönül âhının dumanında tecellinin Tur Dağının ağacı görünür:

Dûd-ı âh-ı dil-i âşıkda ruhun yâdı ile
Şecer-i Tûr-ı tecellâdaki halet görünür (Nâilî, G 96/4 s.276)

Âhımın dumanı yanağının arzusuyla bulut olur dünyaya gül suyu yağdırır:

Dûd-ı âhum ruhuñ hevâsıyla
Ebr olur yagdurur cihâna gül-âb (Bâkî, G 19/2 s. 81)

Yanağının ışığının harareti, âh ağacını yaksa, Tur Dağı olan gönlün yarası heves kandilini öldürür, söndürür:

Tâb-ı fürûğ-ı ruhun olsa şecer-sûz-ı âh
Dâğ-ı dil-i Tûr olur mürde-çerağ-ı heves (Nâilî, G 171/2 s.324)

3.3.5. Sevgilinin Nazı

Sevgilinin nazı gece figana sabah vakti de aha sebep olmaktadır. Sevgili aşığa acı çektirmekten usanmaz. Bu acıyı aşığa naz ederek gösterir. Sevgili naz ettikçe âşık sevginin kendine iltifat ettiğini zanneder ve âh etmeye başlar. Sevgili nazını ne kadar arttırırsa arttırsın âşık ümidini asla kesmez:

Dâd o zâlimden eğer böyle kalırsa nâzı
Ne figân-ı şeb ü ne âh-ı seher-gâh bilir (Nef'î, G 42/2 s. 300)

Artırdı yâr nâzını müşkül budur ki âh
Eksilmedi gönülden ümîd-i vefâ henüz (Ahmed Paşa, G.119/7, s.199)

Gönlün canlar eriten aha izin vermemesi olanaksızdır. Çünkü o biçare âşık sevgilen gelen bin türlü naza sabrı kalmamıştır:

Vermesin dil ruhsat âh-ı cân-güdâza n'eylesin

Sabrı yok bîçârenin bin dürlü nâza n'eylesin (Nef'î, G 98/1 s. 328)

3.3.6. Sevgilinin Dudağı

Sevgilinin dudağının hayali bile zaten var olan âhı arttırır[21]. Çünkü sıcak helvanın üzerinde duman eksik olmadığı gibi âhın da dumanı vardır:

Hayâl-i lebleri artırdı âhım
Kani âlemde bir helvâ-yi bî-dûd (Hayâlî G 45/4 s. 105)

Lebüñdür Ahmedî yaşın ahında
Ki şîrîn-ile yürür kirm-i gül-gûn (Ahmedî, G 527/7 s.519)

Halis yakut gibi olan dudağının arzusundan dolayı bağrımı kan ettin. Âh ki kanlı yaşım bunu sana gösterdi:

Lâ'l-i nâbıñ hevesi bağrımı kan eylediğin
Âh kim kanlı yaşım eyledi izhâr saña (Fuzûlî, G 20/9 s.140)

Dudağın ney külahının kenarındaki gonca olunca ney âhının kokusu bir ilkbahara neşe verir:

La'lin olunca gonca-i tarf-i külâh-ı ney
Bir nev-bahâra neş'e verir bûy-ı âh-ı ney (Ş. Gâlib, G 337/1 s.855)

3.3.7. Sevgilinin Gamzesi

Gamze; Divân şiirinde oka, kılıca ve hançere benzetilir. Sevgili de adeta biravcıdır. Sürekli aşığın üzerine bu oklardan göndererek onu gönlünden avlar. Bu oklar o kadar tesirlidir ki âşık okların gönlünden ayrılmasını istemez ve bu okların tesiriyle de sürekli âh ederek inler (Peküz, 2012, s. 144):

Âh kim sayyâd-ı gamzenden dile peykân yagar
Oh nice sihr etti nahcir üstüne bârân yagar (Ahmed Paşa, G.36/1, s.147)

[21]Konu ile ilgili diğer beyitler: (Fuzûlî, G 20/3 s. 230)(Fuzûlî, G 284/3 s.270) (Hayretî, G.145/4, s.224)

Kim yine ol ahde durmaz nice feryâd etmesin
Âh kim ol gamze-i hûn-rîzi cellâd eyledi (Necâtî, G 578/4 s.408)

3.3.8. Sevgilinin Boynu

Sevgilinin boynu da aşığın âh sebeplerindendir. Şair sevgilinin yakasını güle benzetir. Boyun kokusu be rengi itibari ile gül gibidir, hatta gül boynu kıskanır. Şair sevgilinin boynunu gördüğü zaman âh edip yaka paça yırtacağını söyler:

Açıp yakasını gösterse boynun Ahmed' e âh
Ben ana gül gibi reşk ile câme-çâk olurum (Ahmed Paşa, G.208/7, s.256)

3.3.9. Sevgilinin Boyu

Sevgilinin boyu da âhın sespleri arasındadır. Boyunu anarak bir âh edeyim ki dumanı, aşkının gül bahçesine salınan bir servi olsun:

Kâmetüñ yâdına bir âh ideyin kim dûdı
Gülşen-i 'aşkuña bir serv-i hırâmân olsun (Bâkî, G 354/4 s. 231)

Sevgilinin boyunun gölgesinde âhımın başka bir sancak çektiğini komutani hatta sultan bile duydu:

Sâye-i kaddüñde âhum başka sancak çekdügin
Tuydı hep mîr-i livâ belki şeh-i kişver bile (Bâkî, K 10/ 3 s. 21)

Âh eylediğim serv-i hırâmânıñ içindir
Kan ağladığım gonce-i handânıñ içindir (Fuzûlî, G 105/1 s.181)

Âh âh o yâl ü bâl o kadd-i dil-cû
O kâmet o lahm ü şahm yâ hû yâ hû
Ser-tâ-be-kadem rek-be-rek mûy-be-mû
Pistân ü küs ü sürîn ü nâf ü pehlû (Nedîm, R 9 s. 343)

3.3.10. Günah ve İbadetsizlik

Divan şiirinde âhın çıkış sebebi sadece aşk acısı değildir. Günah, ölüm gibi insana acı veren duygular karşısında da âh edilir[22]. Günahları affeden yegâne güç Allah'tır. Günahtan dolayı her gün âh edene Allah'ın merhamet etmesi şaşılacak bir şey değildir:

Ehl-i günâh kıldığı derd ile âh için
Muhlisler ettiği amel-i bî-riyâ haki (Şeyhî K 4/6 s. 26)

Kamu fermânına mûtîem lîk
Âh kim tâ'atım günâh gelir (Şeyhî, G 77/7 s. 173)

Bu dünyada akıllı olan kişi isyanını hatırlayıp her zaman âhının dumanıyla gözlerini ıslatır. Bir kenara çekilip zlet köşesini tercih etmeli ve kendisini toprak bilip ölmeden önce toprak olmalı (ölmeli):

'Âkil odur kim cihânda yâd idüp 'isyânını
Dûd-ı **âh**ından dem-â-dem gözlerin nem-nâk ide
Künc-i 'uzlet ihtiyâr idüp varup bir gûşede
Hâk bilüp kendüzin ölmezden evvel hâk ide (Bâkî, Kıta 20 s. 446)

Şairin Allah'a layık bir amelinin olmaması da bir âh sebebidir. Şair Mevla'dan yardım dilemektedir. Çünkü bu dünya ve din emirleri kendisine güç gelmektedir:

Yok bende bir amel saña şâyestse âh eger
A'mâlime göre vere adliñ cezâ baña (Fuzûlî, G 3/4 s. 132)

Senden olmazsa `inâyet hâl yâ Mevlâ ne güc
Emr-i dîn gâyet de müşkil âh bu dünyâ ne güc (Ş. Yahyâ, G 35/1 s.60)

3.3.11. Ölüm

Her nefsin muhakkak tadacağı ve değişmez bir gerçek olarak insanlığın önünde

[22] Konu ile ilgili diğer beyitler: (Fuzûlî, G 29/7 s.145) (Fuzûlî, G 34/5 147) (Hayâlî G 26/3 s. 97) (Şeyhî Msm. 3/II s. 83)

duran ölüm de âh sebebidir[23]. Hayretî'nin "Der-Beyân-ı Fenâ-yı Dünyâ vü Mâ-fîhâ ve Mersiye-i Mahbûb-ı Hod" başlıklı kasidesinden aldığımız aşağıdaki beyitler hanımının ölümü üzerine yazılmıştır. Karanlık gecede görününler aslında yıldız değil, şairin hanımı arkasından ettiği âhın dumanıdır. Ayrıca âhın dumanı bir kara bulut olup dünyanın üstüne çükmüştür. Ölüm karşısındaki çaresizlikle edilen ahlarla birlikte figanlar da vardır. Şair hem ağlayıp âh eder hem de hanımına dua eder:

Zulmet-i şebde görinenler kevâkib şanmanuz
Kaplamışdur kâyinâtı dûd-ı âh-ı pür-şirâr (Hayretî, K.9/8, s.22)

Şehr için itsün pür-âb-ı rûd-ı mihnet göz yaşı
Dehr için tutsun sehâb-ı dûd-ı âh-ı gussa-bâr (Hayretî, K.9/65, s.27)

Ölüm ardından iştiyak ateşi gönle düşünce "el-firâk el firâk" diye âh edilir. âşık peri gibi güzel sevgilisini ölünün ardından acınca bu haline bitkiler ve cemadat dahi acıyıp âh ederler:

Azm idüp ol şehsüvârum ittifâk
Âhiret mülkine bağladı yarak
Câna kâr itdükçe nâr-ı iştiyâk
Diyelüm âh el-firâk âh el-firâk (Hayretî, Mrb.34/I, s.126)

Gel ey gönül! Âlemi yakan bir âh edip o şehzâdeye (Hz. Hüseyin'e) matem törenini yenileyelim:

Gel ey gönül âlem-efrûz-ı âh olup edelim
O şâhzâdeye mâtem merâsimin tecdîd (Nâilî, K 7/42 s.57)

3.3.12. Talih

Âhın sebepleri arasında talih veya felek de vardır[24]. Talin verdiği eziyet, cefa ve

[23]Konu ile ilgili diğer beyitler: (Hayretî, Mrb.34/III s.126) (Hayretî, K.9/80, s.28) (Hayretî, K.9/82, s.28) (Şeyhî, Msm. 5/I s. 91) (Şeyhî, Msm. 5/IV s. 92) (Şeyhî, G 2/6 s. 98) (Şeyhî, G 1/7 s. 97) (Bâkî, Musammat 1/IV s. 77) (Bâkî, Musammat 2/III s. 84) (Şeyhî, G 2/6 s. 98)
[24]Konu ile ilgili diğer beyitler: (Şeyhî, G 67/4 s. 163) (Hayretî, Msd.5, s.78) (Hayâlî, G 235/3 s. 170)(Ş. Yahyâ, G 130/5 s.155) (Ş. Yahyâ, G 200/5 s.225) (Nef'î, K 40/38 s. 179) (Necâtî, G 291 /8 s.281)

sıkıntılar âh etmeye sebep olur. Bir kez âh etmeye karşılık feleğin karşılığı bin cefa olmuştur. Âşık talihini andığı zaman âh ve şikayet eder:

Çarh bir âh eylesem bin cevrederdi cânıma
Bin su'âl etsem nücûma biri vermezdi cevâb (Nef'î, K 61/36 s. 254)

Geh dehr-i dûn elinden iderdüm şikâyeti
Geh tâli'ümi yâd idüp eylerdüm âh u zâr (Hayretî, K.14/2, s.30)

Divan şiirinde şairin zaman karşısındaki tutumu olumsuzdur. Rûzigâr elinden daima şikayetçidir. Rûzigâr onun ümidini kırmış, değerlerini bilmemiş, ona eziyet etmiştir. Felek onun muradı doğrultusunda dönmemiştir (Pala, 2003, s. 394):

Ben belâ küncinde kaldum derd ile bîmâr u zâr
Âh elünden ey cefâsı çok vefâsuz rûzgâr (Hayretî, Müsd.6, s.80)

Âhın mavi dumanının gökyüzüne ulaşmasının sebebi vefasız talihin aşığa yaptığı eziyet ve zulümdür. Talihin elinden bunca eziyeti gören âşık ağlayıp âh eder:

Baña çok cevr itdügüñ'çün ey sipihr-i bî-vefâ
Âhumuñ dûd-ı kebûdı uydı ulaşdı saña (Bâkî, G 15/1 s. 79)

Bencileyin figânlar idüp devr elinden âh
Döker hemîşe dîdelerinden dolâb âb (Hayretî, K.10/12, s.30)

Divan şairlerinde felekten şikâyet söz konusudur. Felek şairde huzur ve karar bırakmaz. Fuzûlî ise âhı ile feleği bir hâlden başka bir hâle koymayı düşünür (Çakıroğlu, 2013, s. 1972):

Beni kararım ile koymaz olduñ ey gerdûn
Yeridir âhım ile versem inkilâb saña (Fuzûlî, G 18/5 s.139)

Şair feleğe seslenerek onun misafiri olduğunu, ev sahibinin misafire saygıda

(Fuzûlî, G 260/5 s.258) (Hayretî, K.21/23, s.62)

kusur etmediği gibi kendisine hürmette bulunmasını söyler. Felek öyle cevretmiştir ki aşığın bağrını kan doldurmuş ve aşığa her dem âh ettirmiştir:

Kan edip bağrım işim âh etme her dem ey felek
Hürmetim tut-bir iki gün kim seniñ mihmânınım (Fuzûlî, G 181/8 s.219)

Göklere çıkan âhımın ateşinin alevi değildir. Ben bahtımın yıldızına cilalı (parlak) bir kılıç çektim:

'Alev-i âteş-i âhum degül eflâke çıkan
Ahter-i bahtuma bir tîg-i musaykal çekdüm (Bâkî, G 327/3 s. 219)

Bu kıvılcımla dolu âhımı, bahtımın yıldızıyla savaştırmak için altın işlemeli bir kılıç yaptım:

Ceng itmege sitâre-i bahtumla eyledüm
Bu âh-ı pür-şirârumı bir tîg-i zer-nişân (Bâkî, G 362/4 s. 235)

Ey felek! Beni kararımla (rahat) bırakmadın. Âhımla seni bir başka hâle döndürsem yeridir:

Beni kararım ile koymaz olduñ ey gerdûn
Yeridir âhım ile versem inkilâb saña (Fuzûlî, G 18/5 s.139)

Benim canımı yakıp âhımın şimşeğiyle dünyayı yaktırma. Ey Gökyüzü (Felek)! Parlak güneşin sana lazım değil midir?

Yandırıp cânım cihan-sûz etme berk-i âhımı
Âs-mân hûr-şîd-i rahşânıñ gerekmez mi saña (Fuzûlî, G 19/5 s. 139)

3.3.13. Cefa

Sevgilinin cefası aşığın âh sebeplerindendir[25]. Gece gündüz âh eden aşığa bunca

[25] Konu ile ilgili diğer beyitler: (Fuzûlî, G 226/3 s.241) (Ş. Yahyâ, G 275/1 s.300) (Şeyhî, G 1/7 s. 97)

cefanın günah olduğu belirtilir:

Ol kişi kim işi güç anuñ dün gün âh ola
Kılma dahı cefâ aña kim ol günâh ola (Ahmedî, G 4/1 s.218)

Ahmed'e orantısız zulmetme ki âhın gökte engeli yoktur:

Zulmi oransız etme Ahmed'e kim
Tîr-i âhın felekde hâ'ili yok (Ahmed Paşa, G.147/5, s.216)

Çok lutfeyle kullarına çok eziyet etme! Sultanım! Zulm etme sonra kulların âh eylemesinler!

Lutf eyle ineñ kullarına cevri çog itme
Âh eylemesün kimseye zulm eyleme şâhum (Bâkî, G 321/3 s. 217)

3.3.14. Ayrılık

Divan şiirinde sevgili aşığa merhamet etmez, cevreder. Merhametsiz sevgiliden ayrılık aşığın âh etmesine sebep olur[26]. Ayrılık sebebi ile çıkan âhın ateşi ise Süreyya yıldızının üstüne çıkar. Feleğin aynasını tozlandıran da âhın dumanıdır:

Bî-dilim dil-satândan ayrıldım
Âh k'ârâm-ı cândan ayrıldım (Ahmed Paşa, G.198/1, s.250)

Vakt oldı Ahmedî'ye ki bir rahm idesin
Senden ırah işi niçe zârı vü âh ola (Ahmedî, G 4/7 s.218)

(Nedîm, G 22/3 s. 264) (Hayretî, G.270/3, s.299) (Hayretî, G.292/1, s.312)

[26]Konu ile ilgili diğer beyitler: (Ahmedî, G 615/9 s.560) (Ahmed Paşa, G.128/2, s.204) (Hayretî, G.367/5, s.361) (Ahmedî, G 226/1 s.362) (Ahmedî, G 583/7 s.545)(Necâtî, G 266/1 s.270) (Necâtî, G 636/ 4 s.435) (Ş. Yahyâ, G 142/1 s.167) (Ş. Yahyâ, G 306/5 s.331) (Şeyhî, G 189/2 s. 285)(Necâtî, G 26/ 1 s. 162) (Necâtî, G 453/1 s. 352) (Necâtî, G 517/1 s.380) (Hayâlî, G 553/1 s. 281) (Hayretî, Trcb.2/IV/5, s.73) (Hayretî, G.383/1, s.371) (Hayretî, G.128/4, s.214) (Hayretî, G.423/2, s.396) (Nâilî, K 28/1 s.150)(Nâilî, G 96/3 s.276) (Nâilî, G 231/1 s.366) (Ş. Gâlib, G 102/2 s.597) (Ş. Gâlib, G 110/4 s.605) (Ş. Gâlib, G 250/5 s.760)

Olalı hicrân ile sen mâh-peykerden ırağ
Âh ü efgân oldu işim işidenlerden ırağ (Necâtî, G 267/1 s.270)

Şair; aşığı bülbüle, sevgiliyi de güle teşbih ederek can bülbülünün gül-i handandan ayrıldığı için âh ettiğini söyler:

Ey Hayretî cân bülbüli arturdı âh u gulguli
Vâ hasretâ ben bir gül-i handândan ayrıldum meded (Hayretî, G.40/5, s.160)

Âşık sevgiliyi gördüğü zaman o kadar ki yeryüzü deniz olur. Sevgiliden ayrıldığı zaman ise bir âh eder ki bu ahtan yeryüzü ve gökyüzü titrer. Bir başka beyitte ise yeryüzü ve gökyüzü ayrılık ateşinin kıvılcımları ile yanar. Ayrılık sebebi ile âh edip ağladığı zaman ise yeryüzünde tufan kopar:

Hayâlî görsem ol yârı yaşımdan bahr olur âlem
Eğer hecrinde âh etsem zemîn ü âsumân titrer (Hayâlî G 158/5 s.143)

Aşığın ciğeri ayrılık ateşine mum gibi yanar. Ciğerin siyah rengi alında âhın dumanı sebebi iledir:

Niçe firâk odına şem' bigi yana ciger
Niçe dütünine bu âhumuñ boyana ciger (Ahmedî, G 245/1 s.377)

Âşık sevgilisinden ayrılık yüzünden hasta olmuştur. Ayrılı zamanı gece gündüz âh eder. Bu derde çare de yine sevgili olduğundan sevgiliden ilaç istemektedir:

Dil-hastayam tapuñdan ırah derdüme kıl em
Cevr ü cefâ-y-ıla niçe âh u figan kılam (Ahmedî, G 439/1 s.474)

Tâbe-key nâleden olmuş dili yârün muğber
Dem-i hicrin rûz u şeb âh ile vâh itmeyelüm (Nâbî, G 500/4 s. 839)

Firâkın ateşinde aşığın işi âh etmektir. Bu psikolojik hal içinde aşığın gözyaşları denizlere, âhı ise göklere erer. Âhın dumanı ve buharı gökleri boyar. Bu âhın dumanını

görenler ise şunu söyler: “Bu apaçık bir dumandır.”:

Niçe ki ayrulıguñuñ odında inleyem
‘Ummâna yaşı irgürürem çarha âhı ben (Ahmedî, G 482/5 s.496)

Firâkuñ odında benüm âhumı
Gören dir ki hâzâ dühânüñ mübîn (Ahmedî, G 487/3 s.498)

Âşık fırkat gecesine düştüğü zaman âh eder ve bu âh göklere kadar yükselir. Firak acısıyla edilen âh sadece gökleri karartmaz aynı zamanda gönül aynasını da siyaha boyar:

Fürkat şebine düşmüşüm ey mâh esirge
Çıktı felege âh-ı seher-gâh esirge (Necâtî, G 517/1 s.380)

Firâkuñda gönül âyînesini
Karardur Ahmedînüñ her gice_âhı (Ahmedî, G 666/9 s.586)

Eğer âşığı sevgiliden ayrılık öldürürse aşığın mezarındaki toprak âh yeli ile kum fırtınası şeklinde sevgilinin köyünde kıyamete kadar gezinecektir:

Fürkat öldürse beni âhım yeliyle haşre dek
Gird-i bâd olup ser-i kûyun dolanır hâkimiz (Hayâlî, G 190/2 s. 154)

Sevgiliden ayrılık nedeni ile gönül öyle bir âh eder ki âhın ateşi taşları bile kan ağlatır. Bu durum karşısında gökte melekler yerde de yaratılmışların hepsi aşığa acır:

Âteş-i âhım ile taşlara kan aglatırım
Yâd-ı hicrânın eger bu dil-i pür-sûza gele (Ahmed Paşa, G.288/3, s.310)

Hecründe kaçan âh idüben göz yaşı döksem
Acır bana göklerde melek yirde halâyık (Hayretî, G.191/3, s.252)

Âşık sevgilinin dudağına susamış ve hasret âhı çekmektedir. Sevgiliden ayrılık

gecesinin kıyamet gününden hiçbir farkı yoktur:

Yanup yakılmadan leb-teşneligden âh-ı hasretden
Şeb-i hicrânun aslâ farkı yok rûz-ı kıyâmetle (Nâbî, G 769/3 s. 1037)

Aşkını pinhân kılan âşık ayrılık vakti gelince dayanamayıp âh eder ve aşkını rûşen kılar. Bu sebepten ayıplanmamayı ister:

‘Aşkuñı saklar idüm sînede ammâ şimdi
Âh idersem beni ‘ayb eyleme fürkat demidür (Bâkî, G 81/4 s. 110)

Hayretî’nin “Terci'-i Bend Ender Şikayet-i Mehcûrî vü Dûrî” başlıklı terci-i bendi isminden de anlaşılacağı üzere ayrılıktan şikayet ve ayrılık sebebi ile ettiği ahlar üzerinedir. Terci-i bendin beşinci bendi de zaten “ne müşkîl âh” rediflidir. Bilindiği gibi terci-i bendlerde vasıta beyti aynen tekrar eder. Bu şiirin de vasıta beyti “Hicrân iline saldı beni rûzgâr âh/ Ey göz kan ağla ey gönül eyle hezâr âh” şeklinde tekrar eder. Şiirde “veda, mehcûr, dûr, cüdâ, hicrân” gibi kelimeler ayrılık acısını yoğun şekilde vermek için çok kullanılmıştır. Âşık ne kadar da sevgilini eşiğini terk etmese felek, zaman onu ayrılık iline salmıştır. Bu yüzden gözlerinden kanlı gözyaşı döküp ağlar. Sevgiline aşkı o kadar büyüktür ki dünyayı sevgilisi ile görür. Artık ayrılık imtihanı başa gelmiştir. Ayrılık aşığa çok zor gelmektedir. Bu ayrılık sadece sevgiliden değil gurbete çıkıldığı zaman vatan hasreti de âh ettirir:

Terk itmez idüm işigüni lîk korkaram
Od ura şehre âh-ı sehergâh el-vedâ' (Hayretî, Trcb. 2/I/ s.71)

İki gözüm cihânı senünle görürken âh
Cânum gibi iki gözüm oldun mı nâ-bedîd (Hayretî, Trcb. 2/IV/ s.73)

'Azmüm reh-i firâkadur illâ ne müşkil âh
Derdâ vü hasretâ vü dirîğâ ne müşkil âh (Hayretî, Trcb. 2/V s.73)

Sen gül-'izâr-ı gonca-dehenden cüdâ bana
Rahm itdi didi bülbül-i gûyâ ne müşkil âh (Hayretî, Trcb.2/V s.73)

Âsân gelür mahabbet egerçi bana bu gün
Hicrân olıcak arada ferdâ ne müşkil âh (Hayretî, Trcb.2/V s.73)

Derd ü belâ vü gam ola yârân Hayretî
Ağyâr sana yâr ola derdâ ne müşkil âh (Hayretî, Trcb.2/V s.73)

Âh eyle ey gönül demidür kan akıt gözüm
İns ü melek kamu diye hayfâ ne müşkil âh (Hayretî, Trcb.2/V s.73)

Gider oldum âsitânundan çü hânum el-vedâ'
Yazar eflâk üzre âhumdan duhânum el-vedâ'
Çağlayupdur dem-be-dem eşk-i revânum el-vedâ'
El-vedâ' şimden girü rûh-ı revânum el-vedâ' (Hayretî, Mrb. 21/I s.106)

Seni gemiye binip giderken görünce âh edip ey padişahım kullarının hâline bir bak dedim:

Gördüm gemiye bindi gider âh edip dedim
Hâline kulların nazar et pâdişâcıgım (Ahmed Paşa, G.197/6, s.250)

Bu mavi renkli çardağın (gökyüzünün) her gece ud (güzel koku) olması (ile tütülenmesi), ayrılık ateşinden âhımın dumanıyladır:

Hicrân odında dütüni-y-iledür âhumuñ
Her gice ‘ûd oldugı bu nîl-gûn revâk (Ahmedî, G 343/3 s.426)

Ayrılığının dikeninde hâlimi görüp âlem bağının bülbülleri, bana öykünüp âh ve inlememi aldılar:

Hâr-ı hecrüñde görüp hâlüm baña öyküdiler
Bülbülân-ı bâg-ı ‘âlem âh u zârum aldılar (Bâkî, G 178/2 s. 154)

Âhımın topuyla gözyaşı ordum sonunda ayrılık kalesini temelinden söküp (yıkıp) keder askerini kıracak (zaptedecek):

Tûp-ı âhumla ider hayl-i sirişküm ‘âkıbet
Kal’a-i hicrânı kal’ u leşger-i endûhı kam‘ (Bâkî, G 225/4 s. 175)

Ayrılık günleri gözüme karanlık gece gibi görünür. Bütün ufuklar baştan başa âhımın dumanıyla doldu:

Şeb-i târîk görinür gözüme rûz-ı firâk
Dûd-ı âhumla meger toldı ser-â-ser âfâk (Bâkî, G 232/1 s. 179)

3.3.15. Gam

Divân şairi ve âşık daima gamlıdır[27]. Bu gam vuslata erememenin verdiği ızdırap olup sınırı yoktur. Gam ile âşık hiç ayrılmayan bir dost gibidir. Âşık bu gamdan dolayı devamlı âh etmektedir (Peküz, 2012, s. 147):

Bunca yıldır ki gamında ederim âh ü figân
Nola gülmedim ise şimdi gülem gibi gelir (Ahmed Paşa, G.57/3, s.160)

Şair gamdan dolayısıyla neler çektiğinden şikayet etmektedir. Bu gam nedeni ile gece gündüz âh etmekte, ağlayıp inlemektedir:

Aman şevketlü hünkârım bu gamla biz neler çekdik
Gece gündüz işimiz nâle vü âh u figân oldu (Nedîm, TB 1 s. 208)

Gamımın kıssalarını yazarken âhımdan kalemlerin yandığını ıslak mektuptan sor:

Gussamın kıssaların yazar iken âhımdan
Hâmeler yandıgını nâme-i terden sorasın (Ahmed Paşa, G.242/2, s.279)

Senin gamın ne zaman cana sırdaş olursa gözyaşım âhım ve inlememle arkadaş olur:

[27] Konu ile ilgili diğer beyitler: (Bâkî, G 112/1 s. 124) (Fuzûlî, G 301/7 s.279) (Hayretî, G.178/10, s.244) (Ahmed Paşa, G.242/2, s.279) (Bâkî, G 237/1 s. 182) (Nâilî, G 256/2 s.383) (Ş. Gâlib, G 56/ s.545) (Ş. Gâlib, G 187/10 s.689) (Ş. Gâlib, G 204/4 s.708)

Ne dem kim gamuñ câna hem-râz olur
Yaşum âh u nâlemle dem-sâz olur (Bâkî, G 112/1 s. 124)

Senin gamındayken inleme, feryat ve âhın davulun(u çalmaya)/sırasını beklemeye güç yok. Çimenilkte çılgın bülbül şimdi başka mehterdir:

Gamuñdan nevbet-i âh u figân u zâra kudret yok
Çemende bülbül-i şûrîde şimdi başka mehterdür (Bâkî, G 149/2 s. 142)

3.3.16. Rakîb

Aşığın ömrü rakibi düşünmekle geçip âh ettiği halde Kirâme'n- Kâtibîn ömrünün ebter yazmıştır. Ebter ilk manası ile kuyruğu kesik hayvan demektir. Mecazen zürriyetsizlik ve faydasız, boş anlamına gelir. Kirâme'n- Kâtibîn aşığın ömrünün faydasız, boş geçtiğini yazmıştır:

Âh kim fikr-i rakîb ile geçer bâzârımız
Hayf k'ol ömrü Kirâm-en-Kâtibin ebter yazar (Ahmed Paşa, G.66/5, s.166)

Divan şiirinde rakibin benzetildiği unsurlardan biri de köpektir. Köpek rakip sevgiliyi yalnız bırakmadığı karşısına geçip oturduğu için âşık âh eder:

Rakîb yanını tenhâ komaz ol âhûnuñ
Geçer hemân oturur karşusında âh o köpek (Bâkî, G 265/4 s. 193)

Pîşindedür rakîbi dâyim kesilmedi âh
Cândan beden gibi lîk âvâreler cüdâdur (Hayretî, G.109/2, s.203)

Rakîbe yüz virürsin ey yüzi gül
Dirîğâ âh bî-hâr olmadun sen (Hayretî, G.359/4, s.356)

3.3.17. Zulüm

Divân şiirinde sevgili çok gaddardır. Âşığa sürekli zulmeder, onunla ilgilenmez, görmezden gelir. Başkalarıyla oturur, eğlenir fakat âşıktan bir bakısı esirger. Âşığa karsı

gönlü tas kesilmiştir. Âşığa vuslatı hiçbir zaman yasatmaz. Merhametsizdir. Âşığın ağlamasından zevk alır. Âşığın âh u feryadı onun umurunda bile değildir, onları duymazdan gelir (Peküz, 2012, s. 147):

Zulmi oransız etme Ahmed'e kim
Tîr-i âhın felekde hâ'ili yok (Ahmed Paşa, G.131/2 s.216)

Âh kim yâr işitmez ahımızı
Göge çıkardık âh u vâhımızı (Ahmed Paşa, G.298/1, s.316)

Ahmed'i kor salınır ol şâh-ı gül bin hâr ile
Gözlemez âh ol cefâ-engiz bir hâtır dahi (Ahmed Paşa, G.323/6, s.332)

Esdürmeyeydi sarsar-ı âhum cefâ-yı yâr
Mir'ât-ı hüsni olmaz idi böyle pür-gubâr (Bâkî, G 111/4 s. 124)

Âşık sevgiliden gelen zulüm ve eziyetlere karşı âh etmemesi gerekir. Divan şiirine göre sevgilinin aşığa cevri özü itibari ile eziyet değil ihsandır, çünkü bu sayede sevgili aşığa iltifat eder:

Cevrden âh etme ey âşık ki ayn-i lutftur
Dôst esbâb-ı kemâl-i hüsne noksân istemez (Fuzûlî, G 115/4 s.186)

3.3.18. Gönlü Yumuşatma

Gece ertesi gönlün bana yumuşasın diye âh derim. Rüzgâr ne şekilde yumşatacak o sert kayayı (mermer):

Âh iderem irte gice ki_ımşana göñlüñ baña
Nicesi ımşada bâd ol serd seng-i hâreyi (Ahmedî, G 659/3 s.582)

Eğer âhım senin gönlünü yumuşatamazsa şaşılır mı? Bir kimse şiddetli nefesle taşı mum edebilir mi?

Ne ‘ aceb âhum eger gönlüñi ımşatmaz-ısa
İde mi mûm dem-i serd-ile kimse sengi (Ahmedî, G 683/5 s594)

Sevgilinin katı gönlünü yumuşatalım. Demir eriten âha başlayalım:

Dil-i saht-ı nigârı nerm idelüm
Âh-ı âhen-güdâza başlayalum (Bâkî, G 340/3 s. 225)

Şiddetli rüzgâr mermeri yumuşatır. Ben de âh ile inelerim ki gönlün bana merhamet etsin:

Kıluram âh-ıla nâle ki gönlün rahm ide baña
Kim ola bâd-ı serd-ile kim ide nerm hârâyı (Ahmedî, G 642/2 s.573)

3.3.19. Diğerleri

Yine can bülbülünün âhı ve inlemesinin nedeni eyvah ki onun güllerine diken yaklaştı:

Yine cân bülbülinüñ eyledügi nâle vü âh
Bu ki kurb oldı anuñ güllerine hâr dirîg (Ahmedî, G Z9/4 s. 623)

Çimenlikte goncanın yastığı dikenin kenarı oldu. Seher kuşu âh edip inlerse şaşılır mı?

Oldı çemende bâliş-i gonca kenâr-ı hâr
Mürg-i seher iderse n’ola âh u nâleler (Bâkî, G 103/5 s. 120)

Nâbî âhın sebepleri arasına şarabı da koyar. Şarap hasreti ile çekilen ahlar gökyüzünü inletir. Fakir, güçsüz ve mazlumun âhı çabucak tuttuğu boş olan kadehin âhı da tez olacaktır:

Hasret-i bâdeyle âhum çerhi inletse n’ola
Tîz olur elbette feryâdı tehî peymânenün (Nâbî, G 424/2 s. 780)

Vasl yâdiyle göñül söndürme âhım âteşin
Külbe-i târımdan ikrâh etmesin hicran gamı (Fuzûlî, G 285/6 s.270)

İtmekde şevk-i vasl ile âh ü figânları
Gûş-ı memerr-i leşker-i âh ü figân (Nâbî, G 584/5 s. 901)

Dâğ-ı siyâhımı görüp âh etti ehl-i derd
Pervâzı şâhbâzları zâğa saldılar(Hayâlî G 112/2 s. 127)

Faziletliler yerin dibine geçse yeridir. Âh ki makam mansıp denizdeki çerçöp gibi üsttedir:

Yire geçse yiridür ehl-i fazîlet çünki âh
'İzz ü câhuñ hâr u has deryâ-misâl üstindedür (Bâkî, G 165/5 s. 150)

Nef'î İlyas Paşa methiyesinde âhın sebepleri arasına şikayeti koyar. Memduhun zamanını hamd ederek över. Çünkü onun zamanında şekvadan kaynaklanan âhın eli feleğin elbisesinin yakasını bırakmıştır:

Bihamdillâh zamanında be-kavl-i Sabrî-i şâkir
Girîbân-ı felek mehcûr-ı dest-i âh-ı şekvâdır (Nef'î, K 48/32 s. 205)

Sevgilinin benini süveyda şeklinde görünce anberin gönlünün âhı tütsü gibi yandı:

Hâlin görünce şekl-i süveydâda dilberin
Âh-ı derûnu micmere-sûz oldu anberin (Nâilî, KIT 11 s.478)

Ey gönül! Beninin sevdasıyla âh ettin. Can burnuna anber kokusunu getirdin:

Hâli sevdâsıyla âh itdüñ dilâ
Cân meşâmın 'anber-âlûd eyledüñ (Bâkî, G 263/2 s. 192)

Hâl-i ruhınun bendesin diyü o mâhun
Ahum işidüp dâmen-i keyvâna sarılmış (Ş. Yahyâ, G 162/3 s.187)

Ey sultan (sevgili)! Şirin (tatlı) dudağından benim kıssamı işitenler âh edip, Leyla ile Mecnun kıssasını yaktılar:

Husrevâ şîrîn lebinden işidenler kıssamı
Âh edip Leylî vü Mecnûn dâsitânın yaktılar (Ahmed Paşa, G.35/3, s.147)

Bülbülün inleyişini işitip ah etmemin nedeni iki gönül ehli birlikte yakarırsa (cemaat oluşturursa) iyidir:

Bülbül figânın işidip âh ettigim bu kim
Bir demde hôşdur etse iki ehl-i dil niyâz (Ahmed Paşa, G.118/2, s.198)

İşitdi çünki sözüm ol gül-i hadîka-i nâz
Derûn-ı sîneden âh eyleyüp çü bülbül-i zâr (Nedîm, K 7/18 s. 45)

3.4. Âhın Etkileri

Âhın etkileri dört başlıkta incelenmiştir. Birinci bölümde âhın gökyüzüne etkileri ele alınmıştır. Âh göğe yükseldikten sonra birçok yönden göğe etki eder. Göğü yakıp siyaha veya meviye boyamasından yıldızlar ve güneşe kadar geniş bir etki alanı vardır. İkinci bölümde âhın sevgiliye olan olumlu olumsuz etkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise âhın yeryüzüne ve içindekilere etkileri ele alınmıştır. Son bölümde ise âhın bazı nadir görülen etkileri maddeler halinde tanık beyitlerle sıralanmıştır.

3.4.1. Gökyüzüne Etkisi

Âhın önemli özelliklerinden bir gönülden ateşli şekilde çıktıktan sonra göklere yükselmesidir. Gölere yükselen âh etkisini de gösterir[28]. Nedîm'e göre âh gökyüzüne daima muttasıldır. Sevgiliden ayrılık başa gam ve sıkıntı getirmiştir. Ağlayıp inleyen gönül sevgilinin saçına bağlı gitmiştir. Bu şekilde giden sevgili aşığı hasret ile

[28] Konu ile ilgili diğer beyitler: (Fuzûlî, G 264/1 s.259) (Hayâlî G 158/5 s.143) (Hayretî, G.87/3, s.190) (Hayretî, G.339/3, s.343) (Fuzûlî, R 30 s.320)

bırakmıştır:

Çarha peyveste edüp âh ile efgânı bile
Firkatin başa getirdi gam u hicrânı bile
Bend-i zülfünde götürdün dil-i nâlânı bile
Gitdin ammâ ki kodun hasret ile cânı bile
İstemem sensiz olan sohbet-i yârânı bile (Nedîm, Tah. 8/1 s. 221)

Gönülden dert ile çıkan âhın etkisi gökyüzüne ulaşır. Aşığın gönlünden çıkıp göklere yükselen âh felekleri deler ve yakar. Talih ve hatta ışıklar saçan aydınlık güneş bile tersine dönmüştür. Sevgiliden ayrılık nedeni ile edilen ahlardan yeryüzü ve gökyüzü titrer:

Rûz-ı keyfiyyet-i firkat ne musîbet günsün
Gerd-i âlâm u gamım sâha-i arşa konsun
Şem‘-i meh-tâb dem-i tâb-ı dilimden sönsün
Sîneden derd ile bir âh edeyim kim dönsün
Aksine çarh-ı felek mihr-i dırahşânı bile (Nedîm, Tah. 8/3 s. 222)

Sevgilinin mavi gözleri merhametsizlik ettiğinden aşığın âhı göklere çıkar. Hasret ile gökyüzüne çıkan bu ahlar göğün yüzünü felaketin yazı tahtası haline getirir:

Kebûd çeşmi bî-rahm etdi nigâhın
Âşıkların göğe çıkardı âhın
Sordum gerdeninden zülf-i siyâhın
Bir cevâb vermedi akdan karadan (Nedîm, Koşma 1/2 s. 251)

Aşığın bir demede göklere çıkan âhının etkilerinden biri de gökyüzünün süsü olması ve ulaştığı yere rengini vermesidir. Âhın çoğunlukla siyah bazen mavi rengini vermesi bazen dumanı ile bazen de sadece âh ile zikredilir[29]. Gökyüzünün zineti yani süsü yerde kalmayıp göklere çıkan aşığın bu âhlardır. Her an yapılan bu ahlar gökyüzünü siyah renge boyar:

[29] Konu ile ilgili diğer beyitler: (Ş. Yahyâ, G 24/5 s.49) (Ş. Yahyâ, G 81/4 s. 106)(Nef'î, K 53/36 s. 229) (Nef'î, Müfret 12 s. 354) (Necâtî, G 68/5 s.181) (Hayretî, G.38/2, s.159)

Perveriş-yâb oldugıçün dûdmân-ı aşkda
Âh-ı Nâbî yirde kalmaz zînet-i eflâk olur (Nâbî, G 228/5 s. 631)

Dem-be-dem hasret ile âh iderek
Kubbe-i âlemi siyâh iderek (Nâbî, Mes 7/160 s. 407)

Bir demde çıktı göklere âh-ı cihân-güdâz
Bir demde eyledi sefer-i bahr ü ber yaşım (Necâtî, G 373/7 s.316)

Gökyüzün siyah renkte olması hüsn-i ta'lil sanatı ile âhın dumanına bağlanır. Kanlı gözyaşları ise yeryüzünün bütün memletlerinin sele verir veya kana gark eder:

Ger âh kılam karara dütünden gögüñ yüzi
Ger aglayam yaşum-ıla yir kana gark ola (Ahmedî, G 3/4 s.218)

Ger aglayam memâlik-i dünyâyı seyl ala
Ger âh idem felekleri cümle dütün duta (Ahmedî, G 30/2 s.231)

Her gece yüreğim âh ile göğü karartır. Her nerede ateş varsa şüphesiz dumanı da vardır:

Her gice yüregüm gögi karardur âh-ıla
Her n'irede ki od ola lâ-büd duhânı var (Ahmedî, G 161/5 s.313)

Ahmedî ayrılığının ateşinden dolayı âh edince dumanıyla gök aynasını paslandırır:

Dutar duhân-ıla felek âyînesini jeng
Niçe ki Ahmedî ide hicrüñ odından âh (Ahmedî, G 583/7 s.545)

Gözümün yaşı sel döktüğü için yeryüzü kana (kırmızıya) boyandı. Âh ettiğim için dumanından gökyüzü göğe (gök renge/maviye) boyandı:

Kana boyandı yir çü gözüm yaşı dökdi seyl
Göge boyandı çarh duhânı çün itdüm âh (Ahmedî, G 600/4 s.552)

Benüm firâk-nâmemi her kişi ki_işide
Âhı boyaya gökleri dûd u buhâr-ıla (Ahmedî, G 615/9 s.560)

Gökyüzü maviye boyanmadan âhım gökyüzünü boyadı. O mumun coşkusuyla daha pervâne yanmadan ben yandım:

Âhum göge boyandı göge gök boyanmadın
Yandum o şem' şevkine pervâne yanmadın (Bâkî, G 397/1 s. 249)

Göklerde gören gice sanur kâh-keşândur
Âhum dûtüni günbed-i devvâre sarıldı (Bâkî, G 535/4 s. 308)

Mazlumun feryat eli, devrin eteğini tuttu. Gönül âhının dumanı feleğin aynasını tozlandırdı:

Tuttu dest-i nâle-i mazlûm devrân dâmenin
Saldı dûd-i âh-i dil âyine-i çerhe gubâr (Fuzûlî, K 11/20 s. 52)

Gökyüzüne ateşler saçarak çıkan âhın gündüz güneşe ve gece yıldızlara etki etmemesi düşünülemez. Âh o kadar şiddetli hararetle göğe yükselir ki güneşi bile yakar, titretir. Aslında geceleri gökyüzünde görülen yıldız değil âhın kıvılcımlarıdır[30]. "Her lâhza gökyüzünün yolunu tutan, göklere yükselen âhı güneşin harmanına alev alev ateş vurur. Güneşin ışıklarına âhın alevleri destek olur." (Çakıroğlu, 2013, s. 1973):

Hur-şîd hırmenine urar şu'le şu'le od
Âhım ki lâhza lâhza reh-i âsmân tutar (Fuzûlî, G 72/5 s.166)

Sevgilinin alnı ve yanağının gamı neticesinde çıkan aşığın âhı, güneş ve ayı sonbahar yaprağı gibi tir tir titretmiştir:

[30] Konu ile ilgili diğer beyitler: (Bâkî, G 272/2 s. 195) (Hayâlî, G 386/3 s. 223) (Ahmed Paşa, G.88/5, s.182) (Necâtî, G 378/3 s.319) (Hayâlî, G 404/3 s. 229)(Ahmed Paşa, Kt.38/12, s.387) (Fuzûlî, G 267/3 s.261) (Fuzûlî, G 87/3 s.173) (Fuzûlî, G 227/2 s.241) (Hayretî, K.9/8, s.22)

Alnun ruhun gamında mihr ile mâhı âhum
Berg-i hazân misâli ditretdi yine tir tir (Hayretî, G.119/4, s.209)

Divan şiirinde aşığın vücudu acıdan dolayı iki büklüm olmuştur. Şair vücudunun iki büklüm olmasını kurulmuş bir yaya benzetir. Mihnet okuna peykanı geçirilmiş gam yayı da kurulmuştur. Aşığın âhı da güneşe kadar ulaşmıştır:

Büküldü kaddim âhım yetti hur-şîde sakın ey meh
Ki mihnet okunu peykanladım gam yayını kurdum (Fuzûlî, G 190/2 s.223)

Gökyüzünün kandili olan güneşi ve ayı yakan âhı olduğu gibi âhın kıvılcımları da yıldızlardır. Gökyüzüne ay, âhın havası ile yükselip yapışmıştır:

Mihr kandîlin felekte nâr-ı âhımdır yakan
Mâha kevkebler nişân eden şirârımdır benim (Hayâlî, G 370/3 s. 218)

Ahmet Paşa gönlünü tütsü yakılan kap micmere benzetir. Seher vaktinde edilen ahlar her gece arş kandilini yakmaktadır. Âh gökte kandili yakarken yeryüzünde de mahbubun mahallesini ansızın yakar :

Hoş-dem ol Ahmed ki gönlüm micmerinden her gece
Arş kandilin yakar âh-ı seher-hîzin senin (Ahmed Paşa, G.163/5, s.226)

Korkarım kim mahalleni nâ-gâh
Odlara yaka âhım İbrâhim (Ahmed Paşa, G.191/4, s.248)

Âhın ateşi, bir taraftan güneşi ışıksız bir muma döndürürken bir taraftan gökyüzünü yakmasın diye yıldızlar ve ay göz kulak olur. Gökyüzü kubbesinin yakmak için âh değil âhın küçücük bir kıvılcımı bile yeterlidir:

Oldukça dilden âteş-i âhım zebâne-keş
Bir şem'-i bî-fürûga döner gûyîyâ güneş (Nef'î, G 60/1 s. 310)

Âteş-i âhım Hayâlî yakmaya çarhı deyu
Encüm ile mâh-ı nev oldu felekde göz kulağ (Hayâlî, G 239/5 s. 171)

Gökteki yıldızlar aslında ateşler saçan âhın kıvılcımlarıdır. Bu kıvılcımlar öyle çoktur ki her bir yıldız yüz binlerce kıvılcım yaklaşır:

Gökde her bir ahtere yüz bin şerâr eyler kırân
Kevkebe basdırdı çarhı âh-ı âteş-bârımız (Nef'î, G 47/2 s. 304)

Varmışız bir mâh-rû şevkiyle gayrı âleme
Dûd-ı âh-ı pür şererdir encüm-i eflâkimiz (Hayâlî, G 190/3 s.154)

Hasret gecesinde âh dumanının kıvılcımları yıldız ordusunu birbirine katar, dağıtır:

Şâm-ı hasretde şirâr-ı dûd-ı âhım baş çekip
Katdı encüm haylinin alayını alayına (Hayâlî G 503/2 s. 264)

Gökyüzü, Bâkî'nin gönlündeki aşk ateşinin dumanıyken güneş âh ateşinin bir kıvılcımıdır. Gökyüzündeki yıldızlar ise kıvılcımlı âhın dumanıdır:

Bâkî derûnum âteşinüñ dûdıdur felek
Mihr-i sipihr âhum odından şirâredür (Bâkî, G 92/6 s. 115)

Görinen encüm-i eflâk degüldür ey meh
Dûd-ı âh-ı şerer-âlûd-ı dil ü cânumdur (Bâkî, G 118/3 s. 127)

Gökyüzünde geceleyin görüneni, kayan yıldız sanma âşığın o âh kılıcının yarasıdır:

Şihâb sanma felekde giceyle zâhir olan
Mahabbet ehlinüñ ol tîg-i âhı yarasıdur (Bâkî, G 94/2 s. 116)

Feleğin tepesinde sönükleşen yıldız değildir, o âhımın mumuna kanadını yakan pervanedir:

Pervânedür ki yakdı perin şem'-i âhuma
Fark-ı felekde münhasif olmış kamer degül (Bâkî, G 290/3 s. 203)

Göklere çıkan âhımın ateşinin alevi değildir. Ben bahtımın yıldızına cilalı (parlak) bir kılıç çektim:

'Alev-i âteş-i âhum degül eflâke çıkan
Ahter-i bahtuma bir tîg-i musaykal çekdüm (Bâkî, G 327/3 s. 219)

Bu kıvılcımla dolu âhımı, bahtımın yıldızıyla savaştırmak için altın işlemeli bir kılıç yaptım:

Ceng itmege sitâre-i bahtumla eyledüm
Bu âh-ı pür-şirârumı bir tîg-i zer-nişân (Bâkî, G 362/4 s. 235)

Âhımın mavi dumanını kıvılcımlı görüp gökyüzü yıldızlarla süslenmiş sandılar:

Şerer-âlûde görüp dûd-ı kebûd-ı âhum
Sandılar gök yüzidür encûm ile olmış zeyn(Bâkî, G 378/3 s. 241)

Âh aşığın elindeki en büyük silah ve tehdit unsurudur. Bu nedenle silahını düşmanı olan bahtına, feleğe yani gökyüzüne karşı en iyi şekilde kullanmak ister[31]. Âhın asıl amacı ne zaman eziyet, zulüm görürse feleğe kinini tazeleyip onu harap etmektir:

Kasdım etmekdir harâb âh ile bünyâdın benim
Her sitem gördükce zîrâ çerhe kînim tâzedir (Nedîm, G 15/3 s. 261)

[31] Konu ile ilgili diğer beyitler: (Bâkî, G 15/3 s. 79) (Bâkî, G 17/4 s. 80) (Bâkî, G 246/1 s. 185) (Bâkî, G 283/1 s. 200) (Bâkî, G 468/4 s. 280) (Fuzûlî, G103/4 s.180)(Ş. Yahyâ, G 200/5 s.225)(Ş. Yahyâ, G 280/2 s.305) (Nef'î, G 8/2 s. 285) (Nef'î, K 61/36 s. 254) (Nef'î, K 53/10 s .227) (Nef'î, K 25/10 s.123) (Nef'î, G 83/2 s. 320) (Nâbî, G 321/1 s. 697)(Nâbî, G 424/2 s. 780) (Necâtî, G 369/1 s.314) (Hayâlî, G 596/1 s. 287) (Hayâlî, G 478/3 s. 255) (Hayretî, G.168/5, s.238) (Hayretî, G.274/4, s.302) (Hayâlî, G 518/1 s. 270) (Hayâlî, K 14/19 s. 48) (Nâilî, G 60/4 s.252) (Nâilî, G 112/1 s.286) (Nâilî, G 122/2 s.292)

Gökyüzü Hayâlî'nin ahından niyaz etmektedir. Bu yüzden gökyüzünde ay yerine şairin göğsündeki yarayı ay diye gezdirmektedir:

Çarh âhımdan niyâz edip Hayâlî sînemin
Meh yerine penbe-i dağ-ı nihânın gezdirir(Hayâlî G 60/5 s. 110)

Âhımın rüzgârı feleği havalar çıkardı. Hortum (kasırga) gibi okyanusa sarılır (okyanusa dolaşır):

Âhum yili çıkardı sipihri hevâlara
Mânend-i gird-bâd ki 'ummâne sarmaşur (Bâkî, G 47/6 s. 94)

Ey kaşı yay! Âhın okundan sakın! Eğer gök demir olsa âh oku felekleri deler geçer:

Sakın sakın ki ey kaşı yâ tîr-i âhdan
Ger gök demür olursa felekler deler geçer (Bâkî, G 62/3 s.101)

Âhımın rüzgârının darbesi feleği öyle sarsar ki Keyvan'ın kümbeti titrer ve âlem titremeye başlar:

Şöyle sarsar felegi sadme-i bâd-ı âhum
'Âleme lerze düşer günbed-i Keyvân ditrer (Bâkî, G 70/2 s. 104)

Ey felek! Beni kararımla (rahat) bırakmadın. Âhımla seni bir başka hâle döndürsem yeridir:

Beni kararım ile koymaz olduñ ey gerdûn
Yeridir âhım ile versem inkilâb saña (Fuzûlî, G 18/5 s.139)

Ayrılık gecesinde felek âhın yelinden korkmaktadır. Bu nedenle geceleri mum niyetine eteğine aydınlık ayı çeker.

Felek havf eyleyip âhım yelinden şâm-ı hecrinde
Çeker dâmânına her şeb çerâğın mâh-ı tâbânın (Hayâlî, G 302/2 s. 193)

Bâkî, gökyüzünün dönüşünü hüsn-i ta'lil ile âh rüzgârının tokadına bağlar. Ezelden vurulan bu tokat nedeni ile gökyüzü o günden bu güne değirmen gibi dönmektedir. Bir başka beyitte ise âhı rüzgârının çarpması ile felek sarsılır, âlem ve Zühal yıldızı titrer:

Hevâñ içre ezel bir sadme urdı sarsar-ı âhum
Döner dûlâb-ı çarh ol dem bu demdür âsiyâbâsâ (Bâkî, G 2/2 s. 73)

Şöyle sarsar felegi sadme-i bâd-ı âhum
'Âleme lerze düşer günbed-i Keyvân ditrer (Bâkî, G 70/2 s. 104)

Âsmân-ı mihrüñe âhum şirârıdur nücûm
Şu'le-i dâg-ı derûnum mâh-ı tâbân eyledüñ (Bâkî, G 272/2 s. 195)

Gökyüzü ve âh savaşında, gökyüzünün çelikten bir zırhı ve miğferi, âhın ise keskin ve ateşler saçan bir kılıcı vardır. Ateşler saçan âhın keskin kılıcı dürüstlüğü ile gökyüzünün çelik zırhını parça parça etmiştir:

Cevşen-i pûlâd-ı çarhı çâk çâk itdüm dahı
Âh-ı âteş-bârumuñ şemşîr-i bürrânı dürüst (Bâkî, G 22/4 s. 82)

Bakma çarh-ı ser-keşüñ ol migfer-i pûlâdına
Dilden âhum çekdügi şemşîr-i âteş-bârı gör (Bâkî, G 71/3 s. 105)

Âh okunun açtığı yaralarla âşık yedi kat gökyüzünü delik deşik etmiştir:

Zahm-ı hadeng-i âh ile deldüm şu deñlü kim
Kef-gîre döndi günbed-i heft âsmânı gör (Bâkî, G 77/6 s. 108)

Âhımın ateşinin kıvılcımlarıyla feleğin çelik tası, her gece bela meclisinde dönen altın işlemeli bir kadehtir:

Şirâr-ı nâr-ı âhumla sipihrüñ tâs-ı pûlâdı
Döner her şeb belâ bezminde câm-ı zer-nişânumdur (Bâkî, G 128/4 s. 132)

Ayın bu eyvan/köşk (gök) üzerinde kadeh kırmasının nedeni âhımın topunun sesinden yer ve göğün titremesidir:

Kamer câmı bu eyvan üzre dâ'im sındugı bu kim
Sadâ-yı tûp-ı âhumdan zemîn ü âsmân ditrer (Bâkî, G 139/3 s. 137)

Göklere erişen ahdan ve sonuçlarından felekler çok çok muzdariptir. Şair feleğin korkak gönlünün ahtan neler çektiğini bilir ve bu sebeple söz kılıcı ile âhın durmasını ister:

Âh dursun hele şemşîr-i zebân çeksem eger
Ne çeker ben bilirim hep dil-i tersân-ı felek (Nef'î, K 25/11 s.123)

Baña çok cevr itdügüñ'çün ey sipihr-i bî-vefâ
Âhumuñ dûd-ı kebûdı uydı ulaşdı saña (Bâkî, G 15/1 s. 79)

Ateşli olan âh bu özelliği itibari ile yeri göğü yakabilir[32]. Etekler yakan âh gökyüzüne erişir ve bulutlar sudan oluştuğu halde bulutların eteğini bile yakar. Gönlün başı bile ateşler yakan ahtan yanmıştır:

Âh-ı dâmen-sûzum irdi yakdı ebrün dâmenin
Yandı ammâ kim ser-i dil âh-ı âteş-bâr (Nâbî, Muamma 135)

Âşık derdinin sevgiliye âh ile ulaştırır. Ama aşığın korkusu gönlünden çıkan bu yakıcı âhın felekleri yakmasıdır:

Bildirirdim derdimi bir âhile cânâne hep
Korkarım sûz-ı derûnumdan felekler yana hep (Nef'î, G 12/1 s. 287)

[32] Konu ile ilgili diğer beyitler: (Fuzûlî, G125/1 s.191) (Fuzûlî, G 250/1 s. 252) (Fuzûlî, G 300/5 s.278) (Fuzûlî, R 47 s.324) (Fuzûlî, R 55 s.325) (Ş. Yahyâ, G 160/5 s.185)

Âhum odı feleğe irdi şirârından anun
Yer yer od oldı kamu 'asker-i 'Osmân bu gice (Hayretî, G.410/2, s.388)

Hayme komazdı yakardı kamu âhum odı lîk
Sepdi su âteşüme dîde-i giryân bu gice (Hayretî, G.410/3, s.388)

Âh tabiatı ve kaynağı itibari ile ateşli olduğu için gönülden çıkıp göklere yükselince gökyüzüne ateşler saçar. Her sabah gökyüzüne ahının ateşi düşer. Gündüzün aydınlık kaynağı bu âhtır. Geceleyin de etrafın karanlık olması âhın siyah renkli dumanı nedeni iledir:

Her sehergâh od düşer eflâke âhımdan benim
Her gece âlem dolar dûd-ı siyâhımdan benim (Şeyhî, G 126/1 s. 222

Yanağın zülfün için âh-ı cihân-tâbımdan
Her gece od saçılır göğe duhân ile bile (Şeyhî, G 161/3 s. 257)

Bu mavi renkli çardağın (gökyüzünün) her gece ud (güzel koku) olması (ile tütülenmesi), ayrılık ateşinden âhımın dumanıyladır:

Hicrân odında dütüni-y-iledür âhumuñ
Her gice ‘ûd oldugı bu nîl-gûn revâk (Ahmedî, G 343/3 s.426)

Âhımın kalemi, gönül ateşini yzarsa dokuz kat feleğin yaprakları tutuşur:

Kilk-i âhum yazarsa sûz-ı dili
Dutışur nûh sipihrün evrâkı (Bâkî, G 540/2 s. 310)

3.4.2. Sevgiliye Etkisi

Âhın ana sebebi aşk ve sevgilidir. Bu yüzden gönülden hasret ile çıkan âh sevgiliye de etki eder[33]. Aşığın âhı demirden ve taştan geçmektedir. Yani demire ve taşa

[33] Konu ile ilgili diğer beyitler: (Ahmedî, G 611/2 s.557) (Ahmedî, G 683/5 s594) (Ahmedî, G 199/6 s.343) (Ş. Yahyâ, G 397/5 s.425) (Necâtî, G 13/7 s. 156) (Hayretî, G.244/5, s.283) (Ahmedî, G 78/7 s.257) (Ş. Yahyâ,G 14/5 s.39) (Ş. Yahyâ, G 118/3 s.143)(Nâilî, G 248/4 s.378) (Nâilî, G 194/1 s.340)

bile etki ederken sevgiliye tesir edememektedir. Âşık bu durumdan şikayet eder. Sevgiliye bu durumu anlayabilmek için kalbinin taştan ve demirden daha sert olup olmadığını sorar. Sevgilinin demir gibi sert gönlü karşısında aşığın âhı da sert rüzgâr gibidir:

Seng ü âhenden geçer âhum sana itmez eser
Kalbün ey nâzük-beden taşdan demirden pek midür (Ş. Yahyâ, G 118/3 s.143)

Nice yumşada âhum göñlüñi kim
Ol âhendür ü bâd-ı serddür âh (Ahmedî, G 544/3 s.527)

Dil-i saht-ı nigârı nerm idelüm
Âh-ı âhen-güdâza başlayalum (Bâkî, G 340/3 s. 225)

Demir gönüllü isen ne olmuş? Beni söyletme. Ahmed'in âhından kork! Çünkü o sırça gibi demiri eritir:

N'ola âhen-dil isen Ahmed'in âhından usan
K'eridir sırça gibi âheni söyletme beni (Ahmed Paşa, G.307/5, s.322)

Şiddetli rüzgâr mermeri yumuşatır. Ben de âh ile inelerim ki gönlün bana merhamet etsin:

Kıluram âh-ıla nâle ki göñlün rahm ide baña
Kim ola bâd-ı serd-ile kim ide nerm hârâyı (Ahmedî, G 642/2 s.573)

Bazen de aşığın çektiği âh ü nâle aşığın istediği olumlu sonucu vermeyebilir. Aşığın âhı ve ağlayışları gönül mülkünün şahı sevgiliyi yürütmez. Sevgili buna karşın ağyarın yanına vararak aşırı derecede nazlanarak yürür. Olumsuz sonuçlardan biri de sevgilinin kapısının âh ve ağlayıp inleme ile feth olunmamasıdır:

Ol şâhı âh u nâle yürütmez belâ budur
Varur rakîb yanına idlâl ider yürür (Ş. Yahyâ, G 68/4 s.93)

(Nâilî, G 154/5 s.314) (Nâilî, Kıt. 11 s.478)

Kapısında nice kılam feryâd
Çünkü feth olmaz âh u zârımdan (Şeyhî, G 132/2 s. 228)

Şeyhî'nin bu âh u yaşı gönlü taşına anun
Şol dem ediser eser kim kalmaya benden eser (Şeyhî, G 54/5 s. 150)

Âh ile nâ'il-i vuslat olamasın ey dil
Öyle kâlâyı sana bâd-ı hevâ virmezler
Sen hemân dert-dırâz ol çemen-i ümmîde
Yâ virürler gül-i maksûdunı yâ virmezler (Nâbî, Kt. 33 s. 1144)

Sevgili gönlü demir gibi sert ve merhametsizdir. Demiri bile muma çeviren, göklere kadar tesir eden âh gönlü yumuşatamamıştır. Âhın gönlü yumuşatamaması talihe bağlanır. Çünkü âşık o kadar talihsizdir ki mum dahi taşa keser:

Âheni mûm itdi vü nerm idemedi gönlüñi
Ahmedî nîçe ki âh idüp didi cânum meded (Ahmedî, G 119/7 s.282)

Sen âhenîn-dile eser itmez ne fâyide
Kim Ahmedînüñ âhı göge kâr-ger düşer (Ahmedî, G 194/7 s.339)

Sabah rüzgarını gül bahçesinin süpürücüsü eyleyen âhı da sevgilinin eşiğinin temizlikçisi eylemiştir:

Âhım ile eşiğin pâk etmeğe komuş beni
Bâd-ı subhı gülşenin sahnına ferrâş eyleyen (Necâtî, G 393/4 s.326)

Âşık her ne zaman hazan rüzgarı gibi ahını sevgiliye gönderse onun yüzü sonbahardaki kuru yaprağa döner. Yine âşık âh ettiği zaman âhın ateşi sevgilinin yüzünü örter:

Âh-ı âşık her kaçan erse hazân bâdı gibi
Döndürür berg-i hazâna âşık-ı şeydâ yüzün (Hayâlî, G 429/3 s. 238)

Âh kıldıgımca örter âteşim ruhsârını
Şem'i Ahmed lâ-cerem pinhân ederler bâddan (Ahmed Paşa, G.241/6, s.279)

Âşık acı ile âh ettiği zaman canın veya sevgilinin yanağı paslanır:

Yüzüñi görüp dilerem ki âh idem dirler baña
Ahmedî âh itme kim âyîne-i cân jeng olur (Ahmedî, G 265/7 s.387)

Nâbî kulun âh itmege de havf ider oldı
Şâyed ola mir'ât-ı ruhun âh ile jengâr (Nâbî, G 244/5 s. 642)

Âşık âh ettiği zaman sevgilinin gözleri parlar:

Olurdı dîdeleri rûşen âşiyânemüzün
Olaydı ger eseri âh-ı âşıkânemüzün (Nâbî, G 432/1 s. 787)

Divan şiiri aşk anlayışında sevgilinin her bir saçında bir âşık asılı durmaktadır. Âşık sevgilisi ile arasına giren, sevgilinin saçında asılı duran bütün ağyarı bir âh ile perişan eder:

Âh ile komam dilleri zülfünde huzûra
Cem'iyyet-i ağyârı perîşân ederim ben (Nef'î, G 94/2 s. 326)

(Sevgili) benim âhımın okundan çok ihtiyatsız yürür. Belli ki bir gün o salınan kekliği avlayacağım:

Tîr-i âhumdan inen gâfil yürür benzer ki ben
Bir gün ol kebk-i hırâmânı şikâr etsem gerek (Ahmed Paşa, G.152/6, s.219)

Sakın yakma beni. Yoksa âhımın dumanıyla temiz eteğin kara olur. Temiz eteğin kararıp kirlenmesi mecazen ah sonucu sırrın ortaya çıkıp sevgilinin iffetine laf gelmesi demektir:

Dûd-ı âhımla pâk dâmenini
Sakın olur siyâh yakma beni (Ahmed Paşa, G.336/2, s.341)

3.4.3. Âleme Etkisi

Âhın etkisi sadece gökyüzüne değildir. Aşk derdini gönlünde gizleyemeyen âşık bu aşkı âh ile açığa çıkarır. Gönülden çıkan bu âh ise alemi viran eder ve sabahın yakasını yırtar:

Derdim nice bir sînede pinhân ederim ben
Bir âh ile bu âlemi vîrân ederim ben (Nef'î, G 94/1 s. 326)

Bilmezem ben neyledim ol mâhı bed-mihr ile kim
Çâk eden subhun yakasın âh u zârımdır benim (Ahmed Paşa, G.209/6, s.257)

Âhın aleme etkilerinden bire de alemin âh ateşi ile yanmasıdır. Aşığın dert ile ettiği ahlar dünyayı ateşe veriri. Dünyadaki her şey dört unsur, dokuz/yedi felek ve yedi deniz yanar veya tarumar olur. Ama beyitte alemi bu yangından kurtacak olanın gözyaşı olduğu ifade edilmektedir:

Yanardı Ahmedî âhı-y-la ' âlem
Gözinden olmasa-y-dı feth-i bâbı (Ahmedî, G 702/9 s.604)

Sûz-ı dilden korkaram âh itmeğe 'âlem yanar
Çâr erkân u tokuz eflâk ü yidi yem yanar (Hayretî, G.63/1, s.174)

Etmediñ mi vehm andan kim kılam bir âh ile
Heft tâk ü nüh revâkın raht ü bahtın târ-mâr (Fuzûlî, K 39/18 s. 119)

Yine derd ile bir âh eyledim doldu cihân âteş
Felek bir tâsa dönmüştür kim ola dermiyân âteş (Necâtî, G 251/1 s.263)

Âhın ateşi ile Rum memleketini hatta dünyayı yakmaya muktedirdir:

Dilâ âhuñla yakduñ milket-i Rûmı nedür derdüñ
Gedâ-yı kûy-ı yâr olmak dilerseñ Mısra sultân ol (Bâkî, K 11/ 12 s. 23)

Cihânı yakma yiter tâb-ı âh ile ey dil
Hevâ-yı valsa dahı i'tidâl gelmedi mi (Nâbî, G 876/4 s. 1117)

Gönül sahrasında Mecnun gibi âşık olabilmenin özelliği ateşli ahlar ile çer çöp dâhil cümle cihanı yakmaktır:

Sahrâ-yı dilde 'âşık odur k'odlu âh ile
Hâşâk-i mâsivâ komaya cümleten yaka (Hayretî, G.2/2, s.134)

Âh ile birlikte aşığın, aşk iddiasındaki en büyük delili gözyaşlarıdır. Bazı beyitlerde âh ile birlikte gözyaşının etkileri ele alınır. Âşık aşk neticesinde o kadar gözyaşı döküp âh eder ki bu durumunu gören okyanuslar, bulutla ve yağmur acıyıp ağlarlar:

Şol kadar âh ideyin şol denlü yaşlar dökeyin
Acısun deryâ-yı 'ummân ebr ü bârân ağlasun (Hayretî, G.378/2, s.368)

Gönül öyle bir âh edip ağlayıp inler ki bunun sonucunda dünyaya yağmur yağıp rüzgâr eser. Âhın dumanı sebebi ile de dünya siyah bir dumana gark olur:

Girye vü âhımdan ey dil bâd ü bârândır cihân
Oynama cân-bâz-vâr ol zülf-i pür-tâb üstüne (Ahmed Paşa, K.17/17, s.47)

Eder şol denli diller nâle vü âh
Ki pür-dûd-ı siyâh olur bu har-gâh (Ahmed Paşa, K.5/15, s.13)

Âh ile gam bir arya gelip gözyaşı yağmurunu meydana getirirler. Gözyaşı yağmurunun oluşması için gerekli olanlar rüzgar ve buluttur. Âh tabiatı itibari ile nefes, hava olduğundan rüzgârı, gam da bulutu harekete geçirir:

Âhım riyâhı depredüben gam gamâmını
Bârân-ı ekşim ile dolar her diyâr âb (Ahmed Paşa, K.37/22, s.103)

Âhımın rüzgârları gam bulutlarını harekete geçirip gözyaşları gözüme sel gibi hücûm etti:

Âhım riyâhı depredüben gam gamâmını
Yaşlar gözüme seyl gibi eyledi hücûm (Ahmed Paşa, Mfr.48, s.396)

Bazen şairler bir gül bahçesi hayal ederler ve âhın bu bahçe ve içindekilere etkilerini söylerler[34]. Âşık gül bahçesinde sevgilinin boyu ve yüzünü yad edince âh eyler. Bunun sonucu serviyi pest, gülü de berbat eylemiştir. Bu âhın havasına gül yaprağı bile dayanamaz:

Kaddin ile ârızın gülzârda yâd eyledim
Servi pest etdim gülü âhımla berbâd eyledim (Hayâlî, G 323/1 s.201)

Âhımdan anunçün incinir kim
Gül yapragıdır havâya döymez (Ahmed Paşa, G.114/7, s.196)

Ahmed, gülden senin kokunu alıp ah etse bağda bağrı büryan kebabı gibi yanmış bir bülbül kalmaz:

Gülden kokun alıp seher âh etse Ahmed derd ile
Bülbül bulunmaz bagda kim bagrı biryân olmamış (Ahmed Paşa, G.129/8, s.205)

Ey sultanım! Gül bahçesinde bülbülün seher vakti ahından dolayı benim feryat etmemden gül incinir, etkilenir:

[34] Konu ile ilgili diğer beyitler: (Ş. Yahyâ, G 313/2 s.338) (Ş. Yahyâ, G 366/4 s.393) (Nef'î, K 31/37 s. 148) (Nef'î, K 6/3 s. 60) (Nedîm, G 164/4 s. 336) (Necâtî, G 55/ 3 s.174) (Nâilî, G 199/4 s.344) (Nâilî, G 228/3, s.363) (Nâilî, G 228/1, s.363) (Nâilî, G 230/1 s.365)

Efgânım işitmek ile gül münfa'il olur
Gülşende şehâ bülbülün âh-ı seherinden (Ahmed Paşa, G.238/3, s.277)

Dikenin elinden eteğini çek, benim âhımdan sakın! Zira binlerce gülün cübbesi rüzgârdan dolayı yırtılır:

Dâmenin çek hâr elinden gel sen âhımdan sakın
Kim hezâran cübbe-i gül çâk olupdur bâddan (Ahmed Paşa, G.240/7, s.278)

Boyunu anarak bir âh edeyim ki dumanı, aşkının gül bahçesine salınan bir servi olsun:

Kâmetüñ yâdına bir âh ideyin kim dûdı
Gülşen-i 'aşkuña bir serv-i hırâmân olsun (Bâkî, G 354/4 s. 231)

Ey cân! Âşığın âhından incinme. Güllerin güzelliğinin parlaklığı bülbülün âhı ile artar:

İncinme âh-ı 'âşıka cânâ ki güllerüñ
Artar cemâli revnakı âh-ı hezâr ile (Bâkî, Musammat 6/V s. 95)

Gönülden çıkan ahlar aşk acısını o kadar dışa vurur ki bu ahlardan halk uyuyamaz ve perişan eder. Âşık halkı perişan etmesi sebebi ile dayanamaz kendi de perişan olur:

Dimezsin kanda ahşâmlar o meh dahı uyursun sen
Uyutmazsın egerçi halkı Yahyâ âh u zârunla (Ş. Yahyâ, G 310/5 s.335)

Perişan halk-i âlem âh ü efgân ettiğimdendir
Perişan olduğum halkı perişân ettidiğimdendir (Fuzûlî, G103/ s.180)

Sâdık âşık her sabah gamını ortaya döker. Sabahları âh ederek halkı uykusundan uyandırır:

Âşık-ı sâdıkdır izhâr-i gam eyler her seher
Âh ile halkı yuhusundan kılar bîdâr subh (Fuzûlî, G 55/5 s.157)

Âh ü efgânım bu korkudan uyutmaz halkı kim
Sana düşende düşe nâ-geh nigâhı kimsenin (Necâtî, G 300/5 s.285)

Benüm ey Hayretî kaldı uyanmadı kara bahtum
Gözin yummaz iken halk-ı cihân âh u figânumdan (Hayretî, G.371/6, s.364

3.4.4. Diğerleri

Yukarıdaki etkilerden başka âhın bazı nadir etkileri vardır. Aşağıda bu etkileri tanık beyitleri ile sıralayacağız:

1. Kayaları parçalar, deler:

Bir âh görür kârını ey Nâ'ilî-i zâr
Ferhâda hırâş-ı dil olan hârelerin hep (Nâilî, G 15/5 s. 224)

Seng-dilâ hazer hazer tündî-i berk-ı âhdan
Tîşe-i Kûhken ile hîç sahtî-i hâre bir midir (Nâilî, G 103/3 s.281)

2. Işığı ile yol gösterir:

O reh-revâna ki Hızr u Kelîm bedrekadır
Fürûg-ı âh yeter şem'-i Turu n'eylerler (Nâilî, G 51/5 s.245)

3. Mektubu getiren güvercini âh ateşi yakar:

Nâme de gelse dil ü dîde okunmaz senden
Âh u eşk âfet-i mektûb-ı hamâm-âver olur (Nâilî, G 125/4 s.294)

4. Boğazı tıkayıp âşığı konuşturmaz:

Söyletmez oldu âh-ı gülû-gîr-i gam bizi
Mahrûm-ı nîm-nâle-i dilhâh-ı hasretiz (Nâilî, G 159/2 s.317)

5. Ateşin dizgin bağlatır:

Benim ol şu'le kim olmaz benimle hemzebân âteş
Masaff-ı berk-ı âhımdan eder atf-ı inan âteş (Nâilî, G 180/2 s.330)

6. Cehennemi korkutur ve cehennemin ateşini söndürür:

Gılâf-ı sîneden âşık ki sell-i seyf-i âh eyler
Olur dûzah hirâsân hâsıl eyler bîm-i can âteş (Nâilî, G 180/3 s.330)

İtfâ-yı nâr-ı dûzah eder âh-ı serd ile
Ol kim telâş-ı savm ile pür-pîç ü tâb olur (Ş. Gâlib, K 27/7 s. 173)

Nâr-ı gayretle yakıp dûzahları mahv eyleyen
Haşr meydânında bir küynüklü âhımdır benim (Hayâlî, G 369/2 s. 217)

7. Âşığın vücudunu parçalayıp dağıtır:

Sarsar-ı âh ede eczâ-yı vücûdun berbâd
Ne revadır ola uşşak perîşân-ı gamın (Nâilî, G 199/2 s.343)

8. Bakış okunun temrenini eritir:

Ey âh sûz-ı sînemi artırma kim erir
Peykânları ciğerde hadeng-i nigâhının (Nâilî, G 213/3 s.353)

9. Âh kıvılcımı narçiçeğine döner:

O rütbe neşv ü nemâ var ki bülbül eylese âh
Şerârı terbiyet-i ebr ile olur gülnâr (Ş. Gâlib, K 16/15 s. 131)

10. Sevgilinin terler, sıcaklar:

Ter düşmesin o gonce-dehen bâd-ı âhdan
Gülberg-i âfitâb-ı ruhun jaleden sakın (Nâilî, G 247/5 s.377)

11. Gönlün incir, küle döner:

Âha ruhsat vermesen âzürde olmazdın gönül
Dönmesen hâkistere efsürde olmazdın gönül (Nâilî, G 233/1 s.367)

12. Geceyi aydınlatır:

Şâm-ı zülfün kim çerâğ-efrûz-ı âhımdır benim
Şem'-i fânûs-ı felek dûd-ı siyâhımdır benim (Nâilî, G 236/1 s.369)

13. Aklın tufan bulutuna tutulması, delilik denizinin dalgalanması:

Âşıkın ruhsat-ı kem-nefha-i âhından olur
Ebr-i tûfân-ı hıred mevce-i deryâ-yı cünûn (Nâilî, G 253/4 s.381)

14. Âh'ın dumanı (siyah is nedeniyle) ney gibi inleyen âşığın boğazını sürme kabına çevirir:

Nâlemizi işitmedi kaldı o şem'-i şûh-sitân
Eyledi dûd-ı şem'-i âh nây-ı gelûyı sürmedân (Nâilî, G 254/1 s.382)

15. Kağdın kendi göğsüne çizgi çeker yani yaralar:

Olsa dilbeste-i gîsû-yı muanber kâgıd
Rişte-i âh çeker sîneye mıstar kâgıd (Ş. Gâlib, G 55/1 s.544)

16. Saltanat düğünü şenliği yapar:

Şerâr-ı nâleyi fevvâre-i neyden saçup uşşâk

Fişeng-i âh ile sûr-ı hümâyûn eylemişlerdir (Ş. Gâlib, G 67/5 s.5556)

17. Âhın arşa yükselip Cebrail'in gönül eğlencesi olur:

Anınçün cilve-gâh-ı âh u nâlem arşdır Gâlib
Dil-i Cibrîl eger gûş etmese efgânım eglenmez (Ş. Gâlib, G 143/6 s.641)

18. Kandilin yanması ve sünbül redifli gazel söylemesi:

Yanarak âh ederek köhne bahâr-ı hüsne
Bir gazel söyledi kandîl müreddef sünbül (Ş. Gâlib, G 223/6 s.731)

3.5. Âhın Zamanı

"Divan şiirinde, *yıl, mevsim, ay, gün, akşam, gece, gündüz, sabah* ve *seher* gibi zaman bildiren unsurlarla, hem belli bir süre belirtilmiş, hem de gözleme dayalı olarak tabiat hâli dile getirilmiştir. Âşığın ayrılık ve hasretle geçen zamanını ifade etmek için de bu unsurlar kullanılmıştır. Bu unsurlarla, sevgilinin ilgisizliğinden dolayı, âşığın ayrılık ve hasret hâlinin ne kadar çok uzun sürdüşü, aradan günler, geceler, aylar, mevsimler ve yıllar geçtiği hâlde âşığın ayrılık hâlinin, ağlama, inleme, feryat ve figanının devam ettişi ifade edilmiştir." (Güfta, 2010, s. 93). "Âhın en önemli vakitlerinden bir seher vaktidir. Seher, şafağın sökmesinden tan yerinin ağarmasından önceki vakittir. Seher vakti, herkesin uykuda olduğu bir andır. Bu vaktin kutlu olduğuna; edilen dua veya âhların kabul olunacağına; mazlumun seherde çekeceği âhın bir ok gibi hedefine isabet edeceğine dair bir inanış vardır ."(Kazan, 2009, s. 781).

3.5.1. Seher

Diğer vakitlere nazaran seher vakitlerdeki ahlar daha tesirlidir[35]. Herkes uykuda iken âh eden kişi içinde bulunduğu sıkıntı sebebi ile uyanıktır. Aşığın veya bir garibin ciğeri ateşler içinde yanmaktadır. Bela köşelerinde her gece çekilenleri bu dünyaya

[35]Bu konu ile ilgili diğer beyitler şunlardır::(Ş. Gâlib, rubai 58 s.988) (Ş. Gâlib, müseddes 5/1 s.348) (Nâilî, G 260/2 s.386) (Nâilî, G 303/6 s.414) (Bâkî, G 125/4 s. 130) (Necâtî, G 2/1 s. 151) (Bâkî, G 103/5 s. 120) (Bâkî, G 483/4 s. 287) (Bâkî, Musammat 1/IV s. 77) (Fuzûlî, G 55/5 s.157) (Fuzûlî, G 217/6 s.236)(Fuzûlî, G 223/2 s.239) (Ş. Yahyâ, G 269/3 s.294) (Şeyhî, G 126/1 s. 222 (Şeyhî, G 134/9 s. 230) (Necâtî, G 52/ 4 s.173) (Necâtî, G 59/ 4 s.176) (Necâtî, G 114/3 s.201) (Hayretî, G.268/3, s.298) (Hayretî, G.376/3, s.367) (Hayretî, Trcb.2/I/4, s.71) (Fuzûlî, G 242/1 s. 248)

sabah vakti yayan âhtır. Sadakat ve samimiyetle yapılan ahlar İran'a kadar ulaşır:

Her gice neler çekdigimi künc-i belâda
Dünyâlara her subh yayar âh-ı sehergâh (Ş. Yahyâ, G 306/3 s.331)

Odlu derdiyle seher-geh kılıcak âh garîb
Ne ciğer yaktığın ey cân bilir Allah garîb (Şeyhî, G 6/1 s. 102)

Şeyhî'nin âh u du'âsı eserin ey dem-i subh
Sıdk iledir nefesin husrev-i İrana irür (Şeyhî, G 56/7 s. 152)

Meded ey âh-ı sehergeh sana kim dedi varup
Böyle ol âfeti ser-germ-i itâb eyleyesin (Nedîm, G 99/3 s. 303)

Dôstum incime bana râzımı fâş eyleyen
Her seher dilden çıkan feryâd-ı âhımdır benim (Hayâlî, G 373/3 s.219)

Ahmed Paşa aşağıdaki beyitte âhın zamanını sabaha karşı olarak verir. O insaniyetsiz ay (gibi sevgili) ile ben ne yaptım, bilmiyorum. Sabahın yakasını yırtan benim ah edip inlememdir:

Bilmezem ben neyledim ol mâh-ı bed-mihr ile kim
Çâk eden subhun yakasın âh u zârımdır benim (Ahmed Paşa, G.209/6, s.257)

Âşık sevgiliden adalet dilenmektedir. Sevgilinin oka benzeyen gamzeleri aşığın yüreğinde yaralar açarken, nazı gece figana sabah vakti de aha sebep olmaktadır:

Dâd o zâlimden eğer böyle kalırsa nâzı
Ne figân-ı şeb ü ne âh-ı seher-gâh bilir (Nef'î, G 42/2 s. 300)

Yüregi yara urur gamzeñ ohınuñ seheri
Bes nedendür bu kamu nâle vü âh seherî (Ahmedî, G 714/1 s.610)

Şair kendisini bir gül bahçesindeki bağrı yanmış bir bülbüle benzeterek seher

vakti gülden sevgilinin kokusunu alıp âh eder:

Gülden kokun alıp seher âh etse Ahmed derd ile
Bülbül bulunmaz bagda kim bagrı biryân olmamış (Ahmed Paşa, G.129/8, s.205)

Aşk acısı ile gökyüzüne çıkıp yıldızları yakan aşığı seher vakitleri uykusuz bırakan âh sevgiliye etki etmeyince âşık esef eder:

Ukde-sûz-ı dil-i şâm olmag ile âh-ı seher
Yandı ahter yeniden geldi yine itdi makar (Nâbî, Muamma 112)

Köyünün başındabenim sabah vakti âhlarımı o sevgili nereden bilsin? O, aşk acısını çekmedi hâlen uyumaktadır:

Ser-i kûyuñda benüm âh-ı sehergâhlarum
Ne bilür ‘aşk elemin çekmedi ol dahı uyur (Bâkî, G 125/4 s. 130)

Necâtî aşağıdaki beyitte saray istiaresiyle sevgiliyi bir padişah olarak görür. Mihnet askerlerinin gece baskını yaptığını duyuracak olan seher vakti yapılan ahlardır:

Padişâhım leşker-i mihnet şebihûn ettiğin
İşidesin bir gün âh-ı subh-ı gâhımdan benim (Necâtî, G 378/4 s. 319)

Âşıklık alameti olarak âh ile birlikte en çok bir arada olan gözyaşıdır. Göyaşı çok fazla olunca âşık bir nebze olsun teskin olacaktır. Yoksa seher vakti yapılan âh bütün dünyayı ateşe verebilir:

Mezîd olsun gözüm yaşı biraz teskîn ider yohsa
Cihânı odlara yakardum âh-ı subhgâhumdan (Hayretî, G.376/3, s.367)

Âşıklığın ölçülerinden bir kaçı aşağıdaki beyitlerde görüldüğü gibi gam, gözyaşı ve âhtır. Aşkı izhar eyleyen ateşler saçarak bütün dünyayı yakabilecek, halkı uyutmayan seher vakitlerinde çekilen ahlardır. Seherde yapılan bu âh o kadar kuvvetlidir ki güneşe

bile ışığı yeter:

Battı encüm çıktı gün yâ bir esîr-i aşktır
Dökdü dürr-i eşk çekti âh-i ateş-bâr subh (Fuzûlî, G 55/2 s.157)

Âşık-ı sâdıkdır izhâr-i gam eyler her seher
Âh ile halkı yuhusundan kılar bîdâr subh (Fuzûlî, G 55/5 s.157)

Kes mihrini ey çerh güneşten saña her subh
Bir şu'le yeter ateş-i âh-i seherimden (Fuzûlî, G 217/6 s.236)

Kimse aglamagı göz yaşı ne bilsün bilmez
Anı ey zöhre-cebîn âh-ı seher-gâh bilür (Necâtî, G 64/4 s.178)

İrmedi şem'üne hergiz gitdi ey mâhum benüm
Nâle-i şebgîr ile âh-ı sehergâhum benüm
Safha-i eflâke tahrîr eyledi âhum benüm
Âh şâhum dilberüm rûhum 'Alîm şâhum benüm (Hayretî, Murb.35/I, s.126)

Ey sultanım! Gül bahçesinde bülbülün seher vakti ahından dolayı benim feryat etmemden gül incinir, etkilenir:

Efgânım işitmek ile gül münfa'il olur
Gülşende şehâ bülbülün âh-ı seherinden (Ahmed Paşa, G.238/3, s.277)

O ayın şehrinde sabaha kadar ışık vermek için gece mumuna gerek yok, âhımın alevi yeterlidir:

Subha dek şehrinde ol mâhın zıyâ-bahş olmaga
Şu'le-i âhım yeter şem'-i şebistân olmasın (Ahmed Paşa, G.251/10, s.286)

Ahmed'in âhı her an yedi kat göğe ulaşır. Ey güzellerin sultanı! Seher vakti ah ve inleyişimden sakın!

Erişir Ahmed'in ahı yedi kat göklere her dem
Sakın ey hûbların şâhı seherde âh ü zârımdan (Ahmed Paşa, G.254/7, s.288)

Beni yakma! Ateşten âh ve vah sabah vaktinin penceresini tutmasın:

Tutmasın revzenini subh-gehin
Âteşîn âh u vâh yakma beni (Ahmed Paşa, G.336/4, s.341)

Gamzenin (yan bakışının oku yüreği yaralar seher vakti. Bu seher vakti bu inleme ve âh nedendir?

Yüregi yara urur gamzeñ ohınuñ seheri
Bes nedendür bu kamu nâle vü âh seherî (Ahmedî, G 714/1 s.610)

Âhın taş atıcısı felek kilisesine ne taşlar attı. Seher vakti düşenler yıldız değil altın kayalardır:

Ne taşlar basdı seng-endâz-ı âhum deyr-i gerdûna
Düşen altun kayalardur degül vakt-i seher kevkeb (Bâkî, G 17/4 s. 80)

Sabah vakti yanağından ayrı düşeni çiğ tanesi zannetme. Gök kubbe âhımın hararetiyle gül suyu dökmektedir:

Sanma şeb-nemdür düşen hecr-i ruhuñda subh-dem
Kubbe-i gerdûn çıkardı tâb-ı âhumla gül-âb (Bâkî, G 18/3 s.80)

Sevgili, seher vakti âh okunu çekmemi ister. Mademki kaşı kemanım istemiş biz de çekelim bari:

Tîr-i âh-ı seherî çekdügüm ister dildâr
Çekeyin n'olsa gerek kaşı kemânum özenür (Bâkî, G 75/6 s. 107)

3.5.2. Gece

Âhın yapılıdığı ikinci önemli zaman ise gece vaktidir[36]. "Gece yarısı herkesin uykuda olduğu bir andır. Gece yarısı sıdk ile yapılan dualaların veya âhların kabul edileceği de bir başka inanıştır." (Kazan, 2009, s. 782). Divan şiirinde âhın önemli bir özelliği de göklere çıkmasıdır. Her gece âşık âh ettiğnden gökler bile artık bu ahlara alışmıştır. Gece yayılan ahlar da seher vakti gibi uykusuz bırakır, uyutmaz:

Her gece Şeyhî âh eder eydür bu mısra'ı
Gel ey zarîf ü serv-i gül-endâm kandasın (Şeyhî, G 139/7 s. 255)

Bir gece yok ki çıkmaya tâ mâh u encüme
Âhımla âsumânın alışdı yüzü gözi (Nef'î, G 123/2 s. 340)

Felek tâkındaki kandîl-i mâhı
Uyarmaz Bâkî âhum giceler yok (Bâkî, G 246/1 s. 185)

Aşığın işi gece âh çekmek seher vakti ise ağlayıp inlemektir. Bütün ahlar ve ağlayıp inlemeler seher vaktindedir:

Ol bula ' ışkdan safâ ki işi
Âh-ı şeb nâle-i seher-geh ola (Ahmedî, G 20/3 s.226)

İbadetlerin en makbul olacağı zamanlar seher vakti ve herkesin uykuya daldığı gecedir. Ahmedî de af için yalvarırken vesile olarak araya aşıkların gece vakti ettikleri âhı koyar:

Subh-dem ' âbidlerüñ tesbîh ü zikri hakkı-çun
Giceler ' âşıklaruñ âhı-y-la efgânı-çun (Ahmedî, G 500/6 s.505)

[36] Bu konu ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (Ş. Gâlib, G 358/3 s.882) (Ş. Gâlib, muhammes 1/5 s.421)(Nâilî, G 295/3 s.405) (Necâtî, G 425/6 s. 340) (Necâtî, G 466/2 s.357) (Bâkî, G 94/2 s. 116) (Bâkî, G 128/4 s. 132) (Bâkî, G 232/1 s. 179) (Bâkî, G 237/1 s. 182)(Bâkî, G 246/1 s. 185) (Bâkî, G 319/3 s. 216)(Bâkî, G 321/1 s. 216) (Bâkî, G 378/3 s. 241) (Bâkî, G 397/1 s. 249)(Bâkî, G 462/2 s. 277) (Bâkî, G 512/1 s. 299) (Fuzûlî, G 226/3 s.241) (Ş. Yahyâ, G 28/3 s.50) (Ş. Yahyâ, G 250/3 s.275) (Şeyhî, G 139/7 s. 255) (Şeyhî, G 161/3 s. 257) (Nedîm, Tb. 1 s. 208)

Âşık gece erteleri, sabahlara kadar duanın kabule karin olduğu vakitte âh etmesinin sebebi sevgilinin taş gibi sert, katı gönlünün yumuşamasıdır:

Âh iderem irte gice kişımşana göñlüñ baña
Nicesi ımşada bâd ol serd seng-i hâreyi (Ahmedî, G 659/3 s.582)

Levh-i çihremde okımaga hikâyât-ı gamı
Giceler subha degin şem' tutar âh saŋa(Necâtî, G 2/4 s. 151)

Seher vaktinde yapılan âhların farklı şekilde etkileri olduğu gibi geceleyin çıkan ahlar da atrafına ateşler salar ve yakar. Âhın dumanı da gökleri karaya boyar. Gece gökyüzünde görülenler aslında yıldız değil aşığın âh nedeni ile sinesinde oluşan kanlı yaralardır:

Sûz-ı 'aşkuñla bir şeb âh idicek
Korkaram oda yanar kâşâne (Bâkî, G 471/6 s. 282)

Ben karanu gecelerde durmatıp âh ettiğim
Bu ki gökler yüzüne vara duhânım gizlice (Necâtî, G 476/4 s. 362)

Gün batıp yıldız çıkar sanman ki gök dihkânının
Gece âhım dağıdır gündüz yığılmış hırmenin (Fuzûlî, G 227/2 s.241)

Sensiz geceler âh ü figânım meh işitti
Ey meh saña hem yetti ola âh ü figânım (Fuzûlî, G 191/4 s.223)

Ey taş kalpli! Saçlarının kemendinin kıvrımından dolayı her gece âhımın mancınığından göğe su'ban yağar:

Pîç ü tâbından kemend-i zülfünün ey seng-dil
Her şeb âhım mancınıkından göge su'bân yagar (Ahmed Paşa, G.36/5, s.147)

Ey Ahmed! Hoş ol. Çünkü gönlümün tütsüsünden her gece senin sabahleyin esen âhın arşın kandilini yakar:

Hoş-dem ol Ahmed ki gönlüm micmerinden her gece
Arş kandilin yakar âh-ı seher-hîzin senin (Ahmed Paşa, G.163/5, s.226)

Her gece yüreğim âh ile göğü karartır. Her nerede ateş varsa şüphesiz dumanı da vardır:

Her gice yüregüm gögi karardur âh-ıla
Her n'irede ki od ola lâ-büd duhânı var (Ahmedî, G 161/5 s.313)

Bu mavi renkli çardağın (gökyüzünün) her gece ud (güzel koku) olması (ile tütülenmesi), ayrılık ateşinden âhımın dumanıyladır:

Hicrân odında dütüni-y-iledür âhumuñ
Her gice 'ûd oldugı bu nîl-gûn revâk (Ahmedî, G 343/3 s.426)

Sabah vakti ibadet edenlerin (kulların) tesbih ve zikirlerinin hakkı için geceleri âşıklarına âhıyla feryadı için:

Subh-dem ' âbidlerüñ tesbîh ü zikri hakkı-çun
Giceler ' âşıklaruñ âhı-y-la efgânı-çun (Ahmedî, G 500/6 s.505)

Gece ertesi gönlün bana yumuşasın diye âh derim. Rüzgâr ne şekilde yumşatacak o sert kayayı (mermer):

Âh iderem irte gice ki_ımşana göñlüñ baña
Nicesi ımşada bâd ol serd seng-i hâreyi (Ahmedî, G 659/3 s.582)

Ahmedî'nin âhı ayrılığında her gece gönül aynasını karartır:

Firâkuñda göñül âyînesini
Karardur Ahmedînüñ her gice_âhı (Ahmedî, G 666/9 s.586)

Saçın gibi gecenin karanlığını nedir diye sorsan. Benim âhım ve dumanından göklere buhar çıktı:

Zulmetini gicenüñ saçuñ bigi sorsañ nedür
Göklere çıhdı benüm âh u dütüninden buhâr (Ahmedî, K 25/73 s. 76)

3.5.3. Her Zaman

Divan şiirnde aşığın bir özelliği seher ve geceden başak sürekli âh etmesidir[37]. Sürekliliği ifade için " her dem, demadem, dün ü gün, gece gündüz" gibi ifadeler kullanılır:

Her dem ki âh edem tütünüm göklere çıkar
Rahm eyle bana kalmadı çâram kandasın (Şeyhî, G 139/3 s. 235)

Her nefesde hançer-i bürrân gibi bir zahm açar
Hem-zebân-ı dil-nevâz âh-ı demâdemdir bana (Nef'î, G 1/3 s. 281)

Bir dem mi var ki âh ederek anmaya gönül
Ey serv-kad seninle geçen rûzgârını (Nedîm, G 164/5 s. 336)

Aşkının yakışıyla âh ettiğimde ben her an gönül ateşinin kıvılcımı gökyüzüne yönelir:

Sûziş-i 'aşkuñ ile âh idicek ben her dem
Şerer-i âteş-i dil 'azmini eflâk eyler (Bâkî, G 188/3 s. 159)

İşidürsin dün ü gün âh ü figân eyledügüm
Hîç bir kerre dimezsin ki Necâtî neyler (Necâtî, G 72/7 s.183)

O güle şeydâlanırsın ey gönül bülbül gibi
Gece gündüz âh u efgân eylemezsen işte ben (Necâtî, G 408/4 s. 332)

[37]Bu konu ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (Nedîm, G 84/4 s. 297) (Fuzûlî, G 181/8 s.219) (Fuzûlî, G 72/5 s.166) (Fuzûlî, G 131/4 s.194) (Fuzûlî, G 263/4 s.259) (Hayâlî, G 431/2 s. 239) (Necâtî, G 517/3 s.381) (Fuzûlî, R 67 s.328) (Nef'î, K 30/15 s. 142) (Nef'î, G 28/4 s. 294) (Nedîm, Msd. 4/6 s. 217) (Hayretî, G.38/1, s.159) (Hayâlî G 26/3 s. 97) (Nâilî, G 231/1 s.366)

Mübeddel kılmağa subh-i visâle şâm-i hicrânı
Benim âhım alıptır subh ü şâm çerh dâmânı (Fuzûlî, G 366/1 s.261)

Bunca yıldır senin gamından dolayı ah eder inlerim. Bunca yıl gülmedimse de şimdi gülecekmişim gibi geliyor bana:

Bunca yıldır ki gamında ederim âh ü figân
Nola gülmedim ise şimdi gülem gibi gelir (Ahmed Paşa, G.57/3, s.160)

(Sevgili) acaba şarap yerine her an kan yuttuğum bilir mi? Ney yerine benim ah ve inlememi işitir mi?

Hîç bilür mi mey yirine dem-be-dem kan yutdugum
İşidür mi ney yirine âh u efgânum benüm (Bâkî, G 345/3 s. 227)

Bu dünyada akıllı olan kişi isyanını hatırlayıp her zaman âhının dumanıyla gözlerini ıslatır. Bir kenara çekilip uzlet köşesini tercih etmeli ve kendisini toprak bilip ölmeden önce toprak olmalı (ölmeli):

‘Âkil odur kim cihânda yâd idüp ‘isyânını
Dûd-ı âhından dem-â-dem gözlerin nem-nâk ide
Künc-i ‘uzlet ihtiyâr idüp varup bir gûşede
Hâk bilüp kendüzin ölmezden evvel hâk ide (Bâkî, Kıta 20 s. 446)

Sen gideli saçlarının gamı ve yanağının hasretinden gece gündüz âhımın ateşiyle göğe duman çıkmaktadır:

Dün ü gün hasret-i ruhsâr u gam-ı zülfünden
Âhım oduyla çıkar göğe duhân sen gideli (Ahmed Paşa, G.310/5, s.323)

Âhımın rüzgârı, hayat yaprağımı her an dağıtır. Bu hangi haksız zulümdür ki bunu bana rüzgâr yapmaz:

Dağıtır her lâhza berg-i ayşımı âhım yeli
Hansı nâ-hak zulmdür kim rûzgâr etmez baña (Fuzûlî, G 16/3 s. 138)

Gerçek âşık sabaha benzer demeyin. Âlemde gönül ateşinden şiddetli âhlar çekmeden bir ânı geçmez:

Subha beñzer âşık-i sâdık dimeñ âlemde kim
Bir nefes geçmez ki çekmez sûz-i dilden âh-i serd (Fuzûlî, G 64/2 s.162)

3.5.4. Diğer Zamanlar

Bahar

Aşık sevgilinin yanağını görünce âh eder. Lale ve diğer çiçeklerin açılma zamanı bahardır. Lale yanağını görünce ah edip ağladım. Zaten bu gül mevsiminde rüzgar eser, yağmur yağar:

Lâle haddin göricek âh edüben agladıgım
Bu ki gül mevsimidir bâd ile bârân dökülür (Ahmed Paşa, G.73/5, s.171)

Ahmed, gülden senin kokunu alıp ah etse bağda bağrı büryan kebabı gibi yanmış bir bülbül kalmaz:

Gülden kokun alıp seher âh etse Ahmed derd ile
Bülbül bulunmaz bagda kim bagrı biryân olmamış (Ahmed Paşa, G.129/8, s.205)

Ey Bâkî! Gül mevsiminde (bahar) gül bahjçesine gittim çünkü bülbülün âhının melodisi benim inlememe uygundur:

Mevsim-i gülde Bâkıyâ gül-şene vardugum bu kim
Nagme-i âhı bülbülüñ nâleme sâzkârdur (Bâkî, G 88/5 s. 113)

Durma ey dil böyle âh u zâr ile nevrûzda
Gül açıl seyr-i gül ü gülzâr ile nevrûzda (Nef'î, G 120/1 s. 338)

Belirsiz bir zaman

(Sevgili) benim âhımın okundan çok ihtiyatsız yürür. Belli ki bir gün o salınan kekliği avlayacağım:

Tîr-i âhumdan inen gâfil yürür benzer ki ben
Bir gün ol kebk-i hırâmânı şikâr etsem gerek (Ahmed Paşa, G.152/6, s.219)

Son nefese kadar

Son nefesine kadar âh eylesin diye güzelliğinin aynasını âşığa yavaş yavaş gösterir:

Âh eylesin deyü nefes-i vâpesîne dek
Mir'ât-ı hüsnün âşıka âheste gösterir (Ş. Gâlib, G 80/6 s.572)

Bazen

Âşık bâzen ciğerden âh eder. Bazen de göğün tepesine yol yapar:

Ciğerden âşık âh eyler kimerde
Felek farkına râh eyler kimerde (Ahmed Paşa, G.265/1, s.294)

Şimdi

Gözümün yaşı denizin suyundan geçmektedir. Şimdi sen bir de âhımın nasıl ateşler saçtığını gör:

Geçüp-durur gözümüñ yaşı âb-ı deryâdan
Henûz âhumı gör nice âteş-efşândur (Ahmedî, G 242/5 s.375)

Ayrılık Vakti

Âhın edildiği diğer önemli bir zaman ise hicran yani ayrılık vaktidir. Senden ayrıyken âhımın ateşi Süreyye (Ülker) yıldızının zirvesine ulaşır. Kanlı yaşım dalgalanıp denize ulaşır:

Fürkatüñde âhum odı evc-i süreyyâya irer
Kan yaşum katresi çün mevc ura deryaya irer (Ahmedî, G 226/1 s.362)

Senin aşkını yüreğimde saklardım ama şimdi ayrılık vakti olduğu için âh edersem beni ayıplama:

‘Aşkuñı saklar idüm sînede ammâ şimdi
Âh idersem beni ‘ayb eyleme fürkat demidür (Bâkî, G 81/4 s. 110)

Ayrılığının dikeninde hâlimi görüp âlem bağının bülbülleri, bana öykünüp âh ve inlememi aldılar:

Hâr-ı hecrüñde görüp hâlüm baña öyküdiler
Bülbülân-ı bâg-ı ‘âlem âh u zârum aldılar (Bâkî, G 178/2 s. 154)

Felek havf eyleyip âhım yelinden şâm-ı hecrinde
Çeker dâmânına her şeb çerâğın mâh-ı tâbânın (Hayâlî, G 302/2 s. 193)

Tâbe-key nâleden olmuş dili yârün muğber
Dem-i hicrin rûz u şeb âh ile vâh itmeyelüm (Nâbî, G 500/4 s. 839)

3.6. Âhın Rengi

> Bütün kültürlerde renk isimleri, nesnelerin doğal durumlarını tanımlayan bir sıfat olmanın ötesinde, simgesel araç olarak da işlev yüklenmiştir. Doğal bir algılama ve tanımlama durumunun nasıl olup da kültürel kod olarak anlam yüklendiği karmaşık bir meseledir. Ancak toplumların kendilerine mahsus, ayırt edici bir renk kültürü olduğu bilinmektedir. Bir toplum tarafından sevilen herhangi bir renk, başka bir toplumda zevksiz bulunabilmekte; bir kültürde derin simgesel anlamlar yüklenmiş olan bir renk, başka bir kültür için hiçbir anlam ifade etmeyebilmektedir. Bu farklı tutum, devletlerin bayraklarında tercih ettikleri renklerde en belirgin şekilde ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde birey olarak zihinsel altyapımızda da renklere farklı duygusal anlamlar yüklemiş olabiliriz. Renklerin uyandırdıkları duygusal çağrışımlar insandan insana değişiklik gösterebilir (Demir, 2015, s. 59)

İncelediğimiz divanlar ışığında âhın dumanı ile ilişkili olarak siyah ve mavi; ateşi nedeni ile sarı ve kırmızı olmak üzere dört rengi vardır:

3.6.1. Siyah

Âh en çok öne çıkan rengi siyahlığı dumanından kaynaklamaktadır. Şair gökyüzünü bir sayfaya benzeterek kendisine seslenir. Bu gökyüzü sayfasını "karala"masını söyler. Bu iş için de kalem ve divit olarak gönülden çıkan âh yeterlidir. Beyitteki Arapça siyah anlamına gelen "sevda" ve "karala" kelimeleri de âhın rengine gönderme yapmaktadır:

Evrâk-ı sipihri karala her gice Yahyâ
Âh-ı dil-i sevdâ-zedeyi kilk ü devât it (Ş. Yahyâ, G 24/5 s.49)

Yazaram dûd-ı siyâh ile felek safhasına
Her kaçan âh iderem derd ile ey mâh meded (Hayretî, G.38/2, s.159)

Âhın siyahlığı sevgilinin koluna yazılan âh nakşı ile ilgilidir. Ümit edilen sevgilinin koluna âh nakşını yazarken mürekkep olarak gönüldeki süveydayı kullanmasıdır. Beyitteki "süveyda" ve "sevâd" kelimeleri siyaha gönderme yapar:

Ümîd odur ki süveydâ-yı dilden ide sevâdın
İderse sûzen ile yâr nakş-ı âh kolında (Ş. Yahyâ, G 322/2 s.348)

Âhın dumanı siyah rengi ile sevgilinin beyaz, temiz yüzünü karartır. Bembeyaz olan o sayfa, üzerine siyah renli mürekkeple yazı yazılarak kararır. Yüz vaya can bir ayna olduğu zaman o ayna âhın dumanı nedeni ile paslanır. Ay yüzünün aynasında görünen miskten toz, bakır yeşili ayva tüyü müdür yoksa ahımın dumanın pası mıdır? Âhın dumanı etrafa is, pas dökülmesine neden oluyor, o da sevgilinin yüzündeki ayva tüylerinin karalığını ifade ediyor:

Ay yüzün âyinesinde görünen müşgîn gubâr
Hatt-ı jengârî mıdır yâ dûd-ı âhım jengidir (Ahmed Paşa, G.78/2, s.174)

Yüzüñi görüp dilerem ki âh idem dirler baña
Ahmedî âh itme kim âyîne-i cân jeng olur (Ahmedî, G 265/7 s.387)

Firâkuñda göñül âyînesini
Karardur Ahmedînüñ her gice_âhı (Ahmedî, G 666/9 s.586)

Aşağıdaki beyitte ise şair: "Ahmedî ayrılığının ateşinden dolayı âh edince dumanıyla gök aynasını paslandırır" diyerek gökyüzünü bir ayna olarak tasavvur eder:

Dutar duhân-ıla felek âyînesini jeng
Niçe ki Ahmedî ide hicrüñ odından âh (Ahmedî, G 583/7 s.545)

Mazlumun feryat eli, devrin eteğini tuttu. Gönül âhının dumanı feleğin aynasını tozlandırdı:

Tuttu dest-i nâle-i mazlûm devrân dâmenin
Saldı dûd-i âh-i dil âyine-i çerhe gubâr (Fuzûlî, K 11/20 s. 52)

Saçın gibi gecenin karanlığını nedir diye sorsan. Benim âhım ve dumanından göklere buhar çıktı:

Zulmetini gicenüñ saçuñ bigi sorsañ nedür
Göklere çıhdı benüm âh u dütüninden buhâr (Ahmedî, K 25/73 s. 76)

Âhın dumanının siyah rengiyle kurulan hayaller içinde mürekkep de vardır. Mürekkebin siyah rengi ile âhın dumanı ilişkilendirilir. Âh teşbih ile bir kaleme benzetilince o kalemin mürekkebi de âhın dumanı olur. Gam harfi için divit ve kalem âh şeklidir. Onun mürekkebi âhın dumanıdır:

Harf-i gama devât u kalem şekl-i âhdur
Aña mürekkeb âhda dûd-ı siyâhdur (Bâkî, G 61/1 s. 100)

Gecenin karanlığı âh ile kat kat siyahlanırken şair sevgiliye ışığıyla bu gece hangi meclisi aydınlattığını sorar:

Oldı târîkî-i şeb âhumla kat kat lîk sen
Tal'atünle kangı bezmi mâhtâb itdün bu şeb (Nâbî, G 15/2 s. 464)

Şair hayıflanarak âh eder. Âh sebebi ise talih terzisi, şairin boyuna uygun siyah bir elbise dikmiştir:

Dikti hayyât-ı baht neyleyüm âh
Kâmet-i hâlüme kabâ-yı siyâh (Nâbî, Mes 7/202 s. 411)

Her gece âlemin kararma nedeni ise âhın siyah renkli dumanıdır. Şair gece olmasını gökyüzünün siyah bir elbise giymesi gibi görür. Gecenin, saç gibi bu siyah renkli olmasının sebebi sorulsa verilecek cevap âh ve dumanı olacaktır. Âşık melek yüzlü sevgiliyi bir an görmese âhın dumanı gününü karartacaktır[38]:

Her kaçan ol meh şafak renginde gül-gûn don giyer
Dûd-ı âhımdan libâs-ı zulmeti gerdûn giyer (Hayâlî G 166/1 s. 146)

Her sehergâh od düşer eflâke âhımdan benim
Her gece âlem dolar dûd-ı siyâhımdan benim (Şeyhî, G 126/1 s. 222)

Nef'î bir methiyesinde Şeyhülislam Muhammed Efendi'nin adaletini över. Eğer onun adaletinin ışığı feleğin aynasına cila vurmasaydı âhın dumanı o aymayı siyah ederdi:

Dûd-ı âh eyler idi âyîne-i çarhı siyâh
Pertev-i ma'deletin urmasa ana saykal (Nef'î, K 53/36 s. 229)

Âhın dumanı feleğin yüzünü kapkara etmezse o eziyet etmekten vazgeçmeyecektir:

Dûd-ı âhım ko yüzün kabkara kılsın feleğin
Cevri terk etmez o bir şöylece reng etmeyicek (Nef'î, G 69/4 s. 314)

Âhın dumanı teşbih sanatı ile buluta benzetildiği zaman ay gibi sevgili güzelliği nedeniyle âh bulutuyla yüzünü örtmez. Âhımın dumanının bulutu ay yanağına perde oldu. Âh ki o ay (sevgili) güzelliğinden dolayı henüz örtü örtmez:

[38] Bu konu ile ilgili diğer beyitler için bakınız: (Ahmedî, K 25/73 s. 76) (Nâbî, Mes 7/160 s. 407) (Fuzûlî, G 228/7 s.242) (Fuzûlî, G 207/4 s. 231)

Oldu ebr-i dûd-i âhım perde-i ruhsâr-i mâh
Âh kim almaz cemâlinden henüz ol meh nikâb (Fuzûlî, G 28/7 s.144)

Gökyüzün siyah renkte olması hüsn-i ta'lil sanatı ile âhın dumanına bağlanır. Kanlı gözyaşları ise yeryüzüün kana gark eder:

Ger âh kılam karara dütünden gögüñ yüzi
Ger aglayam yaşum-ıla yir kana gark ola (Ahmedî, G 3/4 s.218)

Âşık dert Ka'be'si, âh dumanı da renk itibari ile onun siyah libasıdır (Kurnaz, 1996, s. 399):

Hayâlî Ka'be-i derdem libâsım dûd-ı âhımdır
Gözüm yâşıyla dolmuş âsitînim Çâh-ı Zemzemdir (Hayâlî G 153/5 s. 142)

Âşık hüma kuşu gibi parlak bir sevgilinin divanesi olmuştur. Bu sebeple başı üzre âhın dumanından siyah bir kanat çekmiştir. Aşığın dünyası aşk nedeni ile öyle kararmıştır ki gökyüzünden güneş inip elbise yakasından doğsa bile âhın karanlığını uzaklaştıramaz:

Hayâlî ol hümâ-tal'at şehin dîvânesi oldum
Baş üzre dûd-ı âhımdan siyeh bir dâne per çektim (Hayâlî, G 356/5 s. 213)

İnse hurşîd-i felek doğsa girîbânımdan
Zulmet-i âhımı dûr edemeye yanımdan (Hayâlî, G 407/1 s. 230)

Âhın dumanı her genellikle siyah renktedir. Şair her nefeste âhın dumanına yani siyah dumana mensup olduğunu da söyler. Siyah renkli âhın dumanı sevgilinin tertemiz eteğini de siyaha boyar:

Sana gönderse nâlem dûd-ı âhı
Kapından dûr kıl ol rû-siyâhı (Hayâlî, G 590/1 s. 294)

Dûd-ı âhımla pâk dâmenini
Sakın olur siyâh yıkma beni (Ahmed Paşa, G.336/2, s.341)

Her nefeste âhın dumanına mensubuz. Yani kara dumana mensubuz:
Her nefes dûd-ı âha mensûbuz
Ya'nî dûd-ı siyâha mensûbuz (Bâkî, G 197/1 s. 163)

Ayrılık günleri gözüme karanlık gece gibi görünür. Bütün ufuklar baştan başa âhımın dumanıyla doldu:

Şeb-i târîk görinür gözüme rûz-ı firâk
Dûd-ı âhumla meger toldı ser-â-ser âfâk (Bâkî, G 232/1 s. 179)

Bazı beyitlerde âhın siyah rengi dolayli olarak "Şebdîz" ile verilir. Çünkü Hüsrev'in atı olan Şebdîz divan şiirinde renk olrak siyâhtır. Seher vakti âhlarının Şebdiz (gece renkli/Hüsrev'in atı) ile bir olduğu sanma. Onun (içki) arkadaşları olsa olsa gül renkli (renk/Şirin'in atı) şarap olur[39]:

Sanma şeb-dîz ile bir âh-ı sehergâhların
Mey-i gül-gûn olur olursa ayakdaşları (Bâkî, G 483/4 s. 287)

Koşulsa berki yüz menzil geçen Şebdîz-i âhımdır
Yaşım Gülgûnu hod andan Serî'idir bu meydânın (Hayâlî, G 302/3 s. 194)

3.6.2. Mavi

Âhın diğer bir rengi ise mavidir. Mavi renk de siyah gibi dumanı ile ilgilidir. Gökleri mavi renge boyayan âh olduğu gibi feleğin halini perişan eyleyen bir aşığın mavi dumanıdır:

Çarh-ı gerdânunda ahvâlin perîşân eyleyen
Şübhesiz bir`âşıkun dûd-ı kebûd-ı âhıdur (Ş. Yahyâ, G 81/4 s. 106)

[39] Bu konu ilgili diğer beyitler: (Bâkî, G 483/4 s. 287) (Bâkî, G 483/4 s. 287)

Saçdı yaşum yıldızın serçek-veş âteşbâz-ı 'ışk
Göklere boyandı âhum âsumânîler gibi (Hayretî, G.446/3, s.411)

Sînem nice bir âh-ı mahabbetle pür olsun
Birgün dilerim çarhı dahı gök ü mor olsun (Nef'î, Müfret 12 s. 354)

Aşığın kanlı gözyaşları yeryüzünü sele verip kırmızıya boyamıştır. Gökyüzün mavi renkte olması hüsn-i ta'lil sanatı ile âhın dumanına bağlanır âhın dumanı gökyüzünü mavi renge boyar:

Kana boyandı yir çü gözüm yaşı dökdi seyl
Göge boyandı çarh duhânı çün itdüm âh (Ahmedî, G 600/4 s.552)

Gökyüzü maviye boyanmadan âhım gökyüzünü boyadı. O mumun coşkusuyla daha pervâne yanmadan ben yandım:

Âhum göge boyandı göge gök boyanmadın
Yandum o şem' şevkine pervâne yanmadın (Bâkî, G 397/1 s. 249)

Gündüz görine diyu duhân itmezin velî
Âhum karaŋu gicede çak göke boyanur (Necâtî, G 68/5 s.181)

Âhın dumanı siyah renginden başka mavi renkli olarak da görülür. Duman mavi renkli olunca sümbüle benzetilir. Saçlarının gamıyla âhımın mavi dumanı, lacivert renkli güzel sünbül olur:

Gam-ı zülfüñle dûd-ı âh-ı kebûd
Lâcüverdî latîf sünbül olur (Bâkî, G 156/3 s. 145)

Bu mavi renkli çardağın (gökyüzünün) her gece ud (güzel koku) olması (ile tütülenmesi), ayrılık ateşinden âhımın dumanıyladır:

Hicrân odında dütüni-y-iledür âhumuñ
Her gice 'ûd oldugı bu nîl-gûn revâk (Ahmedî, G 343/3 s.426)

Vefâsız talih âşığa çok zulüm yaptığı için âhının mavi dumanı gökyüzüne kadar ulaşmıştır. Gökyüzünün masmavi olmasının nedeni aşığın âh sillesidir:

Baña çok cevr itdügüñ'çün ey sipihr-i bî-vefâ
Âhumuñ dûd-ı kebûdı uydı ulaşdı saña (Bâkî, G 15/1 s. 79)

Gömgök itdi sille-i âhum sipihrüñ sûretin
Gök yüzine bak inanmazsañ eger ey meh-likâ (Bâkî, G 15/3 s. 79)

Bâkî, âhı ateşinin mavi dumanının baştan aştığını söyler:

Benüm dûd-ı kebûd-ı nâr-ı âhum başdan aşmışdur
Senüñ zülf-i siyâhuñ ayaguñla bas ber-â-berdür (Bâkî, G 50/2 s. 95)

Keder, tasa gecesinde aşığın gönlüne içindeki aşk ve ya sevgilinin bir güzellik unsuru nedeni ile bir anda bir arzu doğar âh eder. Âhın ışığıyla dünya mavi olur:

Şâm-ı gamda hâsıl olsa gönlüme nâ-gâh şevk
Şu'le-i âhumla tolar nîl-gûn hargâh şevk (Bâkî, G 237/1 s. 182)

Gam-ı zülfüñle dûd-ı âh-ı kebûd
Lâcüverdî latîf sünbül olur (Bâkî, G 156/3 s. 145)

Âşığın âhının mavi dumanını kıvılcımlar saçar halde görenler gökyüzünün yıldızlarla süslenmiş olduğunu zannetmişlerdir:

Şerer-âlûde görüp dûd-ı kebûd-ı âhum
Sandılar gök yüzidür encûm ile olmış zeyn(Bâkî, G 378/3 s. 241)

Boynun mavi kaftanlarını kucağına alır. Ey âhın dumanı! Yoksa yaka sen misin?"

Mâ'î kabaların alır âgûşa gerdenin
Ey dûd-ı âh yohsa girîbân sen misin (Nâilî, G 260/4 s.386)

3.6.3. Sarı

Âhın sarı renkte olması kıvılcımı ve ateşi ile ilgilidir. Âşık gam ve sıkıntı ülkesinin aşk ilinin şahı olmuştur. Şahın giydiği sarı renkli altın taç ise âhın kıvılcımlarıdır:

Aşk eli şâhiyem gam u gussa memâlikim
Başımda tâc-ı zer benim âhım şirârıdır (Hayâlî, G 188/2 s. 153)

Bu kıvılcımla dolu âhımı, bahtımın yıldızıyla savaştırmak için altın işlemeli bir kılıç yaptım:

Ceng itmege sitâre-i bahtumla eyledüm
Bu âh-ı pür-şirârumı bir tîg-i zer-nişân (Bâkî, G 362/4 s. 235)

Bâkî! Âhın dumanı yine kıvılcımlıydı. Sevgiliye bir tane altın saçan sünbül sundu:

Dûd-ı âhın yine Bâkî şerer-âlûd itdi
Yâre ‘arz eyledi bir dâne zer-efşân sünbül (Bâkî, G 296/5 s. 206)

Ateşli âhımın şimşeği içinde gönül ateşinin kıvılcımları, ateşli kılıçtaki altın yaldızlı hat gibi görünür:

Berk-i âh-ı sûznâk içre şirâr-ı nâr-ı dil
Zer-nişân hatdur görinür tîg-i âteş-tâbda(Bâkî, G 450/4 s. 273)

“Âh, şulesi ile birlikte renk ve şekil yönünden altın işlemeli kumaş olarak hayal edilir. O, Leylâ’nın boyu için düşünülür ki, bu da âhın ince ve uzun şekline uygun düşer.” (Kurnaz, 1996, s. 397):

Kâmet-i Leylî için Mecnûn-ı mihnet-dîdenin
Şu'lesinden âhının zerrîn kumâşı var imiş (Hayâlî, G 226/2 s.167)

Mecnun âhın kıvılcımları ile Leylanın evini sarı kılmıştır:

Kıldı şerer-i âh ile Mecnûn anı zerkâr
Sen hâne-i Leylâyı siyeh şâl mı sandın (Hayâlî, G 268/4 s. 181)

Gökyüzünün çelikten tası âh ateşinin kıvılcımları ile bela meclisinde altın işlemeli bir kadeh olarak dönmektedir:

Şirâr-ı nâr-ı âhumla sipihrüñ tâs-ı pûlâdı
Döner her şeb belâ bezminde câm-ı zer-nişânumdur (Bâkî, G 128/4 s. 132)

3.6.4. Kırmızı

Âhın diğer bir rengi ise kırmızıdır. Âhın hararetiyle (havanın kızıllığı) güneş doğup inci benzeri yıldızlar çiğ tanesi gibi dökülür. Beyitte "âteş-bâr" ile günün doğmasına yani sabah vaktine işaret vardır. "Yıldızlar battı, gün doğdu. Sabah, gözyaşı incisini döktü, ateş saçan âh çekti. Sanırım sabah bir aşk esiri olmalı."

Battı encüm çıktı gün yâ bir esîr-i aşktır
Dökdü dürr-i eşk çekti âh-i âteş-bâr subh (Fuzûlî, G 55/2 s.157)

Aşağıdaki beyitte şair âh ile birlikte yine gözyaşını kullanır. Aşığın gözyaşları güle benzetilmiştir. Bu gülün kırmızı rengini ise âh vermiştir:

Var ol ey âhım ki eşkim güllerin âl eyledin
Yele verdin gülşen-i kûyunda pâmâl eyledin (Hayâlî, G 273/1 s. 183)

Yanağını anınca âşığın gönül âhının dumanında tecellinin Tur Dağının ağacı görünür:

Dûd-ı âh-ı dil-i âşıkda ruhun yâdı ile
Şecer-i Tûr-ı tecellâdaki halet görünür (Nâilî, G 96/4 s.276)

O, gönül âhının oku ateş (alev) değildir. Felek, okunun ucunu (temrenini) kana

bulaştırdı:

Nâvek-i bî-eser-i âh-ı dilin şu'le değil
Çarh âlûde-i hûn eyledi peykânı ucun (Nâilî, G 257/2 s.384)

Güzellin gibi bir âh aleviyle aynı renk olma. Ey nazlı gül yaprağı! Masumluk eteğini sakın!

Olma hüsnün gibi bir şu'le-i âha hemreng
Dâmen-i ismetin ey berg-i gül-i nâz sakın (Nâilî, G 288 /2 s.404)

Aşağıdaki bir beyitte kırmızı ve siyah, diğer beyitte ise kırmızı, siyah ve sarı bir arada verilmiştir. Âh ettikçe mazeret isteyen kara yüzlü bahtım gibi hararet dolu canımın utangacıyım:

Şermsâr-ı rûh-ı pür-tâbınım âh etdikçe
Ma'zeret-hâhım olan baht-ı siyeh-rûy gibi (Nâilî, G 370/5 s.458)

Bu duman ve alev ve kâfur renkli beden ile mum âh eder, inler sarı, siyah ve kırmız:

Bu dûd u şu'le vü ten-i kâfur-fâm ile
Şem eyler âh ü zâr sefîd ü siyâh u sürh (Ş. Gâlib, G 51/5 s.538)

3.7. Âhın Sesi

Âhın önemli bir özelliği de sesi ve sesin etkileridir. O ay yüzlü sevgilinin yüzündeki bene köle olduğun için ahım işitip Zühal'in eteğine sarılmış. Zühal; nahs-ı ekber (büyük uğursuzluk)'tur. Sultanın hazine başıdır. Kara renge egemendir. Etkisinde olanlar ahmak, cahil, yalancı, korkak ve hasis olurlar (İpekten, 2003, s. 228):

Hâl-i ruhınun bendesin diyü o mâhun
Ahum işidüp dâmen-i keyvâna sarılmış (Ş. Yahyâ, G 162/3 s.187)

Aşığın ağlatıp inlemesi onun içinde bulunduğu durumu anlatamaz. Aşılar meclisinde âhı nağme sesi gibi kulaklara gelir. Beyitte "uşşâk" kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır. Uşşâk hem aşıklar hem de Türk müziğinde beş numaralı bir makam anlamına gelmektedir. İkinci anlamı ile müzik meclisi âhın sesi ile ilgilidir:

Nice şerh ede benim neydigimi her nâlem
Bezm-i uşşâkda bir nağme gelir âh sana (Hayâlî G 19/2 s. 95)

Divan şiirinde sevgili güzelliği yönünden kilisedeki putlara benzetilir. Put gibi güzel sevgiliyi bu dünya kilisesinde yâd eden âşık ağlamış ve âh etmiştir. Aşığın âhı bu kilisede erganûn sesi, gözyaşları ise kızıl ve parlak bir şaraptır. Başka bir beyitte ise âh bela kilisesinin erganûnu olur:

Sanemler yâdına deyr-i cihânda âhım u eşkim
Nevâ-yi erganûnîdir şarâb-ı ergavânidir (Hayâlî G 174/4 s. 149)

Deyr-i belânın oldum ahımla erganûnu
Âh ol bütün elinden feryâdımı işitmez (Hayâlî, G 203/4 s. 159)

Deyr-i âlem pür-sadâdır erganûn-ı âhdan
Âh eger gam perde bağlarsa bu kânûn üstüne (Hayâlî, G 475/4 s. 254)

Dâ'im Necâtî nâleye âheng eder gönül
Tâ ergânûn-ı âh ile efgâna yanayın (Necâtî, G 380/7 s.320)

Âşık içindeki aşk sebebi ile âh ettiği zaman âhın sesi gökyüzüne kadar ulaşır ve bunu ay bile duyar. Âşığın haykırışından felek çın çın öter. Gökyüzne kadar ulaşan âhı bütün dünya duysa da sevgili duyup âşığa iltifat etmez. "Ağlarken ahımız, gök gürültüsü gibi göklere ulaştı. O nedenle gökyüzü bile gözyaşları döküp ağlar. Eyvah ki biz ah vahımızı göğe çıkardık ama sevgili ahımızı işitmez":

Ağlar iken âhımız eflâke erdi ra'd-veş
Ol sebebden gök dahi yaşlar döküp nâlân olur (Ahmed Paşa, G.80/4, s.175)

Âhın sesinin en önemli özelliği yükselmesi yani göklere ulaşması olduğunu yukarıda söylemiştik. Göklere çıkan aşığın figanı ile gök çın çın öter. Aşığın âh ü feryadını gökteki ay bile işitir. Bu nedenle gökyüzü topu âhın postacısına bir çalpara yani zil olur:

Figânum ile felek çıñ çıñ ötdi ey Bâkî
Berîd-i âhuma gûy-ı sipihr zeng oldı (Bâkî, G 489/7 s. 290)

Sensiz geceler âh ü figânım meh işitti
Ey meh saña hem yetti ola âh ü figânım (Fuzûlî, G 191/4 s.223)

Âh kim yâr işitmez ahımızı
Göğe çıkardık âh u vâhımızı (Ahmed Paşa, G.298/1, s.316)

Âşık seher vakti sevgilinin köyünde âh etse de sevgili bu âhı dumaz. Dönüp bir kez bile bu âşık ne yapıyor demez. "Köyünün başında benim sabah vakti âhlarımı o sevgili nereden bilsin? O, aşk acısını çekmedi hâlen uyumaktadır."

Ser-i kûyuñda benüm âh-ı sehergâhlarum
Ne bilür 'aşk elemin çekmedi ol dahı uyur (Bâkî, G 125/4 s. 130)

İşidürsin dün ü gün âh ü figân eyledügüm
Hîç bir kerre dimezsin ki Necâtî neyler (Necâtî, G 72/7 s.183)

Yâr için oldu bunca figân u bu denli âh
Yarım urur harâmiye bang-ı ceres gönül (Necâtî, G 330/6 s.299)

Her seher gülleri uyandıran bülbülün narası olduğu gibi sevgiliyi de güzelliğinde uyandıran âşığın âhıdır:

Âh-ı 'âşıkdur seni hüsnünde âgâh eyleyen
Na'ra-i bülbülden olur her seher bidâr gül (Necâtî, K 15 /15 s. 83)

Şairler bazı beyitlerde de âhın sesi ile birlikte neyi ilişkilendirir. Artık ortamda âşığın âhı olursa orada ney sesine ihtiyac yoktur. Duyulacak olan da sadeca âhın sesidir. Âşık ney gibi âh etmekten bağrı çalpara gibi olmuştur.“(Sevgili) acaba şarap yerine her an kan yuttuğum bilir mi? Ney yerine benim ah ve inlememi işitir mi?”

Hîç bilür mi mey yirine dem-be-dem kan yutdugum
İşidür mi ney yirine âh u efgânum benüm (Bâkî, G 345/3 s. 227)

Ey dil bu demde sensin olan baña hem-nefes
Gel nây gibi iñleyelüm bârî zâr zâr
Figân ki hemdem-i zâr etdi âh ü zâr beni
Göre göre neye döndürdü rûzigâr beni (Hayâlî, G 596/1 s. 287)

Ney gibi âh etmekten bağrım, çalpara (zil, müzik aleti) oldu. Ey sâkî! Meğer aşk meclisinin kânunu (kuralı/müzik aleti) bu oldu:

Olupdur çâr-pâre ney gibi âh itmeden bagrum
Meger kim bezm-i ‘aşkuñ sâkıyâ bu oldı kânûnı (Bâkî, G 538/2 s. 309)

Neyde; kar, kazanç, fayda yani neyden maksat nasılki onun güzel ses çıkarması ise âşığın işi de aşk meclisinde âh etmektir:

Bezm-i aşk içre Fuzûlî nice âh eylemeyem
Ne temettu' bulunur neyde sadâdan gayrı (Fuzûlî, G 273/7 264)

Fuzûlî aşağıdaki beyitte kendi vücudu ile çeng arasında bir benzerlik kurar. Nasıl rüzgâr estiği zaman çeng üzerindeki tellerden ses çıkarsa âşığın bükülmüş vücudundaki can ipliğinden âh çıkar:

Ün verir can riştesi ham kametimden çeksem âh
Yel değip çeng üzre bir âvâza gelmiş târ tek (Fuzûlî, G 157/2 206)

Ey gönül! Bu zamanda bana arkadaş sensin. Gel bari ney gibi zâr zâr inleyelim. Feryat ve âhların ahengini yükseltelim. Dertlileri bu yedi be yedi bend coştursun:

Ey dil bu demde sensin olan baña hem-nefes
Gel nây gibi iñleyelüm bârî zâr zâr
Âheng-i âh u nâleleri idelüm bülend
Eshâb-ı derdi cûşa getürsün bu heft bend (Bâkî, Musammat 1/IV s. 77)

Şair kimseye sesini duyurup medet bulamadığından şikayet etmektedir. Aslında aşığın âh sesi bütün cihanı doldurmuşken kimse dönüp bakamaz:

Hayretî bana meded irmedi bir kimseden âh
Toludur gerçi sadâm ile cihân âh meded (Hayretî, G.38/5, s.159)

Beyitlerde bir gül bahçesi tasviri varsa orada gerçek anlamı ile güzel sesi ile bir bülbül ve bülbülün âşık olduğu bir gül bulunur. Şair benzetme yolu ile bu gül bahçesindeki gülü sevgiliye bülbülü ise aşığa benzetir. Yüzü gonca gibi olan sevgiliden istediği aşığın ahından yüz çevirmemesidir. Bu âh çılgına dönmüş aşığın sedasıdır[40]:

Yüzün ey gonca dürme bu çemende âh-ı bülbülden
Ne var bir âşık-ı şûrîdenin sît ü sadâsından (Hayâlî, G 432/4 s. 239)

Tutsun cihânı nâle-i mürgân subh-dem
Güller yolınsun âh u figân eylesün hezâr (Bâkî, Musammat 1/IV s. 77)

Olmaz figânı rütbe-res-i âh-ı saht-ı dil
Bülbül ne denlü na‘ra-keş-i nâle olsa da (Nedîm, G 144/2 s. 326)

Âşık aşağıdaki beyitte bir şikâyetini dile getirmektedir. Âh o kadar kuvvetli ve tesirlidir ki ona gökte Zühre yıldızı ahenk ederken o ay yüzlü sevgili o sesi dinlemez:

Gönül ger âhına âheng ederse Zöhre-i zehrâ
Yaraşır zire kim zirin sadâsı zâr olur bemden (Necâtî, G 403/6 s.330)

[40] Benzer beyitler için bakınız: (Hayretî, G.319/2, s.329) (Hayretî, G.65/1, s.175) (Hayretî, G.84/9, s.188) (Nedîm, G 164/4 s. 336)

Âhım felekte Zöhreye âheng eder velî
Gör tâli'im ki dinlemez ol meh-likâ henuz (Ahmed Paşa, G.119/2, s.199)

Necâtî ahına aheng eder zöhre dedigiyçin
Kulağa çınladı şöyle tabancalar yedi defler (Necâtî, G 91/5 s. 191)

Aşk tasını çınlatan aşığın âh ve feryadıdır:

Aşk tasın çınradan âh ü figanımdır benim
Sölenen dillerde şimdi dâsitânımdır benim (Ahmed Paşa, G.190/1, s.244)

Sevgili için çekilen ahlar, ağlayıp inlemeler bir araya gelse çalgıcının namesi haşir meydanındaki kavganın narası olurdu:

Olurdı na're-i gavga-yı haşr nagme-i mutrib
O şûh içün çekilen âh u zâr bir yere gelse (Nâbî, G 792/5 s. 1053)

Âşkın nağmesine ve sazına en münasip hava âhın ahengidir. Şair bu gerçeği bilerek gönlüne bu iki münasip unsuru bir araya getirmesini söyler:

Âheng-i âhı turma hemân eyle ey göñül
Sâz u nevâ-yı 'aşka münâsib hevâ budur (Bâkî, G 57/6 s. 98)

Şâir bir bahar mevsiminde gül bahçesine girer. Kendisi gibi âşık bülbülün âh nağmesini kendi nalesine saz çalıcı olarak bulur:

Mevsim-i gülde Bâkıyâ gül-şene vardugum bu kim
Nagme-i âhı bülbülüñ nâleme sâzkârdur (Bâkî, G 88/5 s. 113)

Âh topunun sedası ile yer ve gökyüzü titremektedir. "Ayın bu eyvan/köşk (gök) üzerinde kadeh kırmasının nedeni âhımın topunun sesinden yer ve göğün titremesidir:

Kamer câmı bu eyvan üzre dâ'im sındugı bu kim
Sadâ-yı tûp-ı âhumdan zemîn ü âsmân ditrer (Bâkî, G 139/3 s. 137)

Âşık ne denli âh ederse etsin sevgili müstağnidir, duymaz iltifat etmez. Bu gerçeği şair haramilerin ceres sesini yarım duyması ile açıklar. Divan şiirinde sevgilinin benzetildiği unsurlardan biri de haramidir. Sevgilinin gözleri ve gamzesi harami gibidir, aşığın yolunu keser. Harami misal sevgili de aşığın ağlayıp inlemesini, âh etmesini duymaz, duyarsa yarım duyar:

Yâr için oldu bunca figân u bu denli âh
Yarım urur harâmiye bang-ı ceres gönül (Necâtî, G 330/6 s.299)

Sevgilinin âşığa verdiği eziyet, sıkıntı nedeni ile artık âhın, ağlayıp sızlamanın ıstırap içinde inlemenin davulunda mecal kalmamıştır. Şair, nida sanatı ile kendine seslenerek bu âh ve inleme nağmelerini bırakıp karara gelmesini söyler. "Bâkî! Aşkın makamlarını gezmekten bahsetme. Ah etme ve inleme nağmelerini geçip karara gel."

Gamuñdan nevbet-i âh u figân u zâra kudret yok
Çemende bülbül-i şûrîde şimdi başka mehterdür (Bâkî, G 149/2 s. 142)

Bâkî dem urma seyr-i makâmât-ı 'aşkdan
Geç âh u nâle nagmelerinden karâre gel (Bâkî, G 303/5 s. 209)

Âşık âhın sazı olunca kendisine arkadaş olarak bülbülü bile istemez. "Âhımın sazı benim için yeterlidir, nefesteş (arkadaş) olarak bülbül gerekmez. feryâdımın neyi varken başka arkadaş gelmesin."

Sâz-ı âhum baña bes bülbül gerekmez hem-nefes
Nây-i nâlem var iken bir dahı hem-dem gelmesün (Bâkî, G 355/2 s. 231)

Aşağıdaki beyit "uşşâk" ve "hicâz" kelimeleri tevriyeli kullanılarak ahn ve nalenin ahengi üzerine kurulmuştur. Uşşâk hem aşıklar hem de Türk müziğinin mürekkep kalıplarındandır. Hicaz da hem Mekke-Medine bölgesine verilen bir ad hem de Türk müziğinin makamlarından biridir:

'Uşşâkvâr şevk ile huccâc raks ider
Âheng-i âh u nâlelerümden Hicâzda(Bâkî, G 446/2 s. 271)

Âşığın içindeki âşkı halka duyuran âh ve ağlayıp inlemelerdir. Gece vaktinde ateş, gündüz ise bu âşkı duyuran âhın dumanıdır. Kara yel estikten sonra yağmur bulutlarının gelip tufan kopması gibi âhın dumanından halk âşkı öğrenince âşığın göz bulutlarından tufan gibi gözyaşı akar:

Halk-ı âlem aşkımı âh ü figânımdan duyar
Gece ateş şu'lesi gündüz duhânımdan duyar (Necâtî, G 97/1 s. 193)

Dûd-ı âhımdan duyar ağladığım halk-ı cihân
Kara yel esdikçe bilirler ki tufân yağdırır (Necâtî, G 149/3 s.217)

Hayretî, âşığın sevgilinin dudaklarını öptükçe artan âh ve nalelerini içki meclisindeki söz ve saz sesine benzetmekledir. Yine bir başka beyitte âşkın âh ve vaveylaları şarkı ırmağı gibi beyitte işlenir:

Leblerün öpdükce artar nâle vü âhum benüm
Sâkıyâ mey meclisinde eksük olmaz söz ü sâz (Hayretî, G.145/4, s.224)

Gamdan ağlar âh ider sanman beni olmış durur
Dem-be-dem rûd-ı sürûdum âh ü vâveylâ-yı 'ışk (Hayretî, G.178/10, s.244)

Yine bir içki meclisinde gözyaşları rengi dolayısıyla şarap, dil âşk ateşinde yanması nedeni ile kebap, âh da acı ile ağlayıp inlemesi, âh etmesi nedeni ile saz olmuştur. Böylece içki meclisinin bütün unsurları bir araya gelmiştir:

Gözlerüm yaşı şarâb ü dil kebâb âhum rebâb
Hep müheyyâ âlet-i bezme zarûret olmasun (Hayretî, G.375/2, s.366)

Aşağıdaki beyitte de bir gam meclisi sahnesi vardır. Âşık gam meclisinde bulunursa bu mecliste lazım olan şarap âşığın gönlünün kanıdır. Âşk ile çıkan âhlar ise meclise sevinç teranesi olarak yeterlidir:

Harîf-i bezm-i gamım hûn-i dil şarâbım olup
Terâne tarabım âh-i âşıkâne yeter (Fuzûlî, G 82/6 s.170)

Âşk ile âh ü zârı kim dilemez
Bezmde söz ü (sûz ü) sâzı kim sevmez (Necâtî, G 242/3 s.259)

Şair, âşk meclisinde aşığın âh etmeden duramamasını aşığı naye benzeterek anlatır. Neyden meksat, kâr, kazanç nasıl ki sesi ise âşığıktan maksat da âhıdır:

Bezm-i aşk içre Fuzûlî nice âh eylemeyem
Ne temettu' bulunur neyde sadâdan gayrı (Fuzûlî, G 273/7 264)

Sevgilinin müstagni oluşunun ifade edildiği aşağıdaki beyitte, aşığın ahını, feyadını gökte melekler bile duyarken sevgili iltifat edip bu sesi duymaz:

İşitdi Hayretî âhın felekde her melek ey meh
İşigünde sana irmez mi anun bunca feryâdı (Hayretî, G.455/5, s.418)

Hayretî, aşığın âh ve feryadının gücünü mübalağa ile belirtir. Eğer aşığın âh ve feryadını dağlar duysalar cihanı yüksek bir ses ile doldururlar:

Tolduralar cihânı sadâ-yı bülend ile
Ger tağlar işide benüm âh u figânumı (Hayretî, G.449/3, s.413)

Ciğerler eriten âh aşığı dert köyünün sakini yapar. Bu üzüntü arttıran ahenge bundan daha iyi makam bulunmaz:

Mukim-i kûy-i derd eyler beni âh-i ciğer-sûzum
Bu aheng-i melâl-efzâya bundan yeğ makâm olmaz (Fuzûlî, G 113/3 s.185)

3.8. Âhın Ateşi

Âhın kaynağı, sebepleri, dumanı ve sonuçları yanında bir diğer ana unsuru ateşli olmasıdır[41]. Âhın ateşli olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü aşığın yüreği mum

[41]Âhın ateşi ile ilgili diğer beyitler:(Nâilî, K 7/42 s.57) (Nâilî, Musammat 2/4 s. 188) (Nâilî, G 82/1 s.267) (Nâilî, G 96/3 s.276) (Nâilî, G 96/4 s.276)(Nâilî, G 101/2 s.280) (Nâilî, G 122/2 s.292) (Nâilî, G 125/4 s.294) (Nâilî, G 127/1 s.295) (Nâilî, G 131/4 s.298) (Nâilî, G 143/4 s.306)(Nâilî, G 180/3 s.330) (Nâilî, G 180/3 s.330) (Nâilî, G 210/3 s.351) (Nâilî, G 213/3 s.353)(Nâilî, G 230/1 s.365) (Nâilî, G 232/1 s.367) (Nâilî, G 232/3 s.367) (Nâilî, G 233/1 s.367) (Nâilî, G 237/4 s.370)(Nâilî, G

gibi yanmıştır. Mum gibi yanan âhı "ateş-feşân"dır yani ateşler saçar. Âhın ateşini söndürecek bir su yoksa saba rüzgârından gubâr yani toz istenmelidir. Yine bu ateş yüreği yakarak kurutmuştur[42]:

'Aceb mi âteşîn oldı-sa âhum
Yüregüm şem' bigi dutuşupdur (Ahmedî, G238/4 s.372)

Geçüp-durur gözümüñ yaşı âb-ı deryâdan
Henûz âhumı gör nice âteş-efşândur (Ahmedî, G 242/5 s.375)

Âhım oduna su sepe gör şimdi yok ise
Bâd-i sabâdan isteyesin çok gubârımız (Şeyhî, G 80/6 s. 176)

Necâtî, âhın ateşinin aşağıdaki beyitte ticaret istiaresi ile anlatır. Alış verişte satıcı ateşli âh, alıcı gül yüzlü sevgili, ticaret malı ise aşığın safrana dönmüş yüzüdür. Ama bu ticaret sonuca ulaşmamıştır çünkü sevgili ne kadar âh vah eylese de aşığa dönüp bakmaz:

Za'ferânın yüzümün küynüklü âhımdır satan
Likin ol gül-çihre almaz âh ü vâhımdan benim (Necâtî, G 378/6 s.319)

Âhın kendisi gibi ateşinin de birçok etkileri vardır. Bu etkilerin başında göklere çıkması gelir. Ey ihtiyar felek! Âhımın ateşinden kork! Sakın ki o göksel çemberin bir gün tutuşur:

Nâr-ı âhumdan hazer kıl ey sipihr-i pîre-zen

247/4 s.377) (Nâilî, G 248/4 s.378) (Nâilî, G 249/6 s.379) (Nâilî, G 258/1385) (Nâilî, G 260/2 s.386)(Nâilî, G 260/4 s.386) (Nâilî, G 260/5 s.386) (Nâilî, G 288 /2 s.404) (Nâilî, G 288/5 s.404) (Ş. Gâlib, G 9/3 s.494) (Ş. Gâlib,46/6 s.533) (Ş. Gâlib, G 51/5 s.538) (Ş. Gâlib, G 110/4 s.605) (Ş. Gâlib, G 148/2 s.646) (Ş. Gâlib, G 165/4 s.665) (Ş. Gâlib, G 184/1 s.685) (Ş. Gâlib, G 207/1 712) (Ş. Gâlib, G 223/6 s.731) (Ş. Gâlib, G 224/4 s.733) (Ş. Gâlib, G 269/4 s.781) (Ş. Gâlib, G 284/5 s.796) (Ş. Gâlib, G 326/1 s.843) (Ş. Gâlib, G 326/5 s. 843) (Ş. Gâlib, G 337/1 s.855) (Ş. Gâlib, G 356/6 s.881) (Ş. Gâlib, G 358/3 s.882) (Ş. Gâlib, K 14/2 s.1 20) (Ş. Gâlib, terci 9/5 s.323)

[42]Bu konu ile ilgili diğer beyitler: (Şeyhî, G 126/8 s. 222) (Ahmedî, K 70/11 s. 178) (Fuzûlî, G 118/4 s.187) (Fuzûlî, G 120/4 s.188) (Fuzûlî, G 301/7 s.279) (Fuzûlî, R 47 s.324) (Nâbî, G 615/5 s. 924) (Hayâlî, G 206/2 s. 160) (Hayretî, K.10/11, s.30) (Hayretî, G.2/2, s.134) (Hayretî, G.63/4, s.175) (Fuzûlî, G 55/2 s.157) (Bâkî, G 50/2 s. 95) (Hayâlî G 102/2 s. 124) (Ahmed Paşa, G.241/6, s.279) (Fuzûlî, G 217/6 s.236) (Fuzûlî, G 237/2 s.246)

Tutışur bir gün sakın ol âsmânî çenberüñ (Bâkî, G 258/4 s. 190)

Sabah vakti yanağından ayrı düşeni çiğ tanesi zannetme. Gök kubbe âhımın hararetiyle gül suyu dökmektedir:

Sanma şeb-nemdür düşen hecr-i ruhuñda subh-dem
Kubbe-i gerdûn çıkardı tâb-ı âhumla gül-âb (Bâkî, G 18/3 s.80)

Feleğin çelik zırhını parça parça ettim. Ateş saçan âhımın keskin kılıcı düzgündür:

Cevşen-i pûlâd-ı çarhı çâk çâk itdüm dahı
Âh-ı âteş-bârumuñ şemşîr-i bürrânı dürüst (Bâkî, G 22/4 s. 82)

Aşağıdaki beyitte şâir güneşin batışını, gece olmasını hüsi ta'lil ile feleğin, âh ateşinden utanmasına bağlar. Gökyüzü âşığın âhının ateşini görüp utancından sarı renkli güneş bayrağını baş aşağı etti:

Tâ âlem kaldırdı âh-i âteşinim şerm edip
Kıldı hur-şîdiñ felek zerrin livâsın ser-nigûn (Fuzûlî, G 230/2 s. 242)

Ahmed'in âhından ay ve güneş yansa sakınmaz, çekinmez. Şiirlerimin yazısı gök kubbesinin nakşı, süslemesi için yeterlidir:

Âh-ı Ahmed'den oda yansa kayırmaz mihr ü mâh
Hatt-ı eş'ârım çü nakş-ı günbed-i minâ yeter (Ahmed Paşa, G.88/5, s.182)

Kaşının yayını çekip, ah okunu serbest bıraksam şu zebercet dokuz kubbeden siper yapsalar bile yanar:

Zihî çekip kaşın yayın halâs-ı tîr-i âh etsem
Dokuz tâk-ı zebercedden tutarlarsa siper küynür (Ahmed Paşa, G.102/2, s.189)

Senden ayrıyken âhımın ateşi Süreyye (Ülker) yıldızının zirvesine ulaşır. Kanlı

yaşım dalgalanıp denize ulaşır:

Fürkatüñde âhum odı evc-i süreyyâya irer
Kan yaşum katresi çün mevc ura deryaya irer (Ahmedî, G 226/1 s.362)

Sen gideli saçlarının gamı ve yanağının hasretinden gece gündüz âhımın ateşiyle göğe duman çıkmaktadır:

Dün ü gün hasret-i ruhsâr u gam-ı zülfünden
Âhım oduyla çıkar göğe duhân sen gideli (Ahmed Paşa, G.310/5, s.323)

Güneş o ay yüzlünün güzel yüzünü yakmasın. Yoksa öyle bir âh ederim ki güneş yanar:

Âfitâb ol meh-likânın yakmasın zîbâ yüzün
Yoksa bir âh eylerim dilden ki yanar âfitâb (Ahmed Paşa, Kt.38/12, s.387)

Âşık sevgilinin güzellik bayrağını gönül ülkesine dikip orayı fethetmiş ve padişah olmuştur. Gökyüzüne hakimiyeti ise âh ateşinin kıvılcımları ile olmuştur. Gökteki yıldızlar âhın ateşi ile oluşur. Böylece âşık âhı sayesinde yıldız askerlerinin padişahı da olmuştur:

Livâ-yi mihrini diktim gönül mülküne şâhem ben
Şirâr-ı nâr-ı âhımla şeh-i encüm-sipâhem ben (Hayâlî, G 402/1 s. 229)

Sitâresüz dimesün kimse bana kûyunda
Şirâr-ı âh ile bu çarhı pür-sitâre kılam (Hayretî, G.274/4, s.302)

Âhın ateşi bütün dünyayı tutmuştur ama felekler bu ateşten mahvolmamıştır. Şair bu işteki şaşkınlığını somutlama yoluyla ikinci mısrada anlatır. Bir ateşin üstünde su kabarcığının kararlı şekilde durması gibi şaşılacak bir şeydir:

Nâr-ı âhım tutdu dehri yine mahv olmaz felek
Ber-karâr olmak acepdir âteş üstünde habâb (Nef'î, G 8/2 s. 285)

Gökteki yıldızlar aslında ateşler saçan âhın kıvılcımlarıdır. Bu kıvılcımlar öyle çoktur ki her bir yıldız yüz binlerce kıvılcım yaklaşır:

Gökde her bir ahtere yüz bin şerâr eyler kırân
Kevkebe basdırdı çarhı âh-ı âteş-bârımız (Nef'î, G 47/2 s. 304)

Âteş-i âhum şirârıdır benim ey mâh-rû
Geceler göklerde yer yer seyr eden seyyâreler (Hayâlî, G 184/3 s. 152)

Âhın ateşi, sadece bu dünyayı değil iki dünyayı da yakmış, güneşi ışıksız bir muma döndürürmüştür:

Yandı dü cihân âteş-i âhımla ve likin
Ben senin eyâ şâh-ı cihân yandım elinden (Ahmed Paşa, G.230/4, s.271)

Oldukça dilden âteş-i âhım zebâne-keş
Bir şem'-i bî-fürûga döner gûyîyâ güneş (Nef'î, G 60/1 s. 310)

Gözüm kandil gibi sulu ve gönlümde âteş (hararet) var. Âhımın ateşinin alevini göklere yükselttim:

Kandîl gibi dîde pür-âb u dilümde tâb
Eflâke çekdüm âteş-i âhum zebânesin (Bâkî, G 382/3 s. 242)

Göklere çıkan âhımın ateşinin alevi değildir. Ben bahtımın yıldızına cilalı (parlak) bir kılıç çektim:

'Alev-i âteş-i âhum degül eflâke çıkan
Ahter-i bahtuma bir tîg-i musaykal çekdüm (Bâkî, G 327/3 s. 219)

Âhımın ateşinin kıvılcımı göklere çıksa şaşılır mı? Ey ay! Kayan yıldızların yeri gökyüzüdür:

Çıksa eflâke n’ola âteş-i âhum şereri
Çarhdur encûm-i seyyârenüñ ey mâh yiri (Bâkî, G 512/1 s. 299)

Güneş harmanını alev alev ateş vurur. Âhım an be an gökyüzü yolunu tutar:

Hur-şîd hırmenine urur şu'le şu'le od
Âhım ki lâhza lâhza reh-i âsmân tutar (Fuzûlî, G 72/5 s.166)

Âhın bir özelliği de mum gibi etrafını aydınlatmasıdır. Sevgilini yanağına düşmüş saç için âşık cihanı aydınlatan âh çeker. Bu âh nedeni ile her gece duman ile birlikte göklere ateş saçılır:

Yanağın zülfün için âh-ı cihân-tâbımdan
Her gece od saçılır göğe duhân ile bile (Şeyhî, G 161/3 s. 257)

Olsun ziyâde rif'atıñ ey âh-i âteşîñ
Mihmet-serâmızı bu gece rûşen eylediñ (Fuzûlî, G 163/4 s.209)

Âhın ateşinin aşığa etkisi onu yakıp kül etmedir. Âşık gönlündeki aşk nedeni ile âh eder ve bu âhın ateşi cismini yakar. Artık aşığın vücudu ateşli bir âh olmuştur:

Âteş-i gamdan yanıpdır pâkdir cismim benim
Bil ki şol bir âh-ı âteş-nâkdir cismim benim (Necâtî, G 346/1 s.305)

Saçlarının kıvrımıyla gönül ateşli âhlar ettikçe gönül dumanı, ortalıkta dolaşan altın kuyruklu tavus olur:

Tâb-ı zülfüñle göñül kıldukça âh-ı âteşîn
Dûd-ı dil cevlân ider tâvûs-ı zerrîn-bâl olur (Bâkî, G 72/2 s. 105)

Nedîm, aşağılık dünyanın cefasından dolayı her zaman yaralar içindedir. Bu yüzden de ağlayıp inlemeleri durmaz, aşk ateşinin âhı her daim tazedir:

Dâğ-ber-dâğ-ı cefâ-yı dehr-i dûnum ben müdâm
Nâle vü feryâd u âh-ı âteşînim tâzedir (Nedîm, G 15/2 s. 261)

Âh ateşinin ayrılmaz bie parçası kıvılcımdır. Ateşin olduğu yerde kıvılcım eksik olmaz. Bu nedenle âhın ateşi de etrafına kıvılcımlar saçar[43].Can ve gönül harmanına geniş (ferah) yerden ateş vurup âh kıvılcımıyla karışık dumanı gözetir:

Hirmen-i cân u dile âteş urup giñ yirden
Şerer-i âh ile âlûde duhânum gözedür (Bâkî, G 68/3 s. 104)

Yıldız, senin güneşinin (sevginin) göğünde âhımın kıvılcımıdır. Kalbimdeki yaranın alevini parlak bir ay yaptın:

Âsmân-ı mihrüñe âhum şirârıdur nücûm
Şu'le-i dâg-ı derûnum mâh-ı tâbân eyledüñ (Bâkî, G 272/2 s. 195)

Dik başlı feleğin çelik miğferine bakma! Âhımın gönülden çektiği ateş saçan kılıcını gör:

Bakma çarh-ı ser-keşüñ ol migfer-i pûlâdına
Dilden âhum çekdügi şemşîr-i âteş-bârı gör (Bâkî, G 71/3 s. 105)

Bâkî! Felek (gök), benim gönlümün ateşinin dumanıdır. Feleğin güneşi, âhımın ateşinin bir kıvılcımıdır:

Bâkî derûnum âteşinüñ dûdıdur felek
Mihr-i sipihr âhum odından şirâredür (Bâkî, G 92/6 s. 115)

Gönül yangının belirtisi âhımın kıvılcımıdır. Âşığa belayı getiren kendi yıldızıdır:

[43] Konu ile ilgili diğer beyitler: (Ş. Yahyâ, G 142/4 s.167)(Ş. Yahyâ, G 250/3 s.275) (Hayâlî, Thm. 5 s. 79) (Bâkî, G 188/3 s. 159) (Nâbî, G 192/5 s. 604) (Nâbî, G 623/5 s. 929) (Necâtî, G 553/4 s.397) (Hayretî, G.168/5, s.238) (Hayretî, G.376/2, s.367)

Nişâne sûz-ı dile âhumuñ şirâresidür
Belî belâyı iden ‘âşıka sitâresidür (Bâkî, G 94/1 s. 116)

Ey ay! Gökte görünen yıldızlar değildir. Can ve gönlün kıvılcımlı âhının dumanıdır:

Görinen encüm-i eflâk degüldür ey meh
Dûd-ı âh-ı şerer-âlûd-ı dil ü cânumdur (Bâkî, G 118/3 s. 127)

Bu kıvılcımla dolu âhımı, bahtımın yıldızıyla savaştırmak için altın işlemeli bir kılıç yaptım:

Ceng itmege sitâre-i bahtumla eyledüm
Bu âh-ı pür-şirârumı bir tîg-i zer-nişân (Bâkî, G 362/4 s. 235)

Âhımın mavi dumanını kıvılcımlı görüp gökyüzü yıldızlarla süslenmiş sandılar:

Şerer-âlûde görüp dûd-ı kebûd-ı âhum
Sandılar gök yüzidür encûm ile olmış zeyn(Bâkî, G 378/3 s. 241)

Âhımın ateşinin kıvılcımlarıyla feleğin çelik tası, her gece bela meclisinde dönen altın işlemeli bir kadehtir:

Şirâr-ı nâr-ı âhumla sipihrüñ tâs-ı pûlâdı
Döner her şeb belâ bezminde câm-ı zer-nişânumdur (Bâkî, G 128/4 s. 132)

Âşkının yakışıyla âh ettiğimde ben her an gönül ateşinin kıvılcımı gökyüzüne yönelir:

Bu odlu âhım içre benim kanlı gözlerim
İki şerâredir derûn-ı alevdedir (Hayâlî G 67/2 s. 112)

Ateşli âhımın şimşeği içinde gönül ateşinin kıvılcımları, ateşli kılıçtaki altın yaldızlı hat gibi görünür:

Berk-i âh-ı sûznâk içre şirâr-ı nâr-ı dil
Zer-nişân hatdur görinür tîg-i âteş-tâbda(Bâkî, G 450/4 s. 273)

Âhın ateşi gönülden çıktıktan sonra çevreye dağılır ve etrafını yakmaya başlar. Şairler birçok beyitte bu ateşin çevreye etkilerini mübalağalı şekilde anlatırlar. Çünkü bu âh o kadar etkilidir ki cehennemi bile yakar[44]. Âşkının ateşiyle bir gece âh ettiğimde korkarım ki ev ateşlere yanar:

Sûz-ı ‘aşkuñla bir şeb âh idicek
Korkaram oda yanar kâşâne (Bâkî, G 471/6 s. 282)

Ayrılığının ateşinin kıvılcımından yüreğim öyle yandı ki bir ah etsem yer ve gök ateşle dolar:

Şirâr-ı nâr-ı hecrinden yüregim şöyle yanmıştır
Ki bir âh eylesem dolar zemîn ü âsüman âteş (Ahmed Paşa, G.128/2, s.204)

Ahmed, gülden senin kokunu alıp ah etse bağda bağrı büryan kebabı gibi yanmış bir bülbül kalmaz:

Gülden kokun alıp seher âh etse Ahmed derd ile
Bülbül bulunmaz bagda kim bagrı biryân olmamış (Ahmed Paşa, G.129/8, s.205)

İbrahim! Ansızın âhımın senin mahalleni yakmasından korkuyorum:

Korkarım kim mahalleni nâ-gâh
Odlara yaka âhım İbrâhim (Ahmed Paşa, G.191/4, s.248)

Gamımın kıssalarını yazarken âhımdan kalemlerin yandığını ıslak mektuptan sor:

[44] Konu ile ilgili diğer beyitler: (Ahmed Paşa, G.35/3, s.147) Hayâlî, G 369/2 s. 217) (Hayâlî, G 370/3 s. 218) (Hayâlî, G 404/3 s. 229) (Hayâlî, G 405/2 s. 230) (Hayretî, G.64/2, s.175) (Hayretî, G.118/7, s.209) (Hayretî, G.410/3, s.388)

Gussamın kıssaların yazar iken âhımdan
Hâmeler yandıgını nâme-i terden sorasın (Ahmed Paşa, G.242/2, s.279)

Ey gönül! Âhınla Anadolu ülkesini yaktın. Senin derdin nedir? Sevgilinin köyünün dilencisi olmak istersen Mısır'a sultan ol:

Dilâ âhuñla yakduñ milket-i Rûmı nedür derdüñ
Gedâ-yı kûy-ı yâr olmak dilerseñ Mısra sultân ol (Bâkî, K 11/ 12 s. 23)

Ey Bahçıvan! Ateşli âhımla bana bağ teklifi yaparsın. Acaba san gülen gül yaprağın gerekli değil midir?

Âteşîn âhımla eylersin baña teklif-i bâğ
Bâğ-ban gül-berg-i handânıñ gerekmez mi saña (Fuzûlî, G 19/2 s.139)

Benim canımı yakıp âhımın şimşeğiyle dünyayı yaktırma. Ey Gökyüzü (Felek)! Parlak gneşin sana lazım değil midir?

Yandırıp cânım cihan-sûz etme berk-i âhımı
Âs-mân hûr-şîd-i rahşânıñ gerekmez mi saña (Fuzûlî, G 19/5 s. 139)

Başı dönen gönlü âhın aleviyle yaktım. Çevremde dönen bir ateş oldum, kebap olmaz mı?

Şu'le-i âh ile yandırdım dil-i sergeşteni
Bir od oldum çizginen çevremde olmaz mı kebâb (Fuzûlî, G 28/2 s.144)

Âhın ateşi o kadar etkilidir ki demiri ve taşı mum gibi yapar; ama sevginin gönlünü yumuşatamaz[45]. Demir gönüllü isen ne olmuş? Beni söyletme. Ahmed'in âhından kork! Çünkü o sırça gibi demiri eritir:

[45] Konu ile ilgili diğer beyitler: (Ahmedî, G 194/7 s.339) (Ahmedî, G 199/6 s.343) (Necâtî, G 13/7 s. 156) (Hayretî, G.244/5, s.283) (Bâkî, G 210/4 s. 169)

N'ola âhen-dil isen Ahmed'in âhından usan
K'eridir sırça gibi âheni söyletme beni (Ahmed Paşa, G.307/5, s.322)

Âheni mûm itdi vü nerm idemedi gönlüñi
Ahmedî nîçe ki âh idüp didi cânum meded (Ahmedî, G 119/7 s.282)

Sevgiliden ayrılık nedeni ile gönül öyle bir âh eder ki âhın ateşi taşlara etki eder, taşları kan ağlatır. Kayalara kan ağlatan âhın ateşi sevgilinin demirden kalbini muma çevirir:

Âteş-i âhım ile taşlara kan aglatırım
Yâd-ı hicrânın eger bu dil-i pür-sûza gele (Ahmed Paşa, G.288/3, s.310)

Kaldı kılmadı eser gönlüne cânâ gerçi kim
Taşlara kâr eyler âh-ı cân-güdâzum var benüm (Hayretî, G.291/2, s.311)

Yukarıda ele aldığımız etki ve özelliklerden başka âhın ateşinin bazı az görülen etki ve özellikleri vardır. Nâbî aşağıdaki beyitte sevgiliye seslenir. Sevgiliye, eğer amacın tılsımlı hazineyi açmak ise gönül ağacını âh ateşi ile yakmasını söyler:

Ûd-ı derûnı âteş-i âh ile it buhur
Vaslun garaz güşâd ise genc-i mutalsamın (Nâbî, G 601/5 s. 914)

Âşık ahının ateşi ile dünyayı gül bahçesine çevirse bile yine sevgilinin gönlü aşığa ısınmaz:

O âfetün yine Nâbî derûnı germ olmaz
Cihânı âteş-i âhumla gülhân itsem de Nâbî, (G 788/5 s. 1050)

Âhın ateşi meclise bulaşınca meclisin mumunun geceliği yana yazar:

Meclise oldı bu şeb âteş-i âhum sârî
Şem'-i bezmün yanayazdı gicelik destârı (Nâbî, Mt 54 1246)

Fuzûlî aşağıdaki beyitte gönlünü âhın ateşi ile tehdit etmektedir. Çünkü âhın ateşi dert kuşlarının yuvası olan cismi yakabilir. Beyitte bir Mecnun mazmunu vardır. Kays, Leyla'ya duyduğu şiddetli aşk nedeni ile aklını kaybetmiş "Mecnun" adını almıştır. Aşk derdiyle kendini çöllere atan Mecnun'un başı kuşlara yuva olmuştur:

Ey dil hazer kıl âteş-i âhıñla yanmasın
Cismim ki derd kuşlarına âşyânedir (Fuzûlî, G99/7 s.178)

Âhın ateşinin diğer bir özelliği olan parlaklığı ışığı şairlerin dilinde daha çok "şu'le, ışık, lem'a" kelimeleri ile anlatılır[46]. Şairin gözüne mutluluk, sefa sarayı aşk nedeni ile hüzün evi gibi gözükmektedir. Bu düşüncenin hayali bile karmakarışıktır. Böyle olmasının sebebi ise gönül yakan âhın ışığıdır:

Gözüme kasr-ı safâ beyt-i hazen-veş görünür
Bu heyûlâ-yı tasavvur da müşevveş görünür
Şu'le-i âh-ı dil-sûz ile ser-keş görünür
Bâğa sensiz bakamam çeşmime âteş görünür
Gül-i handânı değil serv-i hırâmânı bile (Nedîm, Tah. 8/2 s. 222)

Âh ışığı parlaklığı ve âlemi aydınlatması ile beyitlerde ön plana çıkar. Âhın ışığı o kadar parlaktır ki gam gecesinde ay, Zühre ve Müşteri yıldızları tek tek âhın ışığını dava etmeye gelebilirler:

Şâm-ı gamda lem'a-i âhımla da'vâ kılmağa
Mâh ü zöhre müşterî meydâna gelsin ferd ferd (Hayâlî G 42/3 s. 103)

"Âşıklığın sembollerinden birisi de gözyaşıdır. Âşık sevgili uğruna gözyaşı döker, arada bir de âh çeker. Kendisini aşkın sultanı olarak düşünen şair gözyaşını taht, âhının alevini de taç olarak düşünür. Gözyaşı ve âh kavramı bu beyitte birbiriyle alâkalı iki unsurdur. Gözyaşı taht-ı revân, âhının şulesi altın taçtır. Böylece kendisini aşkın devleti ile sultan olarak görür." (Çakıroğlu, 2013, s. 1980):

[46]Konu ile ilgili diğer beyitler: (Hayâlî, Tah. 5 s. 79) (Nâbî, G 673/2 s. 965) (Hayâlî, G 226/2 s.167) (Bâkî, G 461/4 s. 277) (Necâtî, G 157/ 4 s.221) (Fuzûlî, R 55 s.325)

Yaşım taht-i revândır tâc-i zerrîn şu'le-i âhım
Görüñ kim devlet-i aşk ile ne sultânlığım vardır (Fuzûlî, G 92/2 s. 175)

Âşık eğer güzellik ülkesine beylerbeyi olursa, âhın ışığı önce kırmızı bayrağı çekmektedir:

Olalı iklîm-i hüsne dilberim beglerbegi
Şu'le-i âhım önünce al bayrağın çeker(Hayâlî G 132/4 s. 134)

Âşığın sinesindeki yaraların rengini gece ay kıskanı. Âhın ışığı renk ve parlaklığı ile mehtap ile mukayese edilir:

Penbesine dâğımın her gece reşk eyler kamer
Şu'lesine âhımın mehtâb benzer benzemez (Hayâlî, G 217/2 s. 164)

Şair, teşbih ile vücudunu gam tekkesi olarak görür. Bu tekkede yanan ışık ise ateşli âhtır. Gam gecesinde ise yaktığı yaraların çırasıdır:

Tekye-i gamdır tenim her odlu âhım bir ışık
Şâm-ı gamda dâğdan yaktım ana yer yer çerâğ (Hayâlî, G 239/3 s. 171)

Âşık, sevgilinin gam dağında Ferhat olunca ahının şulesi de başındaki lale olmuştur:

Ben belâ Ferhâdıyım kûh-ı gam-ı dildârda
Şu'le-i âhım başımda lâledir kühsârda (Hayâlî, G 468/1 s. 252)

Âşık sevgilinin köyüne âh ışığı ile gider:
Şu'le-i âh ile azm etti Hayâlî kûyuna
Nitekim sancak çeker vardıkta begler Ka'beye (Hayâlî, G 496/5 s. 262

Âşığın âh şulesi aya benzeyen sevgilinin bulunduğu şehri sabaha kadar aydınlatmaya yeter:

Subha dek şehrinde ol mâhın zıyâ-bahş olmaga
Şu'le-i âhım yeter şem'-i şebistân olmasın (Ahmed Paşa, G.251/10, s.286)

Âşığın, sevgiliye ulaşması amacıyla karanlık yollarını aydınlatan yel mumunu yakan âhın ışığıdır:

Rûşen ola tâ işigüñe varmaga râhum
Yil mûmlarını yakdı gice şu'le-i âhum (Bâkî, G 321/1 s. 216)

3.9. Âhın Dumanı

Âhın ateşi gibi vazgeçilmez bir unsuru da dumanıdır. Şairler dumanı; rengi, etkileri, işlevi ve zengin mecazlarla beyitlerde işlerler[47]. "Gönülde yana aşk ateşi âh dumanı ile kendini belli eder. Bu yüzden aşkı saklamak imkânsızdır. Sevgili bu dumanı gördüğü zaman aşığın gönlündeki ateşin şiddetini anlar. O ateş aşığı yakmış kül etmiştir. Geri kalan sadece duman halindeki âhtır." (Eren, 2004, s. 334):

Dûd-ı âhın seyr idüp Yahyâ'nun ol âfet dimiş
Yanmış ol bezm-i mahabbet şem`inün pervânesi (Ş. Yahyâ, G 438/5 s.466)

Her ne denlü dilde pinhân eylese `aşk âteşin
Aşıkın sûz-ı derûnın dûd-ı âhı gösterür (Ş. Yahyâ, G 104/5 s.129)

Dûd-ı âhımdan duyar ağladığım halk-ı cihân
Kara yel esdikçe bilirler ki tufân yağdırır (Necâtî, G 149/3 s.217)

Bade ile gözyaşı ve âh ilişkilendirilmiştir. Eğer şair aşk için ağlamasa badeye yıpranmış, eskimiş bir gam diyecektir. Eğer şair aşk için âh etmese bu sefer de badeyi dumansız bir ateş olarak görecektir:

[47] Âhın dumanı ile ilgili diğer beyitler: (Nâilî, G 30/4 s.233)Nâilî, G 63/1 s.254)(Nâilî, G 93/5 s. 275) (Nâilî, G 105/5 s.282)(Nâilî, G 117/3 s.290) (Nâilî, G 128/4 s.296) (Nâilî, G 145/4 s.308)(Nâilî, G 194/1 s.340) (Nâilî, G 200/3 s.344) (Nâilî, G 228/3, s.363) (Nâilî, G 236/1 s.369) (Nâilî, G 254/1 s.382) (Nâilî, G 260/4 s.386) (Nâilî, G 348/4 s. s. 444) (Nâilî, G 367/4 s.456) (Ş. Gâlib, G 46/4 s.533) (Ş. Gâlib, G 51/5 s.538) (Ş. Gâlib, G 104/4 599) (Ş. Gâlib, G 159/6 s.659)(Ş. Gâlib, G 204/4 s.708) (Ş. Gâlib, G 269/4 s.781)

Itmeyeydüm girye gam-fersûd dirdüm bâdeye
Kılmasam âh âteş-i bî-dûd dirdüm bâdeye (Ş. Yahyâ, G 343/1 s.370)

Gönülden acı ile çıkan âhın dumanı âşıklara merhamettir. Âşk padişahının eskiden beri kabilesi, ocağı gönüldür:

Zıll-ı re'fetdür duhân-ı âh-ı dil âşıklara
Hüsrev-i aşkun kadîmî dûdmânıdur gönül (Ş. Yahyâ, G 223/4 s.248)

Âh dumanı, yaralı sine ile birlikte "nahl-i hasret" olarak düşünülür." (Kurnaz, 1996, s. 400):

Ey Hayâlî sîne-i pür-dâğım ile dûd-ı âh
Nahl-i hasretdir ki bâlâsında reyhân bağlanır (Hayâlî G 95/6 s. 122)

Fakirlikle övünenler sultanın dergâhını istemediği gibi âhın dumanı olunca gökyüzü istenilmez. Aynı şekilde gamın ışığı ve âhın dumanı varken güneş bile istenilmez:

Fakr ile fahr eyleyen dergâh-ı sultân istemez
Dûd-ı âhı sayesinde tâk-ı eyvân istemez (Hayâlî, G 189/1 s. 154)

Nâr-ı gamla dûd-ı âhı sâyesinde nûr olan
Âfitâbı kendiye şem-i şebistân istemez (Hayâlî, G 189/3 s. 154)

Gönlü peri gibi güzel sevgilinin kıvrım kıvrım saçlarından kurtarıp rahat ettiren kıvrım kıvrım âhı dumanıdır:

Dili fârig eden bu halka halka dûd-ı âhımdır
Perî-peykerlerin ham der ham olmuş kâkülünden (Hayâlî, G 357/4 s.214)

Savaş istiaresi içinde, âhın dumanı savaş meydanında bayrak, gam da asker olarak aşığa yeter. Âhın dumanına gökyüzü başını verse şaşılacak bir şey değildir. Çünkü ay bile külahın köşesine secde etmektedir:

Dûd-ı âhımdan âlemler gam bana asker yeter
Ey Hayâlî ceng içün anlar sipâhımdır benim (Hayâlî, G 373/5 s. 219)

‘Aceb mi verse serin çarh dûd-ı âhımıza
Hilâl secde eder gûşe-i külâhımıza (Hayâlî, G 518/1 s. 270)

Herkesin kendi hissesine düşeni ödediği bir ziyafet vardır. Âşık sevgilini yanağını hayal edince sabah vakti âh eder. Bu ziyafetteki mum sevgiliden, mumun dumanı ise aşıktandır. Çünkü âşık sevgilinin yanağını düşünmüştür. Sevgilini yanağı aydınlık, parlak ve güneş gibi ışık saçar:

Ruhı yâdıyla dil-dârun sabâh olunca âh itdüm
Harîfâne geçindük şem` dil-berden duhân benden (Ş. Yahyâ, G 269/3 s.294)

Sevgilinin çene çukuru âşıkların isteyerek veya ihtiyarsız düştükleri bir kuyu veya bir hapishanedir. Zindana girenler zincirle bağlandığı gibi çene çukuru zindanı düşen âşık saç zinciri ile bağlanır. Şair nida sanatı ile kendine seslenerek gönlün çene çukuru zindanına düştüğünü söyler. Bu zindanda zincir saç değil âhın kıvrım kıvrım olmuş dumanıdır:

Esîr oldu gönül çâh-ı zenahdânında ey Nef’î
Değildir zülfü anın dûd-ı pîç â pîç-i âhıdır (Nef’î, G 31/7 s. 296)

Âhın dumanı rengi itibari ile çoğunlukla siyah bazen de mavidir. Bu siyahlik aşığın yüzü olabileceği gibi sevgilinin ayva tüyü de olabilir. Âkil olan kişi Allah’a karşı işlediği kusurlardan ve isyan nedeni ile “siyeh-rû”luğunu anlar ve pişmanlık kaynaklı âh dumanı mağfiret için gözyaşları döker:

‘Âkil odur kim cihânda yâd idüp ‘isyânını
Dûd-ı âhından dem-â-dem gözlerin nem-nâk ide
Künc-i ‘uzlet ihtiyâr idüp varup bir gûşede
Hâk bilüp kendüzin ölmezden evvel hâk ide (Bâkî, Kıta 20 s. 318)

Bitkin, güçsüz Nâbî’nin ahının dumanı sevgilinin yüzünde yazı olarak

görülmüştür. Çünkü sevgilinin beyaz ve parlak yüzü sayfa, âhın dumanı ise siyah rengi itibariyle sayfa üzerine yazılan yazılardır:

İzâr-ı yârda hat sûretinde itdi zuhûr
O dûd-ı âh ki Nâbî nâ-tüvânun idi (Nâbî, G 838/7 s. 1089)

Sevgilinin ay gibi parlak ve güzel yüzünde görülen misk toz ya paslı ayva tüyleri ya da âh dumanın pasıdır:

Ay yüzün âyinesinde görünen müşgîn gubâr
Hatt-ı jengârî mıdır yâ dûd-ı âhım jengidir (Ahmed Paşa, G.78/2, s.174)

Âşığın kastı kara talihinden şikâyet olunca âhın siyah dumanı arada bir bahane olarak kalır:

Kasdum hemâm şikâyet-i bahtı-ı siyâh
Ey dûd-ı âh sen arada bir bahânesin (Nâbî, G 615/2 s. 923)

"Âşık dert Ka'be'si, âh dumanı da renk itibari ile onun siyah libasıdır." (Kurnaz, 1996, s. 399). Aşığın gözyaşları ise zemzem suyudur ki sevgilinin eşiğini doldurmuştur:

Hayâlî Ka'be-i derdem libâsım dûd-ı âhımdır
Gözüm yâşıyla dolmuş âsitînim Çâh-ı Zemzemdir (Hayâlî G 153/5 s. 142)

Mâtemin tut ol saâdet tahtının sultânının
Egnine gey dûd-ı âhımdan siyeh hârâ felek (Hayâlî, Trc. 1 s. 74)

Şâir hüsn-i ta'lil sanatı ile gece vaktinin gelmesini gökyüzünün âh dumanı nedeni ile siyah elbise giymesine bağlamıştır:

Her kaçan ol meh şafak renginde gül-gûn don giyer
Dûd-ı âhımdan libâs-ı zulmeti gerdûn giyer (Hayâlî G 166/1 s. 146)

Sevgilinin güzellik unsurları arasındaki ilişki, saç ve yüz ilişkisi, aşağıdaki

beyitte işlenmiştir. Kıvrımlı saç yüz üzerine düşmüştür. Âhın dumanı ile kast edilen siyah renkli saçtır. Sevgilinin yüzü ise parlaklığı ve ışığı ile âlemi aydınlatan bir güneştir:

Zülf-i pûr-çînin meh-i ruhsârın üzre göreli
Dûd-ı âhım mihr-i âlem-tâba atmıştır kemend (Hayâlî G 41/2 s. 103)

Benim âhımın ateşinin mavi dumanı baştan aşmıştır. Senin siyah saçların baştan ayağadır:

Benüm dûd-ı kebûd-ı nâr-ı âhum başdan aşmışdur
Senüñ zülf-i siyâhuñ ayaguñla baş ber-â-berdür (Bâkî, G 50/2 s. 95)

Âhın dumanın siyah veya mavi rengi etkisi bakımından gökleri siyaha boyar. Gökler mavi rengini aslında âhın dumanından almıştır. Duamn sadece gökleri değil bulaştığı her şeyi siyaha boyar[48]. Ey Hızır hatlı (ayva tüylü)! Beni eziyet ateşine yaktın. Bari sakın! Ahımın dumanına uğrama, yeşil elbisen kararmasın:

Cevr oduna yaktın beni bâri sakın ey Hızr-hat
Yeşil tonun kararmasın uğrama dûd-ı âhıma (Ahmed Paşa, G.289/4, s.311)

Âşığın âhının dumanı siyah rengi ile sevgilinin eteğinin karartır. "Sakın yakma beni. Yoksa âhımın dumanıyla temiz eteğin kara olur":

Dûd-ı âhımla pâk dâmenini
Sakın olur siyâh yakma beni (Ahmed Paşa, G.336/2, s.341)

Bu mavi renkli çardağın (gökyüzünün) her gece ud (güzel koku) olması (ile tütülenmesi), ayrılık ateşinden âhımın dumanıyladır:

[48] Bu konu ile ilgili diğer beyitler: (Ahmedî, G 615/9 s.560)(Ahmedî, G 30/2 s.231) (Bâkî, G 197/1 s. 163)(Hayâlî, G 326/1 s. 202) (Hayâlî, G 303/4 s. 194) (Hayâlî, G 361/4 s. 213) (Hayâlî, G 590/1 s. 294) (Hayâlî, K 21/17 s. 58) (Hayretî, G.18/2, s.144) (Hayretî, G.38/2, s.159) (Ahmed Paşa, M.5/15, s.13) (Ahmedî, G 458/6 s.484) (Ahmedî, G 487/3 s.498)(Fuzûlî, G 207/4 s. 231) (Fuzûlî, G 228/7 s.242) (Fuzûlî, G 273/7 s.264) (Hayretî, G.312/2, s.325) (Hayretî, G.312/3, s.325) (Şeyhî, G 139/3 s. 235) (Ş. Yahyâ, Müfret 16 s. 505) (Bâkî, G 232/1 s. 179)(Fuzûlî, K 11/20 s. 52) (Necâtî, G 116/3 s.202) (Necâtî, G 180/3 s.231) (Necâtî, G 255/1 s.265) (Necâtî, G 331/7 s.299) (Necâtî, G 476/4 s. 362)

Hicrân odında dütüni-y-iledür âhumuñ
Her gice ‘ûd oldugı bu nîl-gûn revâk (Ahmedî, G 343/3 s.426)

Gözümün yaşı sel döktüğü için yeryüzü kana (kırmızya) boyandı. Âh ettiğim için dumanından gökyüzü göğe (gök renge/maviye) boyandı:

Kana boyandı yir çü gözüm yaşı dökdi seyl
Göge boyandı çarh duhânı çün itdüm âh (Ahmedî, G 600/4 s.552)

Âhın dumanı feleğin yüzünü kapkara etmezse o eziyet etmekten vazgeçmeyecektir. Âhın vazgeçilmez parçası göğü karalara boyayan dumanıdır. Nerde bir ataş olsa orada mutlaka duman gereklidir:

Dûd-ı âhım ko yüzün kabkara kılsın feleğin
Cevri terk etmez o bir şöylece reng etmeyicek (Nef’î, G 69/4 s. 314)

Her gece yüreğim âh ile göğü karartır. Her nerede ateş varsa şüphesiz dumanı da vardır:

Her gice yüregüm gögi karardur âh-ıla
Her n’irede ki od ola lâ-büd duhânı var (Ahmedî, G 161/5 s.313)

Âşık, içindeki âşk dert ile döktüğü gözyaşları ve çektiği sıkıntıları âh dumanı ile her gece simsiyah kıldığı gökyüzü levhasına yazmak, şerh etmek ister. Burada duman siyah rengi nedeni ile mürekkep olarak düşünülmüştür. Âhın dumanı o kadar siyâhtır ki gökyüzündeki yıldızların bile ışığı görülmez:

Yeri su kıldı yaşım şerh-i nâr şevki meğer
Duhân-ı âhım ile levh-i âsumâne yazam (Şeyhî, G 113/5 s. 209)

Her sehergâh od düşer eflâke âhımdan benim
Her gece âlem dolar dûd-ı siyâhımdan benim (Şeyhî, G 126/1 s. 222

Ehl-i aşkın dûd-ı âhı cûş u dilden bî-şirâr
Bir karanu gecedir kim encüm-ü rahşânı yok (Hayâlî, G 251/3 s. 175)

Âhın dumanı ateşler saçarak sevgiliye altın saçan bir sümbül arz etmiştir:

Dûd-ı âhın yine Bâkî şerer-âlûd itdi
Yâre ‘arz eyledi bir dâne zer-efşân sünbül (Bâkî, G 296/5 s. 206)

Göklerde görülen samanyolu değildir. Çünkü âh dumanı gökyüzüne sarılmıştır:

Göklerde gören gice sanur kâh-keşândur
Âhum dûtüni günbed-i devvâre sarıldı (Bâkî, G 535/4 s. 308)

Izdırâbın göründüğü yer âhın dumanıdır. Bu dumanlı âha arkadaş ise gönüldür:

Dûd-ı âhında görinür pîç ü tâb-ı ıztırâb
Var ise bî-çâre gönlüm âhınun hem-râhıdur (Ş. Yahyâ, G 81/3 s.106)

Âhın dumanı yükselerek felek mahzeninde yıldız pencerelerinin açmıştır:

Sun' mi'mârı yapan sâ'atte gerdun mahzenin
Dûd-i âhım çıkmağa açmış kevâkib revzenin (Fuzûlî, G 227/1 s.241

Âhın dumanı gökler çıkar ve eflâke etki eder. Gökyüzü maviye boyanmadan âhım gökyüzünü boyadı. O mumun coşkusuyla daha pervâne yanmadan ben yandım:

Âhum göge boyandı göge gök boyanmadın
Yandum o şem’ şevkine pervâne yanmadın (Bâkî, G 397/1 s. 249)

Âşığın âhının dumanı göğün yüzünü karalara boyarken veya felek aynasını paslandırırken âhın tamamlayıcısı olan kanlı gözyaşı yeryüzünü kana boğar. Feleğin aynasını tozlandıran da âhın dumanıdır:

Ger âh kılam karara dütünden gögüñ yüzi
Ger aglayam yaşum-ıla yir kana gark ola (Ahmedî, G 3/4 s.218)

Dutar duhân-ıla felek âyînesini jeng
Niçe ki Ahmedî ide hicrüñ odından âh (Ahmedî, G 583/7 s.545)

Eyvâh ki ayva tüyünü âşığın âhından sakınmazdın. Ancak güzelliğinin aynasına is, duman etki etmiş:

Âh-ı âşıkdan sakınmazdın dirigâ kim hatın
Dûddur k'âyine-i hüsnünde te'sir eylemiş (Ahmed Paşa, G.132/3, s.207)

Görinen encüm-i eflâk degüldür ey meh
Dûd-ı âh-ı şerer-âlûd-ı dil ü cânumdur (Bâkî, G 118/3 s. 127)

Şairler âhın dumanını şekil, renk ve işlev yönlerinden birçok unsura benzetip zihinlerde daha somut hale getirirler. İncelediğimiz divanlarda dumanın 15 unsura benzetildiğini gördük:

3.9.1. Duman-Sümbül

Âhın dumanı şekil ve renk yönlerinden sümbüle benzetilir. Eğer lâle yanaklı sevgili ile şarap sohbeti edemezsem âh dumanı ile sümbülün sohbetini izle. Bu beyitte çiçeklerin rengi üzerinde bir ilişki vardır. Dumanın siyah rengi ile sümbülün rengi, lâlenin rengi ile şarabın kırmızısı rengi arasındaki ilişkidir:

Kılmaz isem lâle-ruh bir yâr ile mül sohbetin
Dûd-ı âhımla temâşâ eyle sünbül sohbetin (Hayâlî, G 397/1 s. 227)

Aşağıdaki beyitte de yine sümbül ile duman arasındaki renk ve şekil ilişkisi verilmiştir. Aşığın yaraları kırmızılık ve yuvarlak olması yönünden dikensiz bir güldür. Üzerindeki siyah renki duman ise sümbüldür. Bu bakımdan aşığı cihanı süsleyen derlerse bu söz ona yakışır:

Dâğlar bî hâr gül farkımda sünbül dûd-ı âh
Derler ise yaraşır nahl-i cihân-ârâ bana (Hayâlî G 16/3 s. 94)

Gam ile bir gül bahçesi arasında teşbih sanatı ile ilgi kurulur. Nasıl ki bir bahçede gül ve sümbül bulunur aynen gam bahçesinin gülü gönüldeki aşk ateşi, sümbülü ise ahtan çıkan dumandır. Ateş kırmızılığı ile gülle, duman siyahlığı ile sümbülle ilişkilendirilmiştir.

Ateş-i cân ile ahum tütünin seyr eyle
Gülşen-i gamda da şûhum gül olur sünbül olur (Ş. Yahyâ, G 122/3 s.147)

Gam-ı zülfüñle dûd-ı âh-ı kebûd
Lâcüverdî latîf sünbül olur (Bâkî, G 156/3 s. 145)

Ateş-i cân ile ahum tütünin seyr eyle
Gülşen-i gamda da şûhum gül olur sünbül olur (Ş. Yahyâ, G 122/3 s.147)

Kılmaz isem lâle-ruh bir yâr ile mül sohbetin
Dûd-ı âhımla temâşâ eyle sünbül sohbetin (Hayâlî, G 397/1 s. 227)

3.9.2. Duman-Yılan

Âhın dumanı kıvrıla kıvrıla gökyüzüne çıktığından şekil ve renk bakımından yılana teşbih edilmiştir. Kıvrıla kıvrıla gökyüzüne çıkan âhın dumanı bazen de kıvılcımsızdır:

Sanırlar halka halka dûd-ı âhım evc-i a'lâda
Bir ejderdir ki sakf-ı künbed-i gerdâne yazmışlar (Nef'î, G 30/4 s. 294)

Âh dumanı aşağıdaki beyitte de yılana benzetilmiştir. Âşık içindeki aşkı gizli tutarken ateşten duman çıktığı gibi âhın dumanı da aşk rûşen kılmıştır. Şair bu durumu halk arsındaki bir inanışa gönderme yaparak destekler. Rivayetlere ve inanışa göre hazineyi yılanlar beklemektedir. Duman da şekli ve siyah rengi ile yılana benzetilir:

Nihân aşkımı ma'lûm etse âlem dûd-i âhımdan
Aceb yok kim gümân-i genc eder halk ejdehâ görgeç (Fuzûlî, G 52/2 s.156)

3.9.3. Duman-Bulut

Âhın dumanı ile bulut arasında renk ve şekil noktalarından benzerlik vardır. Şairlere göre gökte görünenler bulut değil, hüsn-i ta'lil sanatı ile onlar âh dumanının bulutudur. Bulut içerisinde yağmur damlacıkları vardır. Aslında bulut damlalardan oluşur. Aynen bunun gibi âhın içinde de gözyaşı saklıdır. Âhın içindeki gözyaşlarının görünmeme sebebi ise dumanın onu kaplamasıdır:

İşbu bulıt ki seyle varur andan uş cihân
Âhum dütünidür yaşum içinde_anuñ nihân (Ahmedî, G 477/1 s.493)

Bu bî-tınâb haymeler altında ebr olup
Yaşlar döker kıyamete dek dûd-ı âh-ı Cem (Hayâlî, G 352/4 s. 212)

Tağlar başındağı görinen ebr sanmanuz
'Uşşâkdan havâya çıkan dûd-ı âh imiş (Hayretî, G.159/3, s.232)

"Dûd-ı âhı bulut olup ayın yüzüne perde çeker. Sevgilinin ay yüzünün görünmesine engel olur. Âh dumanının etrafı kaplayarak karartması, sevgilinin güzelliğinin görülmesine engel olması gerçeğe yakın benzetmelerdir." (Çakıroğlu, 2013, s. 1979):

Oldu ebr-i dûd-i âhım perde-i ruhsâr-i mâh
Âh kim almaz cemâlinden henüz ol meh nikâb (Fuzûlî, G 28/7 s.144)

Bulut ile âhın dumanı ilişkisindeki aşağıdaki beyitte; âhın dumanı feleğin ayağına yüz sürüp kendisinin sevgilinin köyüne inciler saçan bir bulut olmasını ister:

Ey Hayâlî dûd-ı âhım pây-i çarha yüz sürüp
Dedi kûy-ı yâra bir ebr-i güher-bâr et beni (Hayâlî, G 588/5 s. 294)

Âhın dumanı sevgilinin yanağının arzusuyla bir bulut şeklini alır ve yeryüzüne gül suyu yağdırır:

Dûd-ı âhum ruhuñ hevâsıyla
Ebr olur yagdurur cihâna gül-âb (Bâkî, G 19/2 s. 81)

Âşkının ateşiyle ne zaman gönülden âh ve inleme olursa âh duman, duman bulut, bulut ateş saçan olur:

Sûz-ı ‘aşkuñla kaçan kim dilden âh u zâr olur
Âh dûd u dûd ebr ü ebr âteş-bâr olur (Bâkî, G 114/1 s. 125)

Hayretî’nin her nefeste ettiği kıvılcımlı âhın dumanı ise gökyüzüne yükselerek âşkın ateş saçan bulutu olarak ufuklarda görünür:

Her nefes bu dûd-ı âh-ı pür-şirârumdan benüm
Tutar âfâkun yüzin bir ebr-i âteşbâr-ı 'ışk (Hayretî, K 7/28 s.16)

Şehr için itsün pür-âb-ı rûd-ı mihnet göz yaşı
Dehr için tutsun sehâb-ı dûd-ı âh-ı gussa-bâr (Hayretî, K.9/65, s.27)

Bir beyitte de şâir âhın dumanını anber kokulu bir buluta banzetir. Saçlarının hasretiyle gece gündüz dumana boyanıp anberden bulut diyerek âhı âdet ediniriz:

Boyanıp hasret-i zülfünle duhâna şeb ü rûz
Verziş-i âh ederiz dûd-ı mu’anber diyerek (Nâilî, G 200/3 s.344)

3.9.4. Duman-Servi

Divan şiiri benzetme dünyasında sevgilinin boyu servi gibidir. Aşağıdaki beyitlerde âhın dumanı serviye benzetilmiştir. Âhın dumanını servi, kanlı gözyaşını da gül bahçesi haline getiren bir kişi serviye hiç bakmaz, gül bahçesinde gezinmez:

Dûd-ı âhın serv idüp kanlu yaşın gülşen bilen
Eylemez serve nazar seyr-i gülistân istemez (Bâkî, G 206/3 s.167)

Âşık sevgilimim boyunu andığı zaman âh eder. Boyunu anarak bir âh edeyim ki dumanı, âşkının gül bahçesine salınan bir servi olsun:

Kâmetüñ yâdına bir âh ideyin kim dûdı
Gülşen-i ‘aşkuña bir serv-i hırâmân olsun (Bâkî, G 354/4 s. 231)

3.9.5. Duman-Bayrak

Bâkî, âhın dumanı âşk padişahının bayrağı olarak görür. Ey gönül! Ülkenin sultanından minnet sancağını gel, çekme! Zira âşkın komutanın livası (sancağı) kendi âhının dumanıdır:

Şâh-ı kişverden dilâ gel çekme sancak minnetin
Kendü dûd-ı âhıdur zîrâ livâ-yı mîr-i ‘aşk (Bâkî, G 235/5 s. 180)

3.9.6. Duman-Gölgelik

Âh ateşinin dumanı âşk padişahının veya şâirin başı üstünde tutulan bir gölgeliktir. Fuzûlî ise âhın dumanını gam günü üstündeki ikbal gölgesi olarak görürü:

Bâlâ-yı serde âteş-i âhum duhânını
Şâh-ı mahabbet üstine bir sâyebân tutuñ (Bâkî, G 281/3 s. 199)

Gam günü üstümde senden özge yok ey dûd-i âh
Lûtf edip benden götürme sâye-i ikbâlini (Fuzûlî, G 296/7 s.276)

3.9.7. Duman-Direk

Aşağıdaki beyitte de gözyaşı ve âh birlikte işlenmiştir. Eğer âhın dumanı gökyüzüne direk olmasaydı gözyaşı sel olup kâinat binasını yıkardı:

Yıkılır seyl-i ekşimden binâ-yı kâyinât
Olmasaydı dûd-ı âhım göklere yer yer direk (Necâtî, G 323/3 s.296)

Dün garîbindir Necâtî ko kayırmaz âhımın
Göklere direk direk olsun duhânı her gece (Necâtî, G 466/7 s. 358)

3.9.8. Duman-Yelken

Âh dumanının şekil yönünden benzetildiği bir unsur da yelkendir. Vücut gemisi gözyaşı denizinde eğer âhın dumanı yelken olmasaydı batacaktı:

Gark oldı idi gözyaşına keştî-i vücûd
Olmasa dûd-ı âh eger bâdbânumuz (Hayretî, G.142/4, s.222)

3.9.9. Duman-Kement

Fuzûlî aşağıdaki beyitte âhın dumanını kenemde benzetmiştir. Feleğin boynundaki âh dumanın kemendidir. Şair kendine seslenerek şaşılacak derecede bir avı olduğunu feleğin kemendinden kurtulamadığını söyler:

Kemend-i dûd-i âhındır Fuzûlî çerh boynuñda
Aceb sayyâdsın kim çerh kurtulmaz kemendiñden (Fuzûlî, G 218/5 s.237)

3.9.10. Duman-Micmer

Ahmedî bir beyitte tütsü ile duman arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. "Menekşe aşk ateşine micmer (tütsü) kabıdır. Âh ile dumanı olsa şaşılır mı?"

Duhânı olsa âh-ıla ‘aceb mi
Ki ‘ışk odınadur micmer benefşe (Ahmedî, K 70/11 s. 178)

3.9.11. Duman-Mürekkep

Duman ile mürekkep arasındaki ilişki rengi yönündendir. Gam harfi için divit ve kalem âh şeklidir. Onun mürekkebi âhın dumanıdır:

Harf-i gama devât u kalem şekl-i âhdur
Aña mürekkeb âhda dûd-ı siyâhdur (Bâkî, G 61/1 s. 100)

3.9.12. Duman-Tavus

Divan şiirinde sevgilinin saçının rengi siyahtır. Siyah saçların kıvrımı nedeni ile aşıların gönlünden âhlar çıkar. Saçlarının kıvrımıyla gönül ateşli âhlar ettikçe gönül dumanı, ortalıkta dolaşan altın kuyruklu tavus olur:

Tâb-ı zülfüñle göñül kıldukça âh-ı âteşîn
Dûd-ı dil cevlân ider tâvûs-ı zerrîn-bâl olur (Bâkî, G 72/2 s. 105)

3.9.13. Duman-Hatt

Duman aşağıdaki beyitte hatta benzetilmiştir. Gündüzümü karanlık ederse gecemi gündüz eder. Siyah renkli ayva tüyü âhımın dumanı gibidir benim için:

Rûzumu tîre ederse şebimi rûşen eder
Dûd-ı âhım gibidir hatt-ı siyeh-fâm bana (Ş. Gâlib, G 4/6 s. 489)

Âhın dumanı aşağıdaki beyitlerde semurdan bir taç ve karanlık bir deniz olarak görülür:

Ey gönül kapmaz safâ çün merdüm-i mahmûrdan
Mest-i câm-ı aşk olunur mu mey-i engûrdan
Dûr olalı yâr-ı bî-pervâ bu ben mehcûrdan
Şu'le-i gam cismim üzre hıl'atimdir nûrdan
Dûd-ı âhım başıma bir **tâctır semmûrdan** (Hayâlî, Tah 1 s. 70)

Vücûdu zevrakın eyler adûnun her nefes nâyâb
Duhân-ı âhuma dersem nola **deryâ-yı zulmânî** (Hayâlî, K 21/17 s. 58)

3.14. Âh İle İlgili Benzetmeler

Âh şekil, etki ve işlev gibi noktalardan birçok unsura benzetilip somut hale getirilmiştir. İncelediğimiz divanlarda âhın benzetildiği 51 unsuru başlıklar halinde

inceledik. Âhın benzetildiği unsurlar içinde birinci sırayı %29,6 oranla ok almıştır. Aşağıda âhın benzetildiği 51 unsur beyitsayıları ve oranları ile verilmiştir:

SIRA	BENZETİLEN UNSUR	BEYİT SAYISI	ORAN
1.	AĞAÇ	**1**	**%0,65**
2.	ALIŞ-VERİŞ	**1**	**%0,65**
3.	ASA	**1**	**%0,65**
4.	ASKER	**3**	**%1,97**
5.	AT	**1**	**%0,65**
6.	AYVA TÜYÜ	**1**	**%0,65**
7.	BALTA	**2**	**%1,30**
8.	BAYRAK	**4**	**%2,63**
9.	CERES	**1**	**%0,65**
10.	CEVHER	**1**	**%0,65**
11.	ÇİÇEK	**1**	**%0,65**
12.	DAVUL	**1**	**%0,65**
13.	DİREK	**4**	**%2,63**
14.	DİZE	**1**	**%0,65**
15.	FİDAN	**4**	**%2,63**
16.	GÖZYAŞI	**1**	**%0,65**
17.	HAVAYİ FİŞEK	**1**	**%0,65**
18.	HAYDUT	**1**	**%0,65**
19.	HORTUM	**1**	**%0,65**
20.	İP	**2**	**%1,30**
21.	KAFİLE	**2**	**%1,30**
22.	KAZMA	**1**	**%0,65**
23.	KEMENT	**3**	**%1,97**
24.	KILIÇ	**8**	**%5,26**
25.	KIŞ MEVSİMİ	**1**	**%0,65**
26.	KİLİT	**2**	**%1,30**
27.	KİLK	**2**	**%1,30**
28.	KUŞ	**1**	**%0,65**
29.	MANCINIK	**1**	**%0,65**

30.	MENFEZ	**1**	**%0,65**
31.	MEŞALE	**3**	**%1,97**
32.	MUM	**6**	**%3,94**
33.	MÜZİSYEN	**1**	**%0,65**
34.	OK	**45**	**%29,6**
35.	PAS	**1**	**%0,65**
36.	PENÇE	**2**	**%1,30**
37.	PERDE	**1**	**%0,65**
38.	PERVANE	**1**	**%0,65**
39.	POSTACI	**5**	**%3,28**
40.	SAZ/ORK	**3**	**%1,97**
41.	SÜLÜN	**1**	**%0,65**
42.	SÜMBÜL	**1**	**%0,65**
43.	ŞEBDÎZ	**2**	**%1,30**
44.	ŞİİR	**1**	**%0,65**
45.	ŞİMŞEK	**15**	**%9,86**
46.	TIRNAK	**1**	**%0,65**
47.	TOKAT	**2**	**%1,30**
48.	TOP	**3**	**%1,97**
49.	YELKEN	**1**	**%0,65**
50.	YELPAZE	**1**	**%0,65**
51.	ZEMZEM	**1**	**%0,65**

3.14.1. Ağaç

Âhın ağaça teşbih edildiği aşağıdaki beyitte Hz. Musa'ya telmih vardır. Hz. Musa Tur Dağında ateş görür ve Allah ile konuşur. Sevgilinin yanağı kırmızılığı ile ateş gibidir. Bu ateşin harareti âh ağacını yakar. Yanağının ışığının harareti, âh ağacını yaksa, Tur Dağı olan gönlün yarası heves kandilini öldürür, söndürür:

Tâb-ı fürûğ-ı ruhun olsa şecer-sûz-ı âh
Dâğ-ı dil-i Tûr olur mürde-çerağ-ı heves (Nâilî, G 171/2 s.324)

3.14.2. Alış-Veriş

Şeyh Gâlib aşkı bir ülkeye teşbih eder. Bü ülkenin başkenti ise aşktır. Kalbin alışverişi ise âhtır. Aşk, kalbimin baş (merkez, önde gelen) beldesidir. Âh, kalbimin alışverişidir:

Aşk kim şeh-beled-i kalbimdir
Âh dâd ü sited-i kalbimdir (Ş. Gâlib, G 90/1 s.583)

3.14.3. Asâ

"Göklerin ihtiyâr şeklinde düşünüldüğü beyitte, onun aşığın âhı asasına dayandığı için mezellet toprağına düşmekten kurtulduğu söylenir." (Kurnaz, 2996, s. 398):

Dehr-i dûn anı düşürmüştü mezellet hâkine
Ger asâ-yi âhıma dayanmasa pîr-i felek (Hayâlî, G 265/3 s. 180)

3.14.4. Asker

Hayâlî Bey âh ile asker arasında bir benzerlik kurar. Âh sipahına kanlı gözyaşlarından ve figandan asker çekilir. Böylece ayrılık gecesinde gece baskını yapılacaktır:

Kanlı yaşımdan sipâh-ı âha leşkerler çekip
Nice bir şâm-ı firâkında şebihûn eyleyem (Hayâlî, G 339/2 s. 207)

Aşağıdaki murabbada ise ağlayıp inleme aşığa âhtan asker çekmekte, ağlayan gözler ise ayıplama taşlarını atmaktadır:

Âhdan leşker çeker baş kaldırıp efgân bana
Ta'ne taşını atar bu dîde-i giryân bana
Dâğımın mir'âtı yüz göstermeyip yârân bana
Bakdığımca nakş-ı hicrân gösterir her ân bana (Hayâlî, Mrb. 1 s. 71)

Sevgiliye kavuşma arzusu âh ve inlemeye sebep olmuştur. Kulağı âh ve inleme askerlerinin geçiş yeridir:

İtmekde şevk-i vasl ile âh ü figânları
Gûşı memerr-i leşker-i âh ü figân iken (Nâbî, G 584/5 s. 901)

3.14.5. At

Âhın ata teşbihi siyah rengi ve hızı yönündendir. Öylesine hararetle dolaşırım ki âhının edhem'i (siyah atı), onun koşu yerinin alevinden toz gibi baştanbaşa doludur:

O gûne germ-i cevlân eyledim ki edhem-i âhı
Gubâr-âsâ serâser şu'le-i cilvegâhından (Ş. Gâlib, G 269/4 s.781)

3.14.6. Ayva Tüyü

Âh renk yönünden ayva tüyüne benzetilir. Ayva tüyü gelmeyince eziyet mükâfâtı (ödülü) olmayacak iştir. Âh ile sabah yüzünü siyah etmek (karartmak) güçtür:

Gelmeyince hat mükâfât-ı sitem emr-i muhâl
Âh ile ruhsâre-i subhu siyâh etmek de güç (Ş. Gâlib, G 46/4 s.533)

3.14.7. Balta

Âh şekli ve taşa etkisi yönünden baltaya benzetilir. Beyitte divan şiirindeki efsane aşklardan birine telmih yapılmıştır. Ferhat aşkı Şirin uğruna baltası ile dağları delmiştir. Aşığın âhı da Ferhat'ın baltası gibi sevgilinin taş gibi katı gönlünü delmesi istenir:

Gönlüñe eser itse n'ola Ahmedî âhı
Kim taşa ider tîşe-i Ferhâd sirâyet (Ahmedî, G 78/7 s.257)

"Fuzûlî' nin şiirlerinde âh kavramı ile alâkalı olarak ilgi çekici bir başka kullanım da âhın kazmaya benzetilmesidir. Felekten şikayet etmez tam tersi feleği haklı görür. Şair âhının kazması ile onun binasını viran ettiği için felekten başına taşlar yağar." (Çakıroğlu, 2013, s. 1981):

Değil bî-hûde ger yağsa felekten başıma taşlar
Binâsın tîşe-i âhımla virân ettiğimdendir (Fuzûlî, G103/4 s.180)

3.14.8. Bayrak

"Âh, ateşli ve dumanlı oluşundan dolayı şekil ve renk yönünden bayrak, sancak ve tuğ olarak hayal edilir." (Kurnaz, 1996, s. 399). Aşağıdaki beyitte şair feleklerin burcuna âh bayrağını diktiğini ifade eder. Âh bayrağı göklere çekilirken mekan sevgilinin eşiğidir:

Mâh-ı nevdir ser-âlem pervâzıdır anun şafak
Bir livâ-yi âh diktim bürc-i eflâk üstüne (Hayâlî, G 473/3 s. 254)

Eşiginden dikilir göklere âhım âlemi
Tabl-ı sînem dövülüp karşına feryâd edicek (Ahmed Paşa, G.153/3, s.220)

Mecnun âşk memleketine padişah olunca âh onun bayrağı, figan davulu, gam ise askeri olur:

Mecnûn kaçan ki aşk eline pâdişâh idi
Âhı alem fegânı tabl gam sipâh idi (Hayâlî, G 640/1 s. 311)

"Divan şairleri "âh" kavramını bayrakla birlikte kullanmışlardır. Fuzûlî, ayrılık gecesi aya âh alevinin bayrağını çektiği halde; o ay gibi güzel ondan haberdar olmaz." (Çakıroğlu, 2013, s. 1980):

Maha çektim şeb-i hicrân âlem-i şu'le-i âh
Âh kim olmadı ol mâh haber-dâr henüz (Fuzûlî, G 122/4 s.189)

3.14.9. Ceres

"Âh ile ceres arasındaki münasebetler doğan kuşlarına çan takma âdetine ve kervan unsuruna dayanır. Bu âh çanı nedeniyle aşığın yeri sevgili tarafından bulunur, can ve gönül kervanı yağma edilir. Aşağıdaki beyitte ise bu çan aşığın keklik avına çıkan gönül doğanında imiş gibi gösterilir ve kaybolmaması için takıldığı söylenir."

(Tolasa, 1973, s. 383):

Âh kim bir kebke saldım gönlümün şeh-bâzını
Bulamazam gerçi nâlemden takup durdum ceres (Ahmed Paşa, G.127/4, s.204)

3.14.10. Cevher

Âşığın gönlündeki duyguyu dışa vuran, açığa çıkaran âhtır. Nasıl ki cevher, aynadan ayrılınca görünmez, kendini gösteremezse âh da sineden ayrılınca sevgilinin lütfu görülmez:

Lutfı görülmez âh olıcak sîneden cüdâ
Cevher nümâyiş edemez âyîneden cüdâ (Ş. Gâlib, G 8/11 s.493)

3.14.11. Çiçek

Nâili âhı aşağıdaki beyitte hasretin sinede açtığı çiçeğe benzetir. Ayva tüyün gönül bahçesinde siyah bir bahar açar. Hasret göğsün yüzeyinde âh çiçekleri açar:

Hattın ki bâğ-ı dilde bahâr-ı siyah açar
Hasret zemîn-i sinede ezhâr-ı âh açar (Nâilî, G 50/1 s.246)

3.14.12. Davul

Sevgilinin aşığa verdiği eziyet, sıkıntı nedeni ile artık âhın, ağlayıp sızlamanın ızdırap içinde inlemenin davulunda mecal kalmamıştır:

Gamuñdan nevbet-i âh u figân u zâra kudret yok
Çemende bülbül-i şûrîde şimdi başka mehterdür (Bâkî, G 149/2 s. 142)

3.14.13. Direk

Âh uzunluğu ve yükselmesi yönünden direği teşbih edilir. Hüsn-i ta'lil sanatı ile şair göklerin direksiz ayakta durmasını ahının direğine bağlamıştır. Mavi gökyüzü ise bu direk üzerinde durmaktadır:

Dilâ âlem yıkılmaz göklere âhun direk olsa
Bu çetr-i lâciverdî anun üstüne kurulmuşdur (Ş. Yahyâ, G 80/4 s.105)

Nâbi âhın tövbe çadırına direk yapılmasını söyler. "Tövbe çadırına âhı direk yapmayınca güneşin harareti cezadan nasıl kurtulur."

Tâb-ı hurşîd cezâdan nice âsûde olur
İtmeyen âhı sütûn-ı hayme-i istigfâr (Nâbî, G 673/2 s. 965)

Felek düşmanının dişine hayli dayandım bu gece. Feleğin sabah vaktinde âhımın sütunu çıktı:

Bâm-gâh-ı felekde çıkdı sütûn-ı âhım
Hasm-ı çarhın dişine hayli dayandım bu gece (Ş. Gâlib, G 317/4 s.834)

Şâir aşağıdaki beyitte zahide seslenir. Direksiz duran gökyüzüne direk olan âhın dumanından gönlünü karartmamasını ister:

Zâhidâ gel tîre-dil olma bu dûd-ı âhdan
Kim sütûn-ı âh ile turur bu çetr-i bî-tınâb (Hayretî, G.18/2, s.144)

3.14.14. Dize

Şeyh Gâlib bir beyitte âhı yükseklik yönünde dizeye benzetir. Gâlib! Âhının dizesi ne kadar yüksek ki sevgilinin nâz yüceliği (boyu) bile sana ulaşamaz:

Gâlib ne rütbe mısra-ı âhın bülend kim
Bâlâ-yı nâz-ı yâr dahı na-resâ sana (Ş. Gâlib, G 13/7 s.498)

3.14.15. Fidan

Âh şekli yönünden bazı beyitlerde fidana benzetilir. Fidan tasvvufta vahdeti simgeler. O görünen tecellinin gül saçan servisinden her âh fidânı, benim için Tur Dağı ağacıdır:

Ol serv-i gül-furûş-i tecelli-i cilveden
Her nahl-i âh bir şecere-i Tûrdur bana (Ş. Gâlib, G 1/2 s. 485)

Gül bahçesinde salınan gönül çeken serviler gibi gönül, boyunun arzusuyla bir âh fidanıdır:

Bir nihâl-i âhdır kaddin hevâsıyla gönül
Sahn-ı gülşende hırâmân serv-i dilcûlar gibi (Nâilî, G 369/4 s.457)

Melâmet (kınanma) vadisinde aşk aslanları şimdi biziz. Ormanımız, âh fidanının sık ormanındandır, çengel bahçesindendir:

Şimdi vâdî-i melâmetde biziz şîrân-ı aşk
Çengelistân-ı nihâl-i âhdandır bîşemiz (Ş. Gâlib, G 137/4 s.635)

Âh fidanını sonunda göklere ulaştırdım. Ey başı yüksek (dik başlı) servim! Gel kusuruma bakma:

Nihâl-i âhı yetişdirdim âhir eflâke
Kusûra bakma gel ey serv-i ser-bülendim gel (Ş. Gâlib, G 231/2 s.740)

3.14.16. Gözyaşı

Bir bahçede nasıl ki uygun hava ve su olunca istenilen bitki yetişir, aynen öyle aşığın sinesinde âh gözyaşı ve keder olunca aşk ortaya çıkar. Âh gözyaşı aşığın sinesinde gam, keder rüzgârını meydana getirmiştir. Artık sinede hava ve su olunca her şey yetişebilir:

Sînemde eşk-i âhım berg-i gam etdi hâsıl
Âb u havâ olunca bir hâkden ne bitmez (Hayâlî, G 203/2 s. 159)

3.14.17. Havayi Fişek

Âh aşağıdaki beyitte, ateşi ve kıvılcımı yönünden havayi fişeğe benzetilir. Âşıklar, inleme kıvılcımını ney fıskiyesinden saçıp âh fişeği ile saltanat düğünü

yapmıştır:

Şerâr-ı nâleyi fevvâre-i neyden saçup uşşâk
Fişeng-i âh ile sûr-ı hümâyûn eylemişlerdir (Ş. Gâlib, G 67/5 s.5556)

3.14.18. Haydut

Tasavvufta âh etmek şikâyet olduğundan istenmeyen bir durumdur. Âh her zaman kesrettir. Bu nedenle sâlikin vahdet yolunda yolunu kesen âhtır. Kavuşma ihsanını istesem baht bana düşmandır. Gam çölünü geçsem âh benim yolumu keser:

Dâd-hâh-ı vuslat olsam baht düşmendir bana
Deşt-peymâ-yı gam olsam âh rehzendir bana (Nâilî, G 7/1 s.218)

3.14.19. Hortum/Kasırga

Şâir, sevgilinin gezdiği yollardaki elmas misali tozları âh kasırgası ile götürüp güneşe teslim, emanet etmiştir. Böylece bu tozlar gözden ırak olmuştur:

Götürdüm gird-bâd-i âh ile hur-şide tapşırdım
Gubâr-i reh-güzârıñ cevherin gözden nihân ettim (Fuzûlî, G 201/2 s.228)

3.14.20. İp

Âhın uzunluğu ve düzlüğü yönlerinden ipe benzetilir. Kâğıt, anber kokulu saçına gönlünü bağlasa kâğıt, âhın ipiyle sinesine mıstar (çizgi) çeker:

Olsa dilbeste-i gîsû-yı muanber kâgıd
Rişte-i âh çeker sîneye mıstar kâgıd (Ş. Gâlib, G 55/1 s.544)

Gönül âhının ipi hasret erbabı mı? Yoksa maksad (amaç) Kabesinin elbisesinin teli yahut perçem mi?

Bilinmez rişte-i âh-ı dil erbâb-ı hasret mi
Yâhûd târ-ı libâs-ı Ka'be-i maksûd yâ perçem (Ş. Gâlib, G 249/2 s.759)

3.14.21. Kafile

Âhın kafileye benzetildiği aşağıdaki beyitte âhın zamanı ve sevgilinin köyünün dini bir unsura benzerliğini görürüz. Her vakti âh ve nale kafilesi Kâbe gibi olan sevgilinin köyüne veya eşiğine ulaşmak için yola çıkar:

Her seher âh ü nâle kâfilesi
Ka'be -i kûy-i dilbere çekilir (Necâtî, G 114/3 s.201)

Bir hâcet ki Ka'be eşiğine çekilir
Her şâm u seher kafile-i âh esirge (Necâtî, G 517/3 s.381)

3.14.22. Kazma

Âh şiddeti ve etkisi yönünden taşaları delen bir kazma gibidir. Ahmedî'nin âhı senin gönlüne etki etse şaşılır mı? Zira Ferhad'ın kazması taşa etki etmiştir:

Gönlüñe eser itse n'ola Ahmedî âhı
Kim taşa ider tîşe-i Ferhâd sirâyet (Ahmedî, G 78/7 s.257)

3.14.23. Kement

Divan şiirinde güzel gözleri ve kokusu gibi hususlar nedeni ile sevgili ve ceylan arasında benzerlik ilgisi kurulur Şair, nida sanatı ile kendine seslenir. Hasret çöllerinde nafile gezmemesini söyler. Çünkü ceylan gibi güzel sevgili âh kemendi ile avlanmaz:

Geşt itme deşt-i hasreti âhuñla Bâkıyâ
Sayd-ı kemend-i âh olur âhû degüldür ol (Bâkî, G 295/5 s. 205)

Mecnun gibi çöle gidip âhının kemendini salma. O (yabanî) ceylan sana av olmaz. Gereksiz iş yapıyorsun:

Varup Mecnûn gibi âhuñ kemendin salma sahrâya
Ol âhû saña sayd olmaz 'abes yâbâne söylersin (Bâkî, G 361/2 s. 235)

Necâtî, sevgiliden ayrılık sebebi ile o kadar zayıf düşmüştür ki bu hali mübalağa ile bir anda âh ve figan kemendi ile göklere çıkabileceği şeklinde ifade eder:

Gam-ı hicrân ile şöyle za'if oldum ki bir demde
Çıkardım göğe yapışsam kemend-i âh ü efgâna (Necâtî, G 542/3 s. 392)

3.14.24. Kılıç

Âşığın elindeki en büyük silah âhtır. Bu bağalamda âh savaş aletlerinden kılıca benzetilir. Âhın kılıca benzetilmesi şekil yönünden uzunluğu ve düzlüğü, etkisi yönünden keskinliğidir. Âh kılıcı o kadar etkilidir ki aşık bu kılıcı çektiğinde cehennem bile korkar. Şair aşağıdaki beyitte âhı parlak bir kılıca benzetir. Gökyüzüne çıkan âh ateşinin alevleri değildir. Onlar aslınsa aşığın baht yıldızlarına çektiği parlak kılıçlardır:

'Alev-i âteş-i âhum degül eflâke çıkan
Ahter-i bahtuma bir tîg-i musaykal çekdüm (Bâkî, G 327/3 s. 219)

Ceng itmege sitâre-i bahtumla eyledüm
Bu âh-ı pür-şirârumı bir tîg-i zer-nişân (Bâkî, G 362/4 s. 235)

Âh şekil ve etki nedeni ile kılıca benzetilir:
Bana cevr ü sitem eksik midir baht-ı siyâhımdan
Ne hâcet imtinân ol gırra-mest-i keç-külâhımdan
Dem-i mestîde bârî sakınup **şemşîr-ı âhımdan**
Edüp câm-ı lebin âsûde zehr-âb-ı nigâhımdan
Beni mahrûm-ı bezm-i vasl eden mest-i müdâm olsun
Dil-i mecrûhumun kanın içenler şâd-kâm olsun (Nedîm, Msd. 4/3 s. 216)

Feleğin zırhını parçalayan âh kılıcıdır. "Feleğin çelik zırhını parça parça ettim. Ateş saçan âhımın keskin kılıcı düzgündür."

Cevşen-i pûlâd-ı çarhı çâk çâk itdüm dahı
Âh-ı âteş-bârumuñ şemşîr-i bürrânı dürüst (Bâkî, G 22/4 s. 82)

Âşık sine kılıfından âh kılıcını çektiğinde korkak cehennem can korkusuyla ateş çıkarır:

Gılâf-ı sîneden âşık ki sell-i seyf-i âh eyler
Olur dûzah hirâsân hâsıl eyler bîm-i can âteş (Nâilî, G 180/3 s.330)

Kendini beğenmişlik, kendi kafasına göre hareket etme zinciri gönlümü bağlamasın. Kınında kılıcım yoksa âhım yeterlidir:

Etmesin kayd-ı dile silsile-i hôd-râyî
Âh besdir yoğ ise tîg-i niyâmımda benim (Nâilî, K 30/13 s.161)

Bâkî! Felek (gök), benim gönlümün ateşinin dumanıdır. Feleğin güneşi, âhımın ateşinin bir kıvılcımıdır:

Bâkî derûnum âteşinüñ dûdıdur felek
Mihr-i sipihr âhum odından şirâredür (Bâkî, G 92/6 s. 115)

Gökyüzünde geceleyin görüneni, kayan yıldız sanma âşığın o âh kılıcının yarasıdır:

Şihâb sanma felekde giceyle zâhir olan
Mahabbet ehlinüñ ol tîg-i âhı yarasıdur (Bâkî, G 94/2 s. 116)

3.14.25. Kış Mevsimi

Âşığın benzi divan dişirinde her zaman solgundur. Bu yüzden beyitte sonbahara benzetilir. Âşığın âhı ise şiddetli bir kış mevsimi gibi görülür. Benzim sonbahar, şiddetli âhım kış mevsimidir. Yüzün evvel bahar, kaşınsa yaz olmuştu:

Hazân beñzüm zemistân âh-ı serdüm
Yüzüñ evvel bahâr olmış kaşuñ yay (Bâkî, G 516/3 s. 300)

3.14.26. Kilit, Anahtar

Âhın kilide benzetildiği beyitte, küçük ama çok önemli bir etkisinin olduğu vurgulanır. Bir hazine ağzına kadar inci, altın gibi kıymetli eşyalarla dolu olsa bile o hazine bir kilide muhtaçtır. Hazineye benzetilen gönül de âh kilidine muhtaçtır:

Kem-kadr-ı kufl-ı âhına muhtâcdur yine
Memlû iken derûnı güherle hızânenün (Nâbî, G 436/5 s. 791)

Kapı ne denli kapalı, kilitli olursa olsun o kilitli kapıyı âh anahtarı açar:

Olmasa da ne denlü icap et de medhali
Miftâh-ı âh açar yine bâb-ı mukaffeli (Nâbî, G 85/1 s. 1078)

3.14.27. Kilk, Devât

"Hüsn-i ta'lil yaparak şair, gece gökyüzünün siyah olmasını aşığın siyah duman halinde çıkan ahlarına bağlar. Âşık ahlarını kalem ve divit yapıp gökyüzü sayfasını siyaha boyayabilir." (Eren, 2004, s. 338):

Evrâk-ı sipihri karala her gice Yahyâ
Âh-ı dil-i sevdâ-zedeyi kilk ü devât it (Ş. Yahyâ, G 24/5 s.49)

Eğer âh kalemi gönüldeki aşk yangınını yazarsa dokuz feleğin yaprakları yanar:

Kilk-i âhum yazarsa sûz-ı dili
Dutışur nûh sipihrün evrâkı (Bâkî, G 540/2 s. 310)

3.14.28. Kuş

Şeyh Gâlib bir beyitte âhı hasret dert ehli kişilerin kuşu gibi görür. Âhın kuşa teşbihi sesi yönündendir. Kuşun sesi ile inleyiş arasında ilişki kurulmuştur. Dert ehlinin âh kuşuyum inleyişten vazgeçtim. Bak o Hindûyum ki ateş tapınağından vazgeçtim:

Murg-ı âh-ı ehl-i derdim lâneden kıldım ferâğ
Gör o Hindûyem ki âteş-hâneden kıldım ferâğ (Ş. Gâlib, G 184/1 s.685)

3.14.29. Mancınık

"Âhın mancınık oluşu, sevgilinin saçının büklüm ve kıvrımlarına dayanır. Yani bu sebepten, aşıkın ana olan arzusuyla doğan ve ona doğru yükselen ahlar, saçların yılana teşbihi dolayısıyla sanki semaya yılan yağdırmaktadır." (Tolasa, 1973, s. 382):

Pîç ü tâbından kemend-i zülfünün ey seng-dil
Her şeb âhım mancınıkından göge su'bân yagar (Ahmed Paşa, G.36/5, s.147)

3.14.30. Menfez

Divan şiiri âşk anlayışına göre sevgilinin her bir saçında âşık asılır. Âşık, gönül inciten sevgilinin saçlarının her biri bedeninde âh delikleri, yarıkları açsa bile şikâyetçi olmayacaktır.

Olmam gilemend ol hâtır-şikenümden
Bin menfez-i âh açsa da her mû bedenümden (Nâbî, G 597/1 s. 910)

3.14.31. Meşale

Âh parlaklığı ve etrafı aydınlatması nedeni ile meşaleye benzetilmektedir. Ayrılık gecesini aydınlatacak olan âh meşalesidir:

Firkat şebi âhum ki ola meş`ale-efrûz
Korkum budur ednâ şereri ola cihân-sûz (Ş. Yahyâ, G 142/1 s.167)

Nâbî aşağıdaki beyitte ticaret benzetmesi ile aşığın âh edip ağlamsını resmetmektedir. Âh meşalesi ve nâle çıngırağı ile göz pencerelerinden kanlı bir kafile çıkmıştır:

Çıkardı meş'ale-i âh u derây-ı nâle ile
Derîçe-i nazarumdan kavâfil-i hûn-âb (Nâbî, Kaside 11/11 s. 70)

Âşığın gönünden çıkan âh meşalesi gecelerinin aydınlattığı için geceler gündüzlere galip gelmiştir:

Rûşen kılalı meş'ale-i âh-ı derûnum
Gâlib görinür gicelerüm gündüzüm üzre (Bâkî, G 462/2 s. 277)

3.14.32. Mum

Âh ateşi ve yakılcılığı yönünde muma benzetilir. Gökyüzünün tepesinde görünen sönmüş ay değildir. O kanatlarını âh mumuna takmış bir pervanedir:

Pervânedür ki yakdı perin şem'-i âhuma
Fark-ı felekde münhasif olmış kamer degül (Bâkî, G 290/3 s. 203)

Ey âh mumu! Garibâne akşamımızı sabah kıskandıracak hâle getir. Sevgi kulubesine parlaklık sal:

Reşg-âver eyle subha garîbâne şâmımız
Sal külbe-i mahabbete ey şem'-i âh tâb (Nâilî, G 19/4 s.226)

O yol yürüyene Hızır ve Kelîm (Hz. Musa) kılavuzdur. Âhın ışığı yeterlidir. Tur (Dağı'nın) mumunu ne yapsınlar:

O reh-revâna ki Hızr u Kelîm bedrekadır
Fürûg-ı âh yeter şem'-i Turu n'eylerler (Nâilî, G 51/5 s.245)

O uçarı yeri olan mum, feryadımızı işitmedi kaldı. Âh mumunun dumanı boğaz neyini sürme kabı yaptı:

Nâlemizi işitmedi kaldı o şem'-i şûh-sitân
Eyledi dûd-ı şem'-i âh nây-ı gelûyı sürmedân (Nâilî, G 254/1 s.382)

O, âh mumunun yeni ortaya çıkmış fanusu değildir. Ney bitkisinin şimşeği ovaya (çöle) aşk ateşiydi:

Fânûs-ı nev-zuhûru degil şem'-i âhın ol
Aşk âteşiydi deşte berk-ı giyâh-ı ney (Ş. Gâlib, G 337/3 s.855)

Bâkî'ye göre âşık, aşk meclisini âh mumu ile süsler:

Bâkıyâ kûy-ı harâbâtı nişîmen kıldugum
Bezm-i 'aşkı şem'-i âhumla müzeyyen kıldugum
Ser-nüviştüm hâlidür âfâka rûşen kıldugum
Ey Selîm ebrû diyüp çeşm üzre mesken kıldugum
Alnuma 'aşk ile yazılan yazulardur ezel (Bâkî, Msm 5/VII s. 67)

3.14.33. Müzisyen

Âhın müzisyene benzetildiği aşağıdaki beyitte şair âhın Zühre ile çalıp söylediğini ama bunu sevgilinin duymadığını hayıflanarak söyler. Ahım gökte güneşin çalgıcısı olan Zühre ile çalar söyler ancak, talihime bak ki o ay yüzlü henüz dinlemez:

Âhım felekte Zöhreye âheng eder velî
Gör tâli'im ki dinlemez ol mehl-likâ henuz (Ahmed Paşa, G.119/2, s.199)

3.14.34. Ok

Âhın oka benzerliği şekil yönünden uzunluğu ve tesiri noktalarındandır[49]. Aynı zamanda okun yaydan çıkıp yükselmesi gibi âh da aşığın gönlünden ateşli şekilde çıkıp göklere yükselir. Aşığın gönlünden çıkan âh o kadar tesirlidir ki kaynağı manevi bir his olması ve tabiatı nefes yani hava olmasına rağmen çeliğe bile etki eder onu yumuşatır:

Korkarın Yahyâ ki pûlâd olsa da te'sîr ider
Tîr-i âhun kim vara ol kalbi âhenden yana (Ş. Yahyâ,G 14/5 s.39)

Gerçi âhen-dilsün ammâ eyle Yahyâ'dan hazer
Kim anun pûlâdlar âhı yaragın bozmadı (Ş. Yahyâ, G 397/5 s.425)

[49] Âhın oka benzetildiği diğer beyitler: (Hayâlî, K 1/19 s. 28) (Fuzûlî, G 174/3 s.215) (Fuzûlî, G 223/2 s.239) (Fuzûlî, G 238/4 s.247) (Fuzûlî, G 242/1 s. 248) (Necâtî, G 58/ 1 s.176) (Necâtî, G 499/1 s. 372)(Necâtî, G 597/2 s. 417) (Hayretî, G.87/3, s.190) (Ş. Gâlib, G 303/3 s.817)(Nâilî, G 223/5 s.360) (Nâilî, G 249/6 s.379)(Ş. Gâlib, G 285/1 s.797) (Nâilî, G 260/5 s.386) (Ş. Gâlib, G 143/2 s.641)(Nâilî, G 256/2 s.383) (Nâilî, G 257/2 s.384) (Nâilî, G 288/1 s.404) (Ş. Gâlib, G 76/8 s.567)

Okun temreni, âhımın okunun göklere yükselişini seyreder ve utancından yerin dibine geçer:

Hadeng-i âhumuñ eflâke seyr ider güzerin
Hicâbı şöyle çeker yirlere geçer nâvek (Bâkî, G 265/2 s. 193)

Ben şikeste-kâmetün çok çıkdı âhı göklere
Okı çıkmaz Hayretî gerçi olıcak yâ şikest (Hayretî, G.21/5, s.147)

"Divan şiirinde sevgiliye ait güzellik unsurları oka benzetilmiştir. Âşığın ise âhı oka benzetilmiştir. Âhın oku, dudağının balının arzusundan taş deler. Âşığın hüzünlerle dolu evi, arı peteğine benzese hayret etmemelidir." (Çakıroğlu, 2013, s. 1981):

Taş deler âhım oku şehd-i lebiñ şevkinden
N'ola zenbûr evine benzese beytü'l-hazenim (Fuzûlî, G 204/3 s. 230)

Kaşının yayını çekip, ah okunu serbest bıraksam şu zebercet dokuz kubbeden siper yapsalar bile yanar:

Zihî çekip kaşın yayın halâs-ı tîr-i âh etsem
Dokuz tâk-ı zebercedden tutarlarsa siper küynür (Ahmed Paşa, G.102/2, s.189)

Şâir bir başka beyitte ise tehdidini ortaya koymaktadır. Yine âhı benzettiği unsur oktur. Yaşanan hadiseleri ise taşa benzeterek eğer bu taşlar şarap kadehini kırar huzursuzluğa sebep olursa bu karşılık âh okları da mavi gök kubbeyi kıracaktır:

Itmesün seng-i havâdis câm-ı sahbâyı şikest
Yohsa eyler tîr-i âhum çarh-ı mînâyı şikest (Ş. Yahyâ, G 28/1 s.53)

Nef'î, Sultan Ahmet methiyesinde âhı göklere yükselmesi yönünden bir ok gibi düşünür. Âhın oku felekleri delmiş ve feleğin hazinedarı Zühal gezegeninin tepesine kadar çıkmıştır:

Sûzenin dikse nişân tîrine ger nâvek-i âh
Delse eflâki geçip küngüre-i keyvânı (Nef'î, K 4/18 s. 52)

Âh okunun açtığı yaralarla âşık yedi kat gökyüzünü delik deşik etmiştir. Âşık bu şekilde alçak felekten intikam alır:

Zahm-ı hadeng-i âh ile deldüm şu deñlü kim
Kef-gîre döndi günbed-i heft âsmânı gör (Bâkî, G 77/6 s. 108)

Ey Fuzulî! Alçak felek döne döne bana eziyet etse de ben âhımın okuyla intikam aldım:

Ey Fuzûlî nâvek-i âhımla aldım intikâm
Döne döne gerçi bî dâd etti çerh-i dûn bana (Fuzûlî, G 14/6 s. 137)

Sevginin elinde kılıç gibi gamzeleri varken aşığın da buna karşılık elindeki silah ahtan bir oktur:

Takınsın dilrübâlar gamzelerden tîg-i âşık-küş
Bizim de âhımızdan nâvek-i dil-dûzumuz vardır (Nef'î, G 36/2 s. 298)

Âhın oku gökyüzüne eriştiği zaman meleğin kanadının en uzun tüyü ona sanki bir yelek olmuştur:

Tîr-i âhım yine bir demde erişdi feleğe
Şehper-i bâl-i melekdendir ana sanki yelek (Nef'î, G 65/2 s. 312)

Âhın ucundan ışık görülmese ne olacak; çünkü bu âh oku peykana muhtac değildir, gam okudur:

Zâhir olmazsa n'ola âhım ucundan şu'le
Gam hadengidir o muhtâc değil peykâne (Nef'î, G 105/4 s. 332)

Şair âhın sivri uçlu okuna seslenmektedir. Sivri uçlu ok Nedîm'in namını nakşedemez:

Nedîmâ nâmını mümkin mi nakş ey nevk-i tîğ-i âh
Dil-i yâr adlı bir elmâsdan kıymetli taşım var (Nedîm, G 23/5 s. 265)

Eğer mum meclisin ortasına bir altın kabak dikerse pervaneler de her taraftan âh oklarını atarlar:

Şem dikti bezm meydanında bir altın kabak
Attılar âh okların her yanadan pervâneler (Hayâlî G 73/2 s. 114)

Âşık kendisini bülbüle benzeterek kendisini gonca dudaklı sevgili ağlayıp inlettiğini söyler. Ok gibi ahının sonucunda gökyüzü kafese dönmüştür. Başka bir beyitte ise sevgili kaşlarını çatıp sinirlendiği için âh oku dokuz katlı feleğin kalkanını delmiştir:

Sen lebi gonca edelden beri ben bülbülü zâr
Tîr-i âhımla felek döndü müşebbek kafese (Hayâlî, G 478/3 s. 255)

Siper gibi kaşın çîn ettigiyçin ol kemân-ebrû
Hadeng-i âh ile deldim bu dokuz çarhı kalkanı(Hayâlî, K 14/19 s. 48)

"Sevgili tarafından fark edilmeyen âşık fark edilmek için âh okunu kullanır. Sevgiliyi bir avcının kekliği avlaması gibi avlamak ister." (Peküz, 2012, s. 148):

Tîr-i âhumdan inen gâfil yürür benzer ki ben
Bir gün ol kebk-i hırâmânı şikâr etsem gerek (Ahmed Paşa, G.152/6, s.219)

Ahmet Paşa sevgiliye âh okundan sakınmadığını buna karşılık sözlerinin kılıcından niçin korkmadığını söyler. Yine sevgiliye zulmünü orantısız yapmamasını çünkü âh okuna karşı gökyüzünde bir engel, perde olmadığını söyler:

Tutalım kim eylemezsin tîr-i âhımdan hazer
İhtirâz etmez misin tîg-i zebânımdan benim (Ahmed Paşa, Mfr.3, s.390)

Zulmi oransız etme Ahmed'e kim
Tîr-i âhın felekde hâ'ili yok (Ahmed Paşa, G.131/2, s.216)

Âşığın âh sebebi sevgilinin güneş gibi parlak ve güzel yüzünün hasretidir. Gökte parlaklığı ile görülenler yıldız değil, sevgilinin yüz hasreti ile âh oku ile delinmiş yerlerdir:

Görünen yıldız değil yer yer delinmiştir felek
Gün yüzünün hasretiyle tîr-i âhımdan benim (Necâtî, G 378/3 s.319)

Sevgili, geceleri ay olduğu zaman yükseklere yani gökyüzüne bakmaktadır. Âşık ay gibi güzel sevgiliye âh oklarına hedef olmamasını söyler:

Nazarun düşmede bâlâlara bedr oldukça
Sakın ey meh hedef-i nâvek-i âh olmayasın (Nâbî, G 600/3 s. 913)

Âşık âh okundan kaşları yâ harfi gibi kavisli sevgilinin sakınmasını ister. Çünkü yer ve gök demirden bile olsa bu ok delip geçer. Beyitte okun kavisli şekli ile kaş arasında şekil yönünden benzerlik vardır. Âh oku sevgilinin kaşına özenir:

Sakın sakın ki ey kaşı yâ tîr-i âhdan
Ger gök demür olursa felekler deler geçer (Bâkî, G 62/3 s.101)

Tîr-i âh-ı seherî çekdügüm ister dildâr
Çekeyin n'olsa gerek kaşı kemânum özenür (Bâkî, G 75/6 s. 107)

Gam meydanı bir savaş alanı olarak düşünülen aşağıdaki beyitte miskin aşığın elindeki silahlar sıkıntı kemanı ve âh okudur:

Gâhî kemân-i mihnet ü gâhî hadeng-i âh
Meydân-ı gamda âşık-ı miskîn neler çeker (Necâtî, G 145/2 s.215)

Şair, âh okunu düşman için sakladığını "bin yıl yarak bir gün gerek" yani bin yıl hazırlık yaparsın bir gün gerekli olur sözü ile destekleyerek verir:

Bunca yıldır tîr-i âhı düşmen için saklaram
Kim demiştir dostum bin yıl yarak bir gün gerek (Necâtî, G 316/11 s.293)

3.14.35. Pas

Âh bazen yüz veya gönüldeki pas veya toz gibidir. Gönlü, bahar sabahının aynası kıl ki o yeni ayva tüyüne âhının pasından sünbülün kokusu mucizen olsun:

Dili âyîne-i subh-ı bâhâr et kim o nev hatta
Şemîm-i sünbül olsun mu'cizin jengâr-ı âhından (Ş. Gâlib, G 269/7 s.781)

3.14.36. Pençe

Nâbî âhı pençeye benzettiği aşağıdaki beyitte, yine âh ile birlikte gözyaşını görürüz. Âşık düşmanın yolunu gözyaşı aşkerleri ile geçmiştir. Feleğin elini ise âh pençesi ile burmuştur:

Râh-ı adûyı leşker-i eşk ile ırmışuz
Dest-i sipihri pençe-i âh ile burmışuz (Nâbî, G 321/1 s. 697)

Diyelim ki elim eteğine erişemedi, feleklerin yakası ahımın pençesine girmez mi?

Tutalım kim elim erişmez imiş dâmenine
Pençe-i âhıma girmez mi girîbân-ı felek (Nef'î, K 25/10 s.123)

3.14.37. Perde

Sevgilinin güzellik unsurları arasındaki ilişkide siyah saç yüzü kaplar perde olur. Âh da siyah rengi yönünden perdeye benzetilir. Siyah saçlar olmayınca gönül yüzüne bakmaz. Çünkü âhın perdesi olmayınca güzelliğin parlaklığına dayanamaz:

Bakamaz rûyuna dil zülf-i siyah olmayıcak

Tâb-ı hüsne döyemez perde-i âh olmayıcak (Nâilî, G 194/1 s.340)

3.14.38. Pevane

Divan şiirinde önemli mazmunlardan biri de mum ve pervane mazmunudur. Âh mum ve pervane bağlamında ateş içine yanan pervaneye benzetlir. Geceyi süsleyen mumu için pervane can eriten, yakan ahdır:

Te'essür gördüm ey Yahyâ gice şem-`i şeb-ârâda
Yanar var ise pervâne ki âh-ı cân-güdâz itmiş (Ş. Yahyâ, G 160/5 s.185)

3.14.39. Postacı

Nedîm'in temennisi sevgiliye haber ulaştıran âh habercisinin her an yüzünün yola doğru olmasıdır. Çünkü bu haberci sevgilinin köyüne aşıktan, sevgiliden de aşığa haberler ulaştıracaktır:

Hem-vâre peyk-i âh n'ola olsa rû-be-râh
Kûy-ı nigâra nâme-resâmız budur bizim (Nedîm, G 89/4 s. 299)

Peyk-i âhum gideli hayli zamândur yâre
Umaruz ki getürür bir haber inşâ'allâh (Nâbî, G 660/6 s. 957)

Ehl-i nazarın gözleri her gün sevgiliyi göreyim diye gözyaşları sevgilinin kapısından gitmez. Yine sevgiliyi görme arzusu ile âh postacısı her sabah akşam sevgilinin köyünde gezer:

Görem diyü seni a'yân-ı erbâb-ı nazar her gün
Kapuñdan halka-i der gibi gitmez çeşm-i ter her gün
Tolanur peyk-i âhum kûyuñı şâm u seher her gün
Ruhuñ bâgın rakîb-i dîv-sîret seyr ider her gün
Yüzüñi göremez yıllarca ammâ bunda âdem var (Bâkî, Mms. 9/IV s. 73)

Figânum ile felek çıñ çıñ ötdi ey Bâkî
Berîd-i âhuma gûy-ı sipihr zeng oldı (Bâkî, G 489/7 s. 290)

Şair aşağıdaki beyitte âhı postacıya benzeterek mum ile pervane arasında haber getirip götürmesini ister. Postacı âh alemi aydınlatan güzelliğe sahip muma giderek pervanenin halini yana yana soracaktır:

Ol çerâğ-ı hüsn-i 'âlem-tâba var ey peyk-i âh
Bu dil-i pervânenün hâlini yana yana sor (Hayretî, G.108/3, s.203)

3.14.40. Saz ve Ork

Âh tabiatı itibari ile nefestir, sestir. Âhın saza ve orka teşbihi ses yönündendir. Âhımın sazı benim için yeterlidir, nefesteş (arkadaş) olarak bülbül gerekmez. Feryâdımın neyi varken başka arkadaş gelmesin:

Sâz-ı âhum baña bes bülbül gerekmez hem-nefes
Nây-i nâlem var iken bir dahı hem-dem gelmesün (Bâkî, G 355/2 s. 231)

Dâ'im Necâtî nâleye âheng eder gönül
Tâ ergânûn-ı âh ile afgâna yanayın (Necâtî, G 380/7 s.320)

Deyr-i âlem pür-sadâdır erganûn-ı âhdan
Ah eger gam perde bağlarsa bu kânûn üstüne (Hayâlî, G 475/4 s. 254)

3.14.41. Sülün

Bir beyitte ise âh renk ve güzelliği itibari ile sülüne benzetilmiştir. Aşk ateşinin Cennetine rengârenk uçar. Gönlün âh ateşinin sülünü, tavustan (geri) kalmaz:

Behişt-i âteş-i aşka eder pervâz-ı rengârenk
Tezerv-i şu'le-i âh-ı derûn tâvûsdan kalmaz (Ş. Gâlib, G 148/2 s.646)

3.14.42. Sünbül

Âhın sümbüle teşbihi şekil yönünde uzunluğu ve renk yönünde siyahlığı itibariyledir. Ey âh! Sen de sarığımdaki sünbül ki sevgili, gece (uyku) külahı olarak parlak bir taze gül takınmıştır:

Ey âh sen de sünbül-i destârım ol ki yâr
Bir tâze gül takınmış olup şeb-külâh tâb (Nâilî, G 19/3 s.226)

3.14.43. Şebdîz

Hüsrev'in atı olan Şebdîz de âhın benzetileni olur. Bu benzerlik, yel gibi hızlı oluş ve bir demde gökleri tutması sebebi ile kurulu. O, "semend-i bâd-pâ"dır. Koşulsa şimşeği yüz menzil geçer:

Husrevâ Şebdîz-i âhımdır semend-i bâd-pâ
Kim alır bir demde eflâkın dokuz meydânını (Hayâlî, G 622/2 s. 305)

Koşulsa berki yüz menzil geçen Şebdîz-i âhımdır
Yaşım Gülgûnu hod andan Serî'idir bu meydânın (Hayâlî, G 302/3 s. 194)

3.14.44. Şiîr

Ahmed Paşa bir beyitte âhı şiire benzetir. Ahmed'in âhından ay ve güneş yansa sakınmaz, çekinmez. Şiirlerimin yazısı gök kubbesinin nakşı, süslemesi için yeterlidir:

Âh-ı Ahmed'den oda yansa kayırmaz mihr ü mâh
Hatt-ı eş'ârım çü nakş-ı günbed-i minâ yeter (Ahmed Paşa, G.88/5, s.182)

3.14.45. Şimşek

"Ateşli oluşu ve göklere yükselişi sebebiyle âh ile şimşek (berk) arsında benzerlik kurulur[50]. Aşağıdaki örnekte pervin diş, hilal parmak şeklinde hayal edilerek "hayretten parmağını ısırmak" deyimine de işaret edilmiştir. Ahi gökleri hayrette bırakan bir şimşek olmaktadır." (Kurnaz, 1996, s. 396). Ayrıca bir başka beyte göre ayrılığın sıcaklığı ve âhın şimşeğinden mutluluk bitkisi yetişemez:

Berk-ı âhım âsumâna şöyle hayret verdi kim
Dişledi dendân-ı pervîn mâh-ı nev parmağını (Hayâlî, G 551/4 s. 281)

[50] Âhın şimşeğe benzetildiği diğer beyitler: (Fuzûlî, G 263/4 s.259) (Necâtî, G 8/ 2 s. 154) (Hayâlî, G 216/4 s. 163) (Nâilî, G 103/3 s.281) (Nâilî, G 180/2 s.330)

Berk-i âhım gök yüzün tutmuş sirişkim yer yüzün
Sohbetimden hem vuhûş etmiş teneffür hem tuyûr (Fuzûlî, G 94/2 s.176)

"Berk (şimşek) divan şiirinde yakıcı olması, ışığı ve hızı sebebiyle ele alınmıştır. Berk kelimesi âh ile birlikte kullanıldığında yakıcılık vasfı ortaya çıkar. Berk-i âh aşağıdaki beyitte olduğu gibi cihanı yakar. "Ey gökyüzü canımı yakıp, âhımın şimşeği ile cihanı yakma, parlak güneşin sana lâzım değil mi?" derken güneşin ışığını kendi âhından aldığına işaret eder." (Çakıroğlu, 2013, s. 1978):

Yandırıp cânım cihan-sûz etme berk-i âhımı
Âs-mân hûr-şîd-i rahşânıñ gerekmez mi saña (Fuzûlî, G 19/5 s. 139)

Ateşli âhımın şimşeği içinde gönül ateşinin kıvılcımları, ateşli kılıçtaki altın yaldızlı hat gibi görünür:

Berk-i âh-ı sûznâk içre şirâr-ı nâr-ı dil
Zer-nişân hatdur görinür tîg-i âteş-tâbda(Bâkî, G 450/4 s. 273)

Ahmet Paşa doğal bir olay olan yağmurun yağmasını hüsn-i ta'lil ile ahına bağlar. Şair ağlarken âh eder ve bu ahlar şimşek misali gökyüzüne çıkar ve bu sebeple gökyüzü de ağlar:

Aglar iken âhımız eflâke erdi ra'd-veş
Ol sebebden gök dahi yaşlar döküp nâlân olur (Ahmed Paşa, G.80/4, s.175)

Felaket gecesinin yolunun uzak ve uzun olduğunu ancak âh şimşeği meşalesi omzunda olanlar bilir:

Dûr u dırâzî-i reh-i şâm-ı felâketi
Meş'âl be-dûş-ı bârika-i âh olan bilür (Nâbî, G 117/2 s. 548)

Âhın şimşeği aşığım evinin her köşesine delikler açar. Âşık kendini kafeste esir olan bülbüle benzetir:

Berk-i âhımdan evim her gûşe bulmuş rahneler
Gel gör ey gül kim giriftâr-i kafesdir andelib (Fuzûlî, G 35/5 s.148)

"Âhın şimşeği altından bir taç, gümüşe benzeyen gözyaşları da fildişinden taht olmuştur. Şimşek çıkardığı ışık dolayısıyla altından bir tâca benzetilir. Fuzûlî de melâmet ülkesinin sultanı olur." (Çakıroğlu, 2013, s. 1979):

Ey Fuzûlî ben melâmet mülkünüñ sultânıyım
Berk-i âhım tâc-i zer sîm-i sirişkim taht-i âc (Fuzûlî, G 49/7 s.155)

Aşığın âh şimşeğinin etkisi gökyüzündeki yıldızların baştanbaşa yanması şeklinde de zuhur edebilir:

Felekte berk-i âhımdan ser-â-ser yandı kevbekler
Kalan odlara yanmış kevbeb-i baht-i zebûnumdur (Fuzûlî, G 87/3 s.173)

"Şairin ağlayıp inlemelerinden uyanan komşusu âhın yıldırımından yanmaktan kurtulur. Burada âhı ile etrafındakilere zarar veren bir aşıktan söz eder." (Çakıroğlu, 2013, s. 1979):

Berk-i âhından Fuzûlî'niñ köyerdi bî-haber
Dünler efgâniyle bîdâr olmasa hem-sâyesi (Fuzûlî, G 300/5 s.278)

3.14.46. Tırnak

Naz fidanı olan sevgili bîgâne yaradılışlıdır ve her zaman müstağnidir. Âşık kendini toprak olarak görür ve sevgilinin bu toprağa temayülü yoktur. Âşık âh tırnağı ile sevgilinin kâkülünü açamaz. Bu beyitte âh şekil noktasından tırnağa benzetilir:

Bîgâne-meşrebâ bize tâ key tegâfülün
Ey nahl-ı nâz yok mu bu hâke temâyülün
Açılmaz ise nâhun-ı âhımla kâkülün
Yoğ ise bir kelâma bizimle tahammülün
Bir âşinâ nigâha da mı ruhsat olmasın (Nedîm, Taş. 9/4 s. 223)

3.14.47. Tokat

Âhın ömeli bir özelliği sert yani şiddetli olmasıdır. Bu yönü ile âh taşlara, memere etki eder. Âhın şiddeti yönünden tokata benzetildiği beyitte ise şair rakibi gönlünün âhının tokatı ile tehdit etmektedir:

Sille-i âh-ı dilümden ey rakîb eyle hazer
Dâ`iren bil gögsüni germe inen mânend-i def (Ş. Yahyâ, G 172/4 s.197)

Şair ay yüzlü sevgilisine gökyüzüne bakmasını söyler. Gökyüzünün masmavi olma nedeni aşığın âh tokatıdır:

Gömgök itdi sille-i âhum sipihrüñ sûretin
Gök yüzine bak inanmazsañ eger ey meh-likâ (Bâkî, G 15/3 s. 79)

3.14.48. Top

Hayâlî gökyüzünü bir kale gibi düşünür. Savaş istiaresi ile bu kaleyi yıkacak olan âhın topudur. Çünkü ay yüzlü sevgili kafir rakibe uyarak aşığa düşman olmuştur. Bir başka beyitte ise âh topunun sesi ile yer ve gök titremektedir:

Aceb mi kal'a-i gerdûn yıkılsa top-ı âhımdan
Râkib-i kâfire uydu o meh bizimle yağıdır(Hayâlî G 103/2 s. 124)

Ayın bu eyvan/köşk (gök) üzerinde kadeh kırmasının nedeni âhımın topunun sesinden yer ve göğün titremesidir:

Kamer câmı bu eyvan üzre dâ'im sındugı bu kim
Sadâ-yı tûp-ı âhumdan zemîn ü âsmân ditrer (Bâkî, G 139/3 s. 137)

Aşağıdaki beyitte savaş istiaresi içerisinde âhı topa benzetilir. Âh topu ile gözyaşı ordusu hicran kalesine saldırır. Sonucunda ise hicran kalesini yerinden sökerler ve gam askerini ezip zapt ederler:

Tûp-ı âhumla ider hayl-i sirişküm ‘âkıbet
Kal’a-i hicrânı kal’u leşger-i endûhı kâm (Bâkî, G 225/4 s. 175)

3.14.49. Yelken

Nâbi bir beyitte âhı şekil yönünden yelkene, arzuyu ise denizdeki gemiye teşbih eder. Âh yelkenini açmaktasın. Henüz istek, arzu gemisi sahile gelmedi mi?

Henüz virmedesin bâdbân-ı âha güşâd
Dahı sefîne-i hâhiş kenâra gelmedi mi (Nâbî, G 832/5 s. 1083)

3.14.50. Yelpaze

Nâilî bir beyitte âh rüzgârını yelpaze sallayan biri olarak görürü. İnsan gözünü doğal olarak rüzgâr karşısında kısar. Bu kısma uykulu gözü andırır. O fettan nergisi (gözü), uykulu eden sen misin? Ey âh rüzgârı! Yelpaze sallayan sen misin?

Der-hâb eden o nergis-i fettânı sen misin
Ey bâd-ı âh mirvaha-cünbânı sen misin (Nâilî, G 260/ s.386)

3.14.51. Zemzem

Nâilî aşağıdaki beyitte bir içki meclisinde içilen şarap ile âh arasında tat noktasından bir bağlantı kurar. İçilen şarap gibi ne kadar acı da olsa âh eğlence sebebi olur. Ciğer kanını içeli inleyiş çalgıcısı ile âh zemzemi bize eğlence sebebi oldu:

Oldu esbâb-ı tarâb hûn-ı ciğer nûş edeli
Mutrib-ı nâle ile zemzem-i âh bize (Nâilî, G 303/5 s.414)

BÖLÜM IV

SONUÇ

"Klasik Türk Şiirinde Âh" adlı çalışmamızdan çıkan sonuçları maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Divan şiiri aşk anlayışında aşkın en önemli göstergesi âhın öne çıkan genel özellikleri şunlardır: Göklere çıkması, sert olması, demire ve taşa etki edebilmesi, etrafını bir mum gibi aydınlatması ve kalpten/gönülden çıkması.
2. Âh deyim olarak şairlerin dilinde "âh et-, âh al-, âh çek-, âhı tut-, âhı göklere çık-" şeklinde kullanılır. Âh izafet ve tavsifî terkip içinde çok sık olarak kullanılırken terkîb-i atfîde "nâle, figân, efgân feryâd ve gözyaşı" gibi kelimelerle ikili üçlü şekilde karşımıza çıkmaktadır.
3. Harfler, dillerde sesleri karşılayan işaretler olmalarının ötesinde, sembolik anlamları da haiz özellik taşırlar. "Âh" kelimesi "medd'li elif ve he" harfinden oluşmaktadır. Elif ve he harfleri ile âh; Allah, mum, yara, ney, gam, mezar ve güneşi temsil eder.
4. Asıl olarak bir nida edatı olan âh şiirlerde tek başına kullanıldığı gibi "kim ve ki" edatları ile dekullanılır. Nida edatı olarak kullanıldığı cümlelerin çoğunda âhtan sonra âhın sebebi söylenir.
5. Âhın failleri arasında en başta aşık gelmektedir. Fail âşık olunca âh edilen sevgili ve felek olur. Âhın failleri arasında bülbül, günahkârlar, dertliler, kandil, kağıt gibi unsurlar vardır.
6. Âh sadece bir âşıklık almeti olarak değil tasavvufi anlamda da beyitlerde yerini alır. Tasavvuf bağlamında âh her zaman kesrettir ve şikâyettir. Kamil insanın fenafillâha erişmek için şikâyet etmemesi gerekir. Ona düşen razı olmaktır.
7. Âhın diğer bir anlamı ise bedduadır. Beddua anlamında âh eden âşık olunca doğal olarak hedefteki ana kişi sevgili olur. Bazen aşığın bedduasına maruz kalan ise felek ve rakiptir. Aşığın, başta sevgiliye karşı olmak üzere elindeki en büyük silahı âhtır. Âhı beddua anlamı ile tehdit unsuru olarak kullanır. Âha karşı dikkatli ve teyakkuz halinde olunmasını "hazer et, gafil olma,

sakın, ahım alma" gibi ifadelerle açıkça söyler. Bazı beyitlerde ise uyarı yapıldıktan sonra nelerin olacağı söylenip tehdit kuvvetlendirilir.

8. Âhın etkileri dört başlıkta incelenmiştir. Âh göğe yükseldikten sonra birçok yönden göğe etki eder. Göğü yakıp siyaha veya meviye boyamasından yıldızlar ve güneşe kadar geniş bir etki alanı vardır. Âhın etkisi sevgilye gelince durum değişir. Göklere kadar etki eden, taşı demiri eriten âh sevgilinin gönlünü yumuşatıp etki edemez. Bu durum âşık için bir şikâyet konusur.
9. Âh etmenin zamanı olarak karşınıza başta seher ve gece gelir. Bu iki vakit âhın en tesirli olduğu yani dualaın ve bedduların kabul olduğu vakitlerdir.
10. İncelediğimiz divanlar ışığında âhın dumanı ile ilişkili olarak siyah ve mavi; ateşi nedeni ile sarı ve kırmızı olmak üzere dört rengi vardır.
11. Âhın bir özelliği de sesi ve sesin etkileridir. Söz konusu sevgili ve aşık olunca bu dünya bir kiliseye, sevgili kilisedeki putlara, aşığın ahı da kilisedeki erganûn sesine benzetilir.
12. Âhın kaynağı, sebepleri, dumanı ve sonuçları yanında bir diğer ana unsuru ateşli olmasıdır. Âhın ateşli olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü aşığın yüreği mum gibi yanmıştır. Mum gibi yanan âhı "ateş-feşân"dır yani ateşler saçar. Âhın kendisi gibi ateşi de göklere ve yeryüzüne, sevgilye tesir eder.
13. Âh ateşinin ayrılmaz bir parçası dumanıdır. Şairler ah dumanını rengi, şekli ve etkileri nedeni ile sünbül, yılan, bulut ve serviye benzetirler.
14. Âh şekil, etki ve işlev gibi noktalardan birçok unsura benzetilip somut hale getirilmiştir. İncelediğimiz divanlarda âhın benzetildiği 51 unsuru başlıklar halinde ele aldık. Âhın benzetildiği unsurlar içinde birinci sırayı %29,6 oranla ok almıştır.

KAYNAKÇA

Akalın, Ş. H. vd. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Akdoğan, Y. *Ahmedî Dîvân*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Web site: http//ekitap.kulturturizm.gov.tr., Erişim tarihi, 22.03.2016.

Akkuş, M. (1993). *Nef'î Divanı*. Ankara: Akçağ.

Akyüz, K. vd. (2000). *Fuzûlî Divan*. Ankara: Akçağ.

Aksoy, Ö. A. (1984). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II.* Ankara: İnkılâp.

Ayverdi, S. & Topaloğlu, A.(2007). *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı.

Bilkan, A. F. (1997). Nâbî Dîvânı. İstanbul: MEB.

Cebecioğlu, E. (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka.

Çakıroğlu, T. O. (2013). *Fuzûlî Divânı'nda Âh Kavramı*. Turkish Studies Volume 8/9 Summer 2013 p. 1969-1982. Ankara.

Çavuşoğlu, M. & Tanyeli, A. (1981). *Hayretî Divân Tenkidli Metidli Basım.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Demir, R. (2015). Divan Şiirinde Kırmızı Renk. *Türkiyat Mecmuası* 25/Bahar.

Devellioğlu, F. (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın.

Eren, A. (2004). *Şeyhülilam Yahya Divanı'nın tahlili*. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Ergin, M. (2000). *Osmanlıca dersleri.* İstanbul: Boğaziçi.

Güfta, H. (2010). Divan Şiirinde Vakt-i Seher. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 3, 15.

Günyüz, M. (2001). *Ahmedi Divanı'nın tahlili.* Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Hüseyin Remzî (1889). *Lûgat-ı Remzî*. İstanbul.

İpekten, H. (1970). *Nâ'ilî-i Kadîm Divânı*. İstanbul: MEB.

İpekten, H. (1999). *Nâilî Hayatı sanatı eserleri.* Ankara: Akçağ.

İpekten, H. (2003). *Fuzûlî Hayatı sanatı eserleri*. Ankara: Akçağ.

İsen, M. & Kurnaz, C. (1990). *Şeyhî Divanı.* Ankara: Akçağ.

Kavruk, H. *Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Web site: http//ekitap.kulturturizm.gov.tr., Erişim tarihi, 22.03.2016.

Kazan, Ş. (2009). Klâsik Türk Şairlerinin Dilinden Beddular. *Turkish Studies* 4/2

Kurnaz, C. (1996). *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli*. İstanbul: MEB.

Kurnaz, C. (1999). *"Ah" a Dair.* Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler. Haz: Mehmet Kalpaklı. Ankara: Yapı Kredi.

Küçük, S. *Bâkî Dîvân*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Web site: http//ekitap.kulturturizm.gov.tr., Erişim tarihi, 22.03.2016.

Macit, M. (2012). *Nedîm Divânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Web site: http//ekitap.kulturturizm.gov.tr., Erişim tarihi, 22.03.2016.

Mengi, M. (2004). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ.

Mütercim Âsım (2009). *Burhân-ı Katı*. Ankara: TDK.

Okçu, N. (1993). *Şeyh Galib (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlîli ve Divânın Tenkidli Metni) I-II.* Ankara: Kültür Bakanlığı.

Onay, A. T. (2004). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*. İstanbul: MEB.

Pala, İ. (2003). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: L&M.

Pala, İ. (2003). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: L&M Yayınları.

Peküz, Z. (2012). Ahmet Paşa Divânı'nda Âh Kavramı. *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. Web site: http://dergipark.ulakbim.gov.tr/dedekorkut/article/view/5000105376 Erişim tarihi, 01.01.2017.

Sami, Ş. (2007*). Kâmus-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı.

Tanpınar, A. H. (2001). *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi.* İstanbul: Çağlayan Kitabevi,

Tarlan, A. N. (1992). *Ahmet Paşa Divanı.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Tarlan, A. N. (1992). *Hayalî Bey Divanı.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Tarlan, A. N. (1992). *Necatî Beg Divanı*. Ankara: Akçağ.

Tolasa, H. (1973). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası.* Ankara: Sevinç.

Uludağ, S. (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kalbarcı.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı **:** Essum ASLAN
Doğum Yeri ve Tarihi **:** Şanlıurfa/ 20.01.1983
email **:** badesu2016@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Yüksek Lisans: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Lisans: Çukurova Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Orta Öğretim: Şanlıurfa İmam Hatip Lisesi-Açık öğretim lisesi

ÇALIŞMA DURUMU

Şanlıurfa Bahçeşehir Koleji Kurucusu- Nevali Hotel Yön. Kur. Üyesi- Akdeniz Dil okulları Fethiye Kurucusu